AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- çıkarken
- "karar" adlı oyundan şiirler
  bertolt brecht
- toplumcu ve gerçekçi bir sinema sanatı için teorik alanın gözden geçirilmesi amacıyla ilk notlar
  onat kutlar
- latin amerika'da feodalizm ve kapitalizm
  ernesto laclau
- ernesto laclau'nun yazısı ve "geri bıraktırılmış ülke modeli" sorunu
- 1968 mayıs olayları üzerine bir mektup
  louis althusser
- değişen dünya içinde öğrenci olayları
  ömer laçiner
- üniversitelerde devrimci gençlik sorunu
  murat belge
- değinmeler/kültür olayları/sanat olayları/kitaplar/filimler dergiler

1

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL.ŞTİ.

MART 1975
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 1/SAYI 1
MART 1975

ÇIKARKEN 3

«KARAR» ADLI OYUNDAN ŞİİRLER 7 BERTOLT BRECHT

TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ BİR SİNEMA SANATI İÇİN TEORİK ALANIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ AMACIYLA İLK NOTLAR 10 ONAT KUTLAR

LACLAU VE FRANK'IN TANITILMASI 15

LATİN AMERİKA'DA FEODALİZM VE KAPİTALİZM 16 ERNESTO LACLAU

ERNESTO LACLAU'NUN YAZISI VE «GERİ BIRAKTIRILMIŞ ÜLKE MODELİ» SORUNU 30

ALTHUSSER'İN TANITILMASI 38

1968 MAYIS OLAYLARI ÜZERİNE BİR MEKTUP 39 LOUIS ALTHUSSER

DEĞİŞEN DÜNYA İÇİNDE ÖĞRENCİ OLAYLARI 50 ÖMER LAÇİNER

ÜNİVERSİTELERDE DEVRİMCİ GENÇLİK SORUNU 56 MURAT BELGE

YAYIN KONGRESİ/«MİLLİYETÇİ CEPHE» SEÇİM ve TRT/ DEMOKRATİK KURULUŞLAR VE DEMOKRATİK MÜCADELE/AYLIK POLİS DERGİSİ/ SANSÜR SORUNU VE BU KONUDA BAŞLATILAN MÜCADELE/YANILSAMA VE GERÇEKLİK/ 100 SORUDA ESTETİK/«ARKADAŞ» ÜSTÜNE 66

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Yazı Kurulu
Murat Belge, Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 20092991

İlan
¼ sayfa 200 TL./½ sayfa 400 TL./1 sayfa 800 TL.

Dizgi-Baskı
Yelken Basımevi

Klişeler
As Klişe

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Nûmune Ciltevi

Basıldığı Tarih
3/Mart/1975

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

ÇIKARKEN

Türkiye'deki devrimci hareket 1970'lerde ağır yaralar aldı. Bunun nedeni sade «dışsal» sayılabilecek etkenler değildi. Hareketimizin kendi eksiklikleri, teorik ve pratik yanlışları, alınan yaraların önemli «içsel» belirleyicileri oldular. Bugün, bir toparlanma evresi içerisinde, geçmişi yeniden gözden geçirmek, eksikliklere ve yanlışlara parmak basmak için ciddî ve sistemli bir çalışmaya girişmeliyiz. Birikim Yayınları bu çalışmaya katkıda bulunabilme amacıyla kurulmuştur. Yayınevi, bu aylık derginin yanısıra üç aylık bir çeviri dergisi de yayımlayacaktır. Ayrıca bir kitap dizisi hazırlamaktayız.

Aylık dergi, okurlarımızla en yakın ilişki kurabileceğimiz yayın olduğu için, genel görüşlerimizle yayınevimizin çalışma ilkelerini bu başyazıyla sizlere iletmeyi uygun bulduk. Daha sonraki sayılarda bu «başyazı» ile başlattığımız diyaloğu sürdüreceğiz. Yayınlarımızın dayandığı temel ilke, herkesin bildiği, geçerliliğinden kimsenin şüphe etmediği, genel bir ilkedir: «Devrimci bir teori olmadan devrimci hareket olamaz.»

Türkiye'de teori, neredeyse «teoriden geçilmeyecek» kadar yoğun bir şekilde tartışılmıştır, hâlâ da tartışılıyor. Ne yazık ki, bütün bu ateşli tartışmaların sonucunda gerçekten kalıcı bir düşünce sistemi oluşmuş değildir. Teori, belirli bir sorunu **aydınlatma**'ya yaramalıdır. Öte yandan sorunlar ne kadar çapraşıklaşırsa çapraşıklaşsın, teori kendi aydınlığını yitirmemelidir. Oysa bizim teorik tartışmalarımızda ya çapraşıklık sorunun kendinden gelmiş, ya da teori, amacına aykırı bir biçimde «şematik» leştirilmiş, dolayısıyla sorunların çapraşıklığı karşısında alabildiğine sığlığa düşmüştür. Her iki halde de doğru pratiği yaratacak olan doğru teori kurulamamıştır, kurulamazdı da.

Bunun iç ve dış nedenleri bulunabilir kanısındayız. Yanılgıların kaynaklarına varabilirsek, zararlarını durdurmamız kolaylaşır. Genel tikeli belirlediğine göre, biz de araştırmamıza dışsal nedenlerden başlayalım:

1 — Dünya Sosyalist Hareketi Çeşitli Kamplara Bölünmüş Durumdadır:

Sosyalist devletler, uluslararası politikaya kendi özgül koşullarının zorunlu kıldığı yaklaşımlarla girmektedirler. Kalkış noktaları ayrı olunca kısa dönemli taktik amaçlarında da ayrımlar görülmekte, dolayısıyla birçok önemli konudaki tutumları farklılaşmaktadır. Bugünün dünyasında, bütün sosyalist devlet ve kuruluşların bir araya gelip ortak sorunlarını tartışarak, hepsi için geçerli sonuçlara varmalarına yarayacak merkezî bir karar organı yoktur. Bunun yerine, hepsi kendi başına bir yetki mihrakı olduğunu iddia eden, bunu kabul ettirmeye çalışan devletler vardır. Hal böyle olunca bu mihraklar dışında kalan sosyalistler yurt ve dünya sorunlarına kendi ülkelerinin somut koşullarının zorunlu kıldığı açıdan yaklaşmalıdırlar. Doğrusu da zaten budur.

2 — Politik Kampların Ötesinde, Diyalektik Maddeciliğin Kavranılmasında da Ayrılıklar Vardır:

Sosyalistler, büyük ölçüde hâlâ emperyalist sistemin güdümünde olan bir dünyada yaşıyorlar. Bu durumda çeşitli burjuva ideolojilerinin kılık değiştirerek Marksist düşünceye sızmasını önlemek güçtür. Çünkü diyalektik düşünce içinde en ufak bir ayak sürçmesi insanı, gücünü yüzyılların alışkanlığına borçlu olan idealizm'e düşürür.

Sözkonusu sızmalar sonucunda maddeci felsefe içinde birbirine karşıt akımlar belirmiştir. Örneğin, Garaudy ile Stalin'i ya da Lukacs ile Althusser'i aynı düşünce sisteminin sözcüsü kabul etmek artık imkânsızlaşmıştır.

Marksizm, gerçekliğin somut koşullar içinde belirlendiği ilkesine dayanır. Bu genel ilkeyi yanlış yorumlayanlar —öyle yorumlamak isteyenler— her zaman, «değişen koşullara göre teorinin **revizyonu**»nu yapmaya yönelmişlerdir. Oysa gerçeklik koşullara göre belirlenir ama, gerçekliği kavramanın anahtarı olan diyalektik düşünce koşullara göre belirlenmez. Koşullara bağımlı olmak bir yana, hattâ koşulları değiştirmenin yolunu gösteren düşüncedir. Her çeşit revizyonizm buradan, yani koşullara teslim olma eğiliminden doğar.

Şu halde bugün dünya çapında yapılması gereken iş, diyalektik düşüncenin bilgi teorisini sistemleştirmektir. Bu bilgi teorisinin öge-

leri, ustaların eserlerinde vardır. Bu ögeleri ortaya çıkarmak, diyalektik düşünceye sonradan sızan idealist tortulara karşı onları çıkararak teoriyi yeniden kendi bilgisel temel taşları üzerinde yükseltmek, bütün dünya devrimcilerine olduğu gibi Türkiye'nin devrimcilerine de düşen bir sorumluluk, bir görevdir.

Türkiye'de bugüne kadar devrimci hareketi yönlendirecek devrimci teorinin yeterince oluşamamasında bu genel nedenlerin önemli bir payı vardır. Ama Türkiye'ye özgü bazı koşullar da teorik çalışmalara uzun süre kargaşalığın egemen olmasına yol açmıştır. Bu özel koşulların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

1 — Burjuva Kültürünün Zayıflığı

Devrimci hareketin handikapları sıralanırken **burjuva** kültürünün zayıflığından söz etmek ilk bakışta tuhaf görünebilir. Ne var ki soruna düşüncenin içinde doğduğu ortam açısından bakıldığında, bunun dolaylı ama önemli bir yeri olduğu anlaşılacaktır.

Türkiye'nin burjuvazisi sınıf olarak zayıf olduğu için, kültürü de zayıftır. Batı burjuvaları gibi alttan gelen, uzun süreli bir mücadele vermediği, yukarıdan aşağıya bir süreç içinde oluştuğu için örneğin, bir Fransız burjuvasının politik radikalizmine hiçbir zaman erişmemiş, sağlam bir aydınlar geleneği yaratamamış, bilimsel bir tutum getirememiş, dolayısıyla zengin bir kültür de kuramamıştır. İdeolojisi, Batı'dan parça buçuk ithal edilen bir pozitivizm'den ibarettir. Ama buna bile yeterince sahip çıkamamıştır.

Bir Galile örneğini düşünelim. Batı'da burjuva devriminin yükselişi sürecinde ortaya çıkmış bilim adamlarından biri olarak, düşünceleri için hayatını tehlikeye atabilmiştir. Bir aydının nasıl bir mücadele vererek aydın olduğunun somut örneklerindendir. Oysa Türkiye'de aydın olmak için, böyle zorlu mücadelelerden geçmek gerekmemişti. Galile'nin atıldığı tehlikeleri göze almadan, Galile'nin hikâyesini sadece kitaptan okuyup öğrenmiş olmak, aydın sayılmaya yetiyordu.

Bu çeşitten bir aydın geleneğinin yokluğu ve genel kültürel kofluk, kısa vadede sosyalistler için de bir dezavantajdır. Çünkü sosyalist olduktan sonra yararlanacağı genel bilgilerden, kültürden, bilimsel yöntemden uzak bir ortamda gelişmektedir. Bu durum, sosyalizmin öğrenilmesinde hazımsızlıklar, önemli bilgi boşlukları yaratmaktadır.

Öte yandan, burjuvazinin kültürel zayıflığı uzun vadede bir avantajdır. Çünkü kültürsüz burjuvazinin sınıf körlüğü de o derece kesin olacağı gibi mücadeleyi gereğince yürütecek güçten de yoksundur.

Bu durumda bize daha fazla çalışmak düşüyor. Çünkü kültür alanında burjuvazinin bıraktığı boşlukları doldurmak da bizim görevimizdir. Böylece burjuvazinin ideolojik - kültürel tutarsızlıklarını eleştirir ve sergilerken, geleceğin sosyalist kültürünü daha da sağlam temellere oturtabiliriz.

2 — Sosyalist Düşüncenin Eklektizmi

Türkiye'nin tarihî gelişmesinde, Batı'nın **klasik** sayılan gelişme şemalarına tam uymayan bazı özellikler, teorik bakımdan tutarlı olmadığı halde ülkemizde yakın zamana kadar sosyalistlerin de benimsediği bir «ilericilik - gericilik» kavramının oluşmasına yol açmıştır. Teorik düzeyde ,bu yanıltıcı görüşden sıyrılamayan Türkiye sosyalist geleneği, teorik yanılgıyı pratikle düzeltme imkânını da yakın zamana kadar bulamamıştır. Çünkü az-gelişmişlik yapısı içinde proleteryanın oluşumu gecikmiştir. Bu yüzden sosyalistler sınıf rotasını ayarlamalarını sağlayacak sınıf koşullarına yakın zamana kadar kavuşamamışlardır.

Bu gibi nedenlerle teorik ve pratik temellerini bulamayan Türkiye sosyalizmi çeşitli burjuva ve küçük burjuva ideolojilerinin radikalimsi ögeleriyle birlikte hareket etme alışkanlığını edinmiş, dolayısıyla kendi bağımsız programını yaratamamıştır. Kanunların anti-demokratik niteliği, arasında yaşanılan ideolojilerin temellerini tartışma imkânlarını da ortadan kaldırmıştır. Bütün bunlar, sosyalist düşünce geleneğinde girift bir eklektizm doğurmuştur.

Böylece, önce olması gereken sosyalist teori ve pratik apayrı sınıfsal çıkarların politik girdabına sürüklenmiş, hattâ zaman zaman manipüle edilmiştir. 12 Mart döneminin olayları bu tutarsızlığı en aşırı noktaya vardırmış, ama aynı zamanda Türkiye'deki bağımsız platformunu kurma zorunluğu ile yüz yüze getirmiştir.

3 — Fraksiyonculuğun Teorik Gelişmeyi Durdurucu Etkileri:

Gerçek temellerini bulamayan sosyalist hareket kaçınılmaz bir şekilde bölünmüştür. Çünkü sosyalizmin egemen sınıflara karşı muhalefetini yürütememek, fraksiyonlaşmayı kaçınılmazlaştırır. İktidarla mücadelenin yerine, «sol-içi iktidar mücadelesi» geçer. Bu mücadelede teori değil, fraksiyon bağnazlığı güçlenir. Sol gruplar birbirlerini baş düşman olarak görmeye başlar. Böylece gruplar arası diyalog koptuğu gibi, sosyalist muhalefet görevi de yerini fraksiyonların «keskinlik yarışı»na bırakır. Bu da, çeşitli provokasyonları ardı sıra getirir.

Türkiye'de kısa vadeli ideolojik gruplaşmalar kendilerini daracık çerçeveler içine hapsetmiş, sosyalistlerin bir kısmı böylece yurt ve dünya sorunlarını belirli ön yargılarla algılar

ve değerlendirir duruma gelmişlerdir. Bilim gerilemiş, klasiklerin çevirileri bile kasıtlı olarak çarpıtılmış, duygusal yaklaşımlar teşvik görerek güçenmiştir. Teori bir takım sloganlar derecesine indirgenince araştırıcılığın yerini ezbercilik ve kalıplı düşünce alışkanlığı, geniş görüşlülüğün yerini dogmatizm almış, bilgi, eleştirel tavır şüpheyle karşılanmış, grup tutarlılığı ve disiplini adına bilgisizlik, körü körüne kişisel bağlılık yüceltilmiştir.

Sosyalizm ve Kültür

Sosyalizmin gerçek siyasî örgütlenmesi yerine fraksiyonculuk yanlışı konunca, sosyalist militan tipi adına da aynı büyük yanlışlık ürünü olarak fraksiyon devrimcisi tipi gelmiştir. Sosyalizm tam anlamıyla bir **«dünya görüşü»** olduğuna göre, pratiğimizin daha çok politikada yoğunlaşması, sosyalistin **sadece aktüel politikayla ilgili bir kişi** olması demek değildir. Hele hele, bir fraksiyon politikacısı olması hiç değildir. Sosyalizmin engin bir ufku, sanat ve edebiyatı, zengin insanî değerleri ve gelenekleri, yani çok geniş bir kültürü vardır. Bütün bu kültürel hazineleri beş yüz kelimelik bir fraksiyon sözlüğüne indirgemek sosyalist hareketi kısırlaştırır ve boğar. Sloganlar, ideolojik kalıplar, amaç değil, sınırlı durumlarda geçerliği olan araçlardır. Sosyalist militan beş yüz kelimeyle düşünen insan değil, geniş dünya görüşünün ,engin kültürünü, somut durumlarını kendi güncellikleriyle sınırlanmış acil görevlerini yerine getirmeye yönelik davranış biçimiyle bağdaştırabilme disiplinini kazanmış kişidir. Devrimci politika, sosyalist kültürden koptuğu anda kısırlaşır, sonunda sapar da. Kültürün politikliğini vurgulamak nasıl gerekiyorsa politikanın kültürlü olması için de aynı şekilde çalışmak zorunludur.

Bu anlamda kültür bir yaşama sorunudur. Bilginin yaşanması demektir. Bilginin, kafamızın bir yerinde saklanan soyut bir nesne olmaktan çıkıp hayatiyetimizi meydana getiren canlı bir öge, davranışlarımızı **içeriden** yöneten ilke olması, beyin hücrelerimize ve damarlarımıza yerleşmesi demektir.

Yayınevinin Amacı

Yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi sosyalizm politikası ve kültürüyle bir bütündür. Ama günlük somut koşullar gereği politika pratiği ön plana çıkar. Bu pratiği yönlendirmek bir Sosyalist Parti'nin görevidir. Türkiye'de de tekelci kapitalizme karşı toplumsal muhalefeti yönlendirecek ve devrimci kadroları çevresine toplayacak güçte bir Parti olacağına inanıyoruz. Zaten bunun tersi, fraksiyonculuğun tozu dumanı içinde sosyalizmin görevlerinin süresiz ertelenmesi demektir.

Türkiye'de siyasî konulara yönelen sosyalist dergiler şimdiye kadar genellikle açık veya üstü örtülü olarak bir siyasî mihrak haline gelmişlerdir. Yayınevimizin böyle bir iddiası yoktur. Yeni bir alternatif olma vaadiyle yeni bir fraksiyon yaratmayacağız. Bu, şüphesiz, siyasî bir görüşümüz olmadığı ya da teorik konulardan uzak kalacağımız anlamına gelmez. Görüşümüze en yakın düşen siyasî organı destekleyeceğiz, yayınlarımızla yardımcı olmaya çalışacağız. Teorik konulara da, bir sosyalist kültür dergisi çerçevesi içinde eğileceğiz. Bugünkü aşamada, Türkiye için eksiksiz bir teori olduğu ya da oluşturulabileceği kanısında değiliz. Ama bu teorinin **ögeleri** bugünlerde olgunlaştırılacaktır. Biz de bu ögelerin, özellikle de sistemleştirilecek **yöntem**'in ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

Tutarlı Görüş Açısı

On sekizinci yüzyılda, Fransız Devrimi'nden önce Diderot, d'Alembert gibi Fransız düşünürleri dünya çapında önemi olan **Ansiklopedi**'yi hazırlamışlardı. Bu eserin önemi, o dönemin ilerici, devrimci sınıfı olan burjuvaziye, eski dünya görüşünden kurtulmayı, hayata, karıncaların yaşayışından eski çağ tarihine, güneş sisteminden insanın eşitliği düşüncesine kadar bütün dünyaya çağın en ileri bilimiyle donanmış, tutarlı bir açıdan bakabilmeyi sağlamış olmasıdır.

Bizler bugün böyle bir görüş tutarlılığından uzağız. «Sol-içi iktidar mücadelesi» için yürütülen ideolojik mücadele dar ve kısır bir alanın dışına taşamadı. Kaldı ki, bu dar alanda bile diyalektik düşüncenin idealist tortulardan tamamen arınmış bir biçimde belirdiği söylenemez. Dolayısıyla teorik ve kültürel donanım sürecine gecikmenin getirdiği fazla-mesai ile girmemiz zorunlu oluyor.

Dünya sosyalistlerinin araştırıp üzerine kafa yorduğu, Hegelci diyalektikle Marksist diyalektiğin ilişkisi, dilin doğuşu ve ideolojik formasyondaki yeri, ilkel toplumların evrimi gibi sorunları, çok-uluslu şirketler ve çağdaş devlette yarattıkları etki gibi politik konuları, Marksizme yakın ya da uzak çağdaş düşünce akımlarını bizim de incelememiz, bunların dışında Türkiye'nin günlük ve tarihî sorunlarına daha yakından eğilmemiz gerekiyor.

Neler Yapılmalı? Neler Yapılabilir?

Türkiye'de sosyalist hareketin geçtiği son deneylerden sonra, gerçek anlamda bilgilenme, tartışılmaz bir ihtiyaç olarak belirmiştir. Yöntem sorununun önemi artık eskisinden daha iyi bilinmektedir. Ama bu ihtiyaçların giderilmesi de o kadar kolay bir iş değildir. Her şeyden önce geniş bir kadronun oluşması demektir bu.

Türkiye'de okur-yazar kişinin yalnız Türkçe bilerek «kültürlü» bir devrimci olabilmesi, gerekli ana metinler bir türlü Türkçe'ye çevrilmediğinden güçlüklerle doludur. Bir kere,

ustaların kitapları bile henüz tamamıyla Türkçe'ye aktarılmamıştır. Yabancı teorisyenlerin —ikinci sıradaki ustaların, örneğin Dimitrof'ların, Gramsci'lerin, v.b.— eserleri de çevrilmemiştir. Üçüncüsü, sosyalist açıdan olmasa bile, dürüst bilim adamlarının yazdığı, hiç değilse genel bilgileri, olguları derleyip aktaran temel kültür kitapları da yeterince çevrilmemiştir. Bunların, Türkçe'de yazılanı da pek çıkmamıştır. Sonuç olarak, Türk dilinde yeterli bir kültür kitaplığı kurulamamıştır.

Şu halde, karşımızdaki ana kültürel hedeflerden biri, Türkçe-okuyan kişinin aydın olabilmesine yetecek Türkçe kitaplığı kurmaktır. Çevrilmesi gerekenleri çevirmek, yazılması gerekenleri yazmaktır. Ama bunu gerçekleştirmek, söylemek kadar kolay değil. Titiz, sistemli, uzun-vadeli bir çalışmayla olabilir ancak.

Asıl güçlük, yukarıda sözkonusu edilen tutarlı görüş açısını sağlayabilmekte. Kitap yazdırılabilir de, çevirtilebilir de .Ama bir yayınevinin sosyoloji konusundaki kitabıyla iktisat konusundaki kitabı apayrı dünya görüşlerinin ürünü olursa, böyle bir yayından ancak sınırlı bir yarar sağlanabilir.

Yabancı dillerden çevrilen yazı ve kitapların şimdiye kadar yapıldığı gibi, suyun içine bir taş atarcasına okurun önüne atılması sakıncalı oluyor. Her kitap ya da yazı kendi zamanının, kendi özel koşullarının bir sentezini iletir. Yani, belirli bir sorunsalın ürünüdür. Bu sorunsaldan, bu arka-plandan koparılıp alınırsa yararlılığı da, anlaşılırlığı da eksilir. Yeterince anlasılmamakla kalmaz, yanlış ve anlamsız bağnazlıklara da yol açar. Bunun geçmişimizdeki klasik örneklerinden biri, belli bir «program» içinde sunulan Lenin'in **İki Taktik**'inin küçük burjuva radikalizmine prim verme amacı için kullanılabilmiş olmasıdır.

Kitabın sorunsalını ve arka-planını okura kitapla birlikte sunmak bu eksikliği giderir. Bunun bir yolu tabiî kitaba önsöz ve notlar eklemektir. İkinci, daha önemli yolu da bir tartışma ortamı açmaktır. Biz, yayınlayacağımız kitaplar ve dergiler arasında bunu amaçlayan bir ortak çalışma yöntemi kurmak istiyoruz.

Bu yapıldığı zaman, çıkan her kitap savunulan görüş birliğine uygun olmasa da, kitaba o görüşle bakmak mümkün olur. Böyle bir eleştirel yaklaşım, farklı görüşlerle yazılmış kitapların hazırlıksız okurda yarattığı eklektizmi azaltabilir, hattâ tamamen giderebilir. Kitabın bilgilerinden yararlanmak, ama yanılgılarını paylaşmamak mümkün olur.

Mümkün olan bir başka şey, kitapları, yazıları, birbirleriyle ilişkilerini gözeterek yayınlamaktır. Örneğin, Feuerbach üstüne Tezleri okuduğumuz halde Feuerbach'ı bilmiyoruz. Marx'ın Smith ve Ricardo ile ilişkisi üstüne çok laf işittiğimiz halde bu iki iktisatçıyı tanımıyoruz. Hegel adı her yerde karşımıza çıkıyor, ama Türkçe'de Hegel'in yazdığı ya da Hegel üstüne yazılmış tek bir eser yok. Şüphesiz bu ve buna benzer yazarların bütün kitaplarını okumamız gerekmez. Ama hiç değilse ana kitaplar çevrilebilir, bazı kitapların özetleri aktarılabilir ,ayrıca hepsi yerli ve yabancı tanıtma yazılarıyla tamamlanabilir.

Gelgelelim, bütün bunlar şimdilik daha fazlası yapılamadığı için yapılacak şeylerdir. Türkiye devrimcileri artık çok önemli bir eşiği aşma noktasına gelmişlerdir. Bu, **bilgilenmede ağırlığın çeviriden yerli araştırmaya kayması noktasıdır.**

Şu halde sorun, kendi teorik dünyamızı kuracak yerli yazarlarımızın, araştırıcılarımızın yetişmesidir. Bu görevin üstesinden gelecek bir aydınlar potansiyelinin bu dönemde Türkiye'de filizlenmeye başladığına inanıyoruz. Bu potansiyeli potansiyel olarak durmaktan çıkarıp etkinliğe çekmek ve ciddî bir çalışma disiplini kurmak Birikim Yayınlarının başlıca amacıdır. Bu, bir duyuru olduğu kadar bir çağrıdır da. Yayınevi'nin başarısının temel ölçütü, gençlerimize yazar olma kapılarını aralamak olacaktır. Bunun için genç çevirmenlerin yetişmesinde, genç yazarların bibliyografya, v.b. imkânlar bulmasında, elimizden gelen her şeyi yapacağız.

SONUÇ

Şimdi, amaçlarımızı yeniden özetleyebiliriz. Bu amaçlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlı, hattâ iç içe geçmiş durumdadır:

1) Teorinin büyük ustalarının ışığında, kendi sorunlarımız, hedeflerimiz, kendi toplumsal bütünlüğümüz açısından, kendi teorik dünyamızı kurmak; 2) Bunu yaparken yöntemi, bilimsel teoriyi aynı anda hem kavramak, hem uygulamak, hem de açıklamak; yöntemi soyutta değil, olması gereken yerde, somutun içinde bulmak; 3) Geçmişin ve bugünün kültürünü araştırmak, eleştirmek ve böylece geleceğin kültürel temellerini şimdiden kurmak; 4) Sosyalist kültürü bir yaşama sorunu olarak ele alıp işlemek; 5) Bütün bunların üstesinden gelecek bir aydın kadronun oluşmasına katkıda bulunmak için mümkün olan her türlü çabayı harcamak.

Türkiye'de bütün bunların yapılması gerektiği kanısındayız ,ama bunları gerçekleştirecek düzeyde insanüstü kişilerin şu anda bir yerde hazır beklediğini sanmıyoruz. Böyle amaçlar ancak alçak gönüllü bir çalışkanlıkla gerçekleşebilir. Birikim Yayınları yazarları ve okurları için, birlikte ve adım adım ilerleyecekleri bir okul haline getirilirse, bu hedefterden hiç değilse bazılarına birlikte erişebileceğimize inanıyoruz. ■

«Karar» Adlı Oyundan Şiirler

Çeviren CAN YÜCEL

Aşağıdaki şiirlerin hepsi Brecht'in «Karar» adlı oyunundan. 1930'da yazılmış olan bu oyun, yazarın «Lehrstück» dediği türden. Türkçede «Öğrenmece» diye anmayı önerdiğimiz bu tür oyunlar, fabrikalarda, işliklerde, okullarda, kışlalarda oynanmak üzre yazılmıştır. Nazi-öncesinde hayli yaygınlık kazanan bu oyunlar ne okunmak, ne de seyredilmek üzere yazılmıştır. Brecht bir konuşmasında böyle diyor, ve sürdürüyor sözünü:

«Bu oyunlar oynanmak için yazılmıştır. Aramızda oynanmak için. Bunlar, ne bir okuyucu, ne de bir seyirci kitlesi için; bunlar oyunda söylenenleri oynayarak incelemeye teşne çocuklar, gençler için yazılmıştır. Bu çocuklar, bu gençler bazen bir rolü bazen öbürünü sırtlanarak, sırasıyla sanık, savcı tanık ve yargıç kılığına bürünerek, bu işin üstesinden geleceklerdir. Böylece her biri tartışma temrinlerinden geçmiş ve sonunda diyalektiğin ne olduğuna dair bir fikir —pratik bir fikir— edinmiş olacaklardır.»

«Karar»ın konusunu, daha doğrusu kurgusunu uzun uzun anlatacak değiliz. Özüne değinmekle yetineceğiz. Oyunun özü, Sosyalizmin bilimsel, serinkanlı, ağırbaşlı tümelliğe yatkın yanıyla, bir bakıma şiirsel, duygusal, insancıl ve delikanlı yanı arasındaki çekişmenin tartışılması ve yargılanmasıdır.

İlerdeki sayılarımızdan birinde oyunun bütününü yayınlamayı tasarlıyoruz.

KORO

Savaşmak istiyorsan Sosyalizm için,
Hem döğüşmeyi, hem de döğüşmemeyi bileceksin!
Sade doğru söylemeyi değil, doğru söylememeyi de belliyeceksin!
Nasıl yardıma koşmanın zamanı varsa, uzak durmanın zamanı da var!
Kendini tehlikeye atmayı bilen, zamanında da tehlikeden kaçar!
Hem sözünü tutmasını becereceksin, hem de sözünden dönmeyi!
Kimi yerde tanınmak iyidir, kimi yerde görünmez olmak iyi!
Sosyalizm için savaşmak istiyorsan,
Başka değil, bitek erdemin olacak ancak,
O da: Sosyalizm için savaşmak!

ÖRGÜT ÇALIŞMASINA ÖVGÜ

Güzel şeydir
Sınıf kavgasında ortaya çıkıp konuşmak,
Yalın bir sesle yığınları kavgaya çağırmak,
Zalimi ezmek, mazlumu ayağa kaldırmak.
Lâkin namluları altında kapitalistlerin
Gizli gizli ve ilmik ilmik
Partinin ağlarını ören
O ufak tefek, gündelik işler
Hem yararlıdır, hem çetin.
Konuşacaksın, ama
Bilmeyecekler konuştuğunu senin.
Üstün geleceksin, ama
Senden bilmeyecekler üstünlüğünü.
Öleceksin, ama
Kimse bilmeyecek öldüğünü.

Büyük işler görenler çıkmadı değil,
Ama hep ün kazanmak için;
Aynı şeyleri yaparlar mıydı, dersin,
Unutulacaklarını bilseler?
Oysa o fıkara sofrasından eksik olmaz ONUR,
O daracık barakanın alçacık kapısından
Eğilip çıkan başka türlü bir Uludur,
Ve ÜN *Kim yaptı bunca işi?* diye
Boşuna onu arayıp durur.
Sözümüz size, ey adsız sansız savaşçılar,
Yüzünüzü açın n'olur!
Çıkın bir an için karanlıklardan!
Nişan değil, size dünya halklarından
Selâm getirdik, selâm!

PİRİNÇ SALAPURYASINI ÇEKEN YEDEKÇİLERİN TÜRKÜSÜ

Nehrin yukarısı kentte
Bizler için bir avuç pirinç var,
Ağır ama çektiğimiz salapurya
Ve aşağı akıyor sular...
Varacağımız yok yukarıya!..

Asıl ipe heyamol,
Geberirken açlıktan!
Asıl, ama göz-kulak ol
Yandaşına çarpmıyasın!

Akşam oldu, ve sığınak,
Ki iti bağlasan durmaz,
Bir avuç pirince patlayacak.
Yerimizde sayıyoruz,
Yer öylesine kaypak.

Asıl ipe heyamol,
Geberirken açlıktan!
Asıl, ama göz-kulak ol
Yandaşına çarpmıyasın!

Bizden dayanıklı elbet
Omzumuzu kesen halat.
Kırbacı var ya değnekçinin,
Döğdüğü bu dördüncü kuşak,
Bizim kuşak son olmayacak.

Asıl ipe heyamol,
Geberirken açlıktan!
Asıl, ama göz-kulak ol
Yandaşına çarpmıyasın!

Atalarımız tekneyi nehrin ağzından
Bir parmak çekti yukarıya,
Torunlarımız ulaşsalar da kaynağa,
Biziz arada kalan.

Asıl ipe heyamol,
Geberirken açlıktan!
Asıl, ama göz-kulak ol
Yandaşına çarpmıyasın!

Salapurya pirinç dolu.
Pirinci üreten köylü
Ne aldı ki biz ne alalım!
Öküzler bizden kıymatlı,
İnsan olduğumuza yanalım!

Asıl ipe heyamol,
Geberirken açlıktan!
Asıl, ama göz-kulak ol
Yandaşına çarpmıyasın!

Kente ulaştı da pirinç,
Çocuklar sordu muydu: *Kim*
Çekti diye *bu koca gemiyi?*
Hiç diyor hanımı beyi.

Asıl ipe heyamol,
Geberirken açlıktan!
Asıl, ama göz-kulak ol
Yandaşına çarpmıyasın!

Nehrin ağzındaki pirinci
Yukardaki yiyicinin ağzına
İki büklüm getiren yedekçi
Açsın ağzını havaya!

Asıl ipe heyamol,
Geberirken açlıktan!
Asıl, ama göz-kulak ol
Yandaşına çarpmıyasın!

TACİRİN TÜRKÜSÜ (META NEYE DENİR?)

Nehrin çatalağzında pirinç var,
Yukarı illerde de pirince ihtiyaç var.
Bekleteceksin ki pirinci ambarda
Pahaya binsin yukarda,
Ve daha da az pirinç geçsin eline yedekçinin
Yâni pirinç bana daha da ucuza gelsin.
Hem pirinç nedir sahiden?
Pirinç mi? Ne bileyim ben!
Söylesin, varsa bi bilen!
Pirinç nedir bilmem, ama
Fiyatın sor, söyleyim hemen.
Kış geldi mi giyim lâzım.
Pamuğu güzden toplar, ambara kapatırım,

Soğuk bastıktan sonra, çıkarırım ortaya,
Ki giyim binsin pahaya.
İplikhânelerde ücretler yüksek tutulmuş yoksa
Ve pamuk dolu piyasa.
Hem pamuk nedir sahiden?
Pamuk mu? Ne bileyim ben!
Söylesin varsa bi bilen!
Pamuk nedir bilmem, ama
Fiyatın sor, söyleyim hemen!

Çok yemek yiyor insan,
Fiyatın yükselmesi ondan.
Gerçi yiyecek de insan elinden çıkma,
Yemeği yapan maliyeti düşürüyor, ama
Fiyatını yükseltiyor yemeği yiyen.
Piyasada insan az zâten.
Hem insan nedir sahiden?
İnsan mı? Ne bileyim ben!
Söylesin varsa bi bilen!
İnsan nedir bilmem, ama
Fiyatın sor, söyleyim hemen.

DÜNYAYI DEĞİŞTİR, ACELESİ VAR!

Eğrilerle oturmaktan kaçınır mı doğru insan,
Doğruluk güç kazanacaksa bundan?
Acı diye geri çevirir mi ilâcı
Ölüm döşeğinde yatan?
Namussuzluk da edilir gerektiği zaman
Namussuzluk kalkacaksa ortadan.
Daha neler yapmayız, düşün, sonunda
Bilsek ki değişecek devran!
Unut kendini Devrim yolunda,
Çamura bat gırtlağına kadar,
Kasaba da minnet et, ama
Değiştir dünyayı, acelesi var!

PARTİYE ÖVGÜ

İki tane gözün varsa senin,
Binlerce gözü var partinin.
Her yoldaşın bildiği kendi kentl,
Beş kıtanın beşini de biliyor parti.
Her yoldaşın bir vakti saati var,
Partinin ise Tarih saati.
Her yoldaşı yokedebilirler her an.
Parti ise yedi değil, binlerce can.
Yığınların öncüsü o çünkl
Ve o yönetiyor cengi
Gerçeğin bilinciyle işlenmiş olan
Başyapıtların kılınciyle.

KORO

Bizden biri yakalanır yakalanmaz,
Bunların yuvasını bozmadan olmaz! diye
Bağırıyorlar avaz avaz
Ve başlıyor toplar ateş etmeye.

Çünki nerede isyan etse bir sefil,
Bıçağına sarılsa bir berduş,
Patrondan hakkını alamadığı için değil,
Bizden para aldığı için isyan ediyormuş!

Gözlerimizden anlıyorlar hemen
Karşı olduğumuzu sömürüye
Ve sicilimize yazmışlar aynen:
Bunlar mazlumlardan yana, diye.

Yardım edenler ezilenlere
İnsanlığın başbelâsıymış madem,
Biz de onlardan olduğumuza göre,
İzimizi belli etmek bize haram

Marksist sanat anlayışının ne olduğu konusunda çeşitli yorumlar ve bu yorumlardan kaynaklanan çeşitli sanat ve edebiyat akımları vardır. Bunların büyük çoğunluğu genel olarak «sosyalist gerçekçilik» akımı içerisinde toplanmıştır. Uzun süreden beri bu anlayış, sosyalizmin neredeyse «resmî» sanat anlayışı olmuştur.

«Sosyalist gerçekçilik» adı ile tanınan sanat anlayışına bazı başka sosyalistler karşı çıkmışlardır. Ama bunlar, karşı çıktıkları akım gibi toplu bir hareket içinde değildirler. Aralarında Lukacs, Fischer gibi, bu çağın bazı önemli yazarları da vardır, fakat, «sosyalist gerçekçilik» anlayışına karşı tavırlarında aşağı yukarı bir ortaklık olsa da, kendi ortaya koydukları anlayış bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Bir bakıma, kendi görüşlerinin de, eleştirdikleri ve karşı çıktıkları «sosyalist gerçekçilik» anlayışı tarafından büyük ölçüde belirlendiği söylenebilir.

Bu yazarların dışında, İspanya İç Savaşında vurulan devrimci İngiliz yazarı Christopher Caudwell de Marksist estetik konusuna kendine özgü bir yaklaşımla girmiştir. Sanat ve estetik tartışmalarında böylece onun da akımlar dışı, özel bir yeri vardır.

Bertolt Brecht de, gerek yaratıcı yazar, gerekse düşünür olarak yukarıda sözü edilen grup ve bireylerden farklı bir yerdedir. Brecht'in eleştirel yazıları arasında en yaygın olarak bilinenleri tiyatroyla ilgili olanlarıdır. «Epik tiyatro» nun kurucusudur Brecht. Bu yeni estetiği kendi çalışmalarıyla oluşturmuştur. En çok da bu alanda etkili olmuş, pek çok yazar onun tiyatroya getirdiği yeniliği geliştirmeye çalışmıştır.

Ne var ki, Brecht'in yenilikleri genellikle işin özüne inilmeden, daha çok teknik düzeyde kalınarak tekrarlanmakta, böylece de çok zaman yararlanma biçimselleşip kalmaktadır. Brecht kendisi de uzun uzadıya bilimsel bir estetik teorisi yazmamıştı. Ancak yazılarında sık sık ışıldayan sezgisel yaklaşım ve tesbitler, yarattığı sanat ürünlerinin ardında ve teknik düzeydeki yararlanmaların inemediği bir derinlikte, **özgün** ve **ciddî** bir sanat teorisi bulunduğunu göstermektedir. Bu sanat teorisini oluşturan ögeler, Brecht'in kendi epik tiyatrosunun ilkelerini aşıp genel bir Marksist estetiğin dayanacağı ögeler de olabilir. Hattâ «sosyalist gerçekçilik» ve muhalifleri arasındaki bitmeyen kavga, Brecht'in getirdiği birtakım ilkelerle **aşılabilir.** Bu bakımdan Brecht'in gerek teorik yazılarını, gerek sanat ürünlerini öncelikle çevirmek ve tanıtmak istiyoruz. Bu konuda bir başlangıç olarak Brecht'in «Lukacs'a Karşı» başlıklı yazısını (bu yazının yayınına **Yarına Doğru**'da başlanmıştı. Yazının devamı **Birikim**'de yayımlanacak), bunun yanı sıra Benjamin ile Brecht'in konuşmalarını, Benjamin ile Adorno'nun yazışmalarını ve Adorno'nun Brecht ve Sartre üstüne eleştirisini yayımlayacağız. Bu yazılar Alman Marksist estetikçilerinin görüşlerinden önemli bir seçmeyi bir araya getirmektedir.

ONAT KUTLAR

Toplumcu ve Gerçekçi Bir Sinema Sanatı için Teorik Alanın Gözden Geçirilmesi Amacıyla İlk Notlar

GİRİŞ

Adına ister devrimci diyelim, ister materyalist ya da sosyalist, yeni ve toplumun gelecekteki yapısına dönük bir sanatın sorunları ile yıllardır uğraşıyoruz. Örneğin edebiyatımızın yakın tarihi bu konudaki araştırmalar, tartışmalar, incelemeler hattâ kavgalarla doludur - tiyatro ve sinema'da ise bu konuların tartışılması daha çok 1960'tan sonra mümkün olabilmiştir. Elbette, devrimci pratiğin gelişmesiyle orantılı biçimde, ülkemizde devrimci estetiğin, sinema ve öbür sanatlarda çözümlenmesi gereken sorunların teorik temellerini saptamak ve geliştirmek kaçınılmaz bir görev olarak karşımızdadır. Devrimci hareketin sanat alanındaki yansımalarını sadece güncel gerekimlere, bu gerekimlerin çoğu kez eksik, yetersiz hattâ yanlış tepkilerinin eline bırakmak bizi ya mekanik bir yoruma, ya fırsatçılığa ya da hiç bir tutarlılığı bulunmayan bir keyfiliğe götürecektir. Dolayısıyla baştan, ele aldığımız sorunun şu iki yönünü açıkça ortaya koymalıyız:

Birincisi, söz konusu olan şey, ülkemizin somut koşullarını bir yana bırakıp, dünyadaki devrimci hareketten kalkarak, ülkemiz için yeni ve soyut bir teorik araç üretmek değildir. Dolayısıyla önce teorik temelleri ortaya koyup, sonra bunlara uygun eserlerin üretilmesini beklemek değil işimiz. Ne de başka ülkelerdeki pratiğin güncel kıldığı sorunları söz konusu ederek, ülkemizde henüz pratiğin ulaşmadığı noktalara bir ışık tutmak istiyoruz. Araştırmanın amacı, bizim pratiğimizin çözmek zorunda olduğu sorun ve çelişkilerin, istenilen çözümlere ulaştırılması için elde bulunması zorunlu teorik kavramlar ve yöntemin tutarlı bir biçimde araştırılmasıdır. Kısaca hareket noktamız, Türkiye'deki devrimci hareketin sanat alanına ve bu arada özellikle Sinema'ya yansıyan somut, nesnel sorunlarıdır.

Ele aldığımız konunun ikinci önemli yönü ise, teorinin tayin edici ve değiştirici niteliğinin iyice ortaya konması, daha sonra da Marksst estetiğin Lenin tarafından geliştirilen temel kavramlarının açımlanarak, ülkemizde şimdi varılan noktanın bir adım ötesine ışık tutulmasıdır.

Ancak böylece pratik ile teori arasında vazgeçilmez ve kaçınılmaz diyalektik ilişkinin bilincinde olarak sorunları iç içe incelemek, çözüm yollarını, kolay reçetelere başvurmaksızın açmak mümkün olabilecektir. Bu nedenle, bu yazının biçimi «notlar» olarak saptanmıştır. Böylece sorunlar, ölü bir sistematiğin donmuş ve bölmelenmiş kalıplarına sıkıştırılmamış, birbiriyle sayısız ilişkileri bulunan kavram ve alanlar dinamik bir süreç içinde ve hayatın çizgisini izleyerek temellendirilmiş olacaktır.

SİNEMA VE HALK

> *Sosyalist olduğum günden bu yana, sanattan bir tek şey bekledim: Sanat, halka hizmet etmeli, halkı sosyalizm'e çağırmalı, halkın acılarını, öfkesini, umutlarını, sevinçlerini ve düşlerini dile getirmeli. Sanat halkı, sosyalizmin zaferi için verilen kavgada örgütlemeli...*
>
> *NAZIM HİKMET*[1]

Sinema, halkla en yakın ilişkiyi kurabilen sanattır. «Kendiliğinden kuran» demiyorum. Ama, teknik yapısında bu olanağın, sıkı bir diyalog'un tohumlarını taşır. Yıllardır Türkiye'de «Halk Sineması» kuramından «Sinemanın halk yararına yapılması» isteklerine kadar çeşitli sorunları tartışıyoruz. Bu nedenle halkın sanatla ilgisinin temel biçimlerini ortaya koymak, kavramı aydınlığa çıkarmak ve sapmaları önlemek zorundayız.

Halkın sanatla ilgisinin dolaysız ve ilk ürünleri kısaca «folklor» diye adlandırılıyor. Türk halk şiiri geleneğinin büyük örnekleri, halk resimleri, el sanatları, halk oyunlarımız, karagöz ve ortaoyunu, seyirlik köy oyunları, halk müziği geniş anlamda bir «folklor»un ögeleridir.

Halk sanatlarımız her zaman, yaşanan somut gerçeklikle yakın ilişki içinde olmuştur. Mistik, dinsel temaların ele alındığı halk şiirlerinde bile, «halkın acılarını, öfkesini, umut ve düşlerini» bulmak mümkündür. Her zaman sınıflı olmuş olan toplumumuzda halk sanatlarının bir başka güçlü işlevi de, kendisini ezen tabakalara karşı başkaldıran «ezilenlerin» sözcülüğünü yapmış olmasıdır. Bu normaldir çünkü «her ulusal kültürde, gelişmemiş bile olsa, demokratik ve sosyalist ögeler vardır. Çünkü her ulusun

yapısında, yaşama koşulları dolayısıyla demokratik ve sosyalist bir ideoloji'yi, doğuran sömürülen bir çalışanlar kitlesi vardır»[2]

Halkın sanat olayına dolaylı katkısı ise, gene sınıflı toplumlarda iki yolla olur. Bunlardan birincisi halk sanatlarının, egemen sınıflarla uzlaşma durumundaki sanatçıların eserlerine bir esin kaynağı olmalarıdır. Örneğin; Osmanlı saray ozanlarının şiirlerinde, anadolu halk şiiri geleneğinin birçok izlerini bulmak mümkündür. İkinci dolaylı katkı ise halkın yaşantısının nesnel bir gerçeklik olarak bu tür sanatçılara etkisidir. Sanat, nereye hizmet ederse etsin, nesnel gerçekliğin sanatçıdaki yansıması olduğuna göre, bu etki kaçınılmazdır. Ama özellikle, egemen sınıflardan çıkmış olmakla birlikte, demokrat özlemler taşıyan dürüst sanatçılar halkın yaşantısına eğilmişler, orada sanatları için bitmez tükenmez kaynaklar bulmuşlardır. Elbette A. Ladyguina'nın[3] belirttiği gibi «bu ilişkiler tek yanlıdır. Onlar halkın yaşantısından ve eserlerinden yararlanırken, halk onların çalışmalarını izleyemez. Ama bütün bunlara rağmen, bu sanat eserlerinin gerçek yaratıcısının halk olduğunu bilmek zorundayız.»

Halk, sosyalist olmayan toplumlarda, nüfusun ezici çoğunluğunu meydana getiren «Sömürülen kesim»e genel anlamda verilen addır. Terimin günlük dilde kullanılışı, emekçi sınıfları işaret eder. Ancak bütün tahlillerde terimi, sınıf karakterini gözönüne alarak tamamlamak şarttır.

Şimdi, genellikle görüyoruz ki kapitalist toplumda halk, gerek doğrudan, gerekse dolaylı olarak yarattığı sanat değerlerinden yoksun bırakılmaktadır. Bu ürünlere yabancılaştırılmaktadır. Sonuç olarak kapitalist toplumda, değer verilen, el üstünde tutulan sanat, bir avuç oyuncaklı kişinin yararlanmasına sunulmakta, Maksim Gorki'nin «Güzellik daüssıla»sı dediği gereksinme, dar bir seçkinler topluluğunun malı sayılmaktadır.

Sanatçıya halkın dışında ya da sözümona üstünde yer tanıyan, sanat alışverişini üstün yetenekli tanrısal kişilerle onları anlayabilen inceliklî burjuvalar arasında oluşan bir diyalog sayan bu anlayış bugün ülkemizde de geçerlidir, Geçmişin «Divan», «Edebiyat-ı Cedide», «Serveti Fünun» edebiyatları, «Enderun» ya da «Saray» müziği, «minyatür ve hat sanatları» hep böyle «yârân arasında olup biten bir alışverişti. Nöbeti birbirine devreden egemen sınıflar bu çemberi öylesine sıkı tutmaktadırlar ki, halka dönük birçok sanatçı sesini emekçi kitlelerine duyuramamakta, hem burjuva ideolojisine karşı çıkıp hem de bu direnişi sadece onlara duyurmak gibi bir çelişkinin avlusunda dönenip durmaktadır.

Buna karşılık egemen sınıflar «halk için» düşük düzeyde, değersiz bir sözümona sanat üretimini besleyip geliştirmekte, bunlarla emekçi sınıflarının sanat beğenisini yozlaştırmayı ummaktadır. Tıpkı kendi çocuklarını yabancı okullarda okuyup, yoksul halkımızın çocuklarını imam-hatip okullarına gönderişleri gibi, dev bir basın ve eğlence endüstrisi milyonlarca emekçiyi tefrika hikâyeleri, şiddet ve seks kitapları, bayağı filimler, dolmuş plakları ve gazino sanatçıları (!) ile oyalamaya bakmaktadır.

Öyleyse sosyalist ve gerçekçi bir sanat için ilk görevden biri, kapitalist düzenin iç çelişkisi ile kurulan bu tuzağın parmaklıklarını kırmak, dar çevrelerde devinmekten kaçınmak, halkın gerçeklerini onlarla diyalog kurabilecek biçimde ve bilinçle yansıtmak, sanatı halka uzaktan bakabilen bir seçkinler klübünün bilardo masası olmaktan kurtarmaktır.

Ülkemizde sinema sanatının bugünkü durumu sanatın halka dönük karakteri yönünden önemli sorunlar getiriyor. Gerek ulusal sinemamızın ürünlerinin, gerekse yabancı ülkelerden getirilen filimlerin büyük çoğunluğu yukarıda belirttiğimiz yoz «kitle sanatı»nın özelliklerini taşıyor. Halka geniş ölçüde ulaştırılan bu sinema ürünlerinin özelliklerini, yani Faşizm'e gereç ve ortam hazırlayan Sadizm'ini, Şiddetini, tutucu, gerici yönelişlerini, halka karşı (anti populaire) niteliklerini, gerçeklere aykırılıklarını, öz ve biçim tutarsızlıkların, örneklerle tanıtlamak yersiz.

Buna karşılık, bir yandan ulusal endüstrinin çok az sayıda da olsa ürettiği «halka dönük» filimlerden bazılarıyla; «materyalist», «devrimci», «kaliteli», «yeni» sinema gibi değişik kavramlarla filim yapmak isteyen genç sinemacıların gene az sayıdaki eserleri şimdilik X kapitalizm'in ve emperyalizm'in sıkıştırdığı çemberi kırıp halk kitlelerine ulaşacak gibi görünmüyor. Bugüne kadar, halkın gerçeklerini yansıtan sadece bir kaç filim - gene belirli bir ölçüde, gene bazı biçim ve öz hatalarıyla birlikte - bu zorlu engeli aşabilmiştir. Bu bir düzine filimin de en az yarısı, başka Marksist-estetik kavramların ağına takılıp kalacaklardır.

Ülkemizdeki toplumsal yapının bütün koşulları gözönünde tutulmak, bu koşulların sınırladığı alan içinde düşünülmek kaydıyla, sinema sanatçımızın ilk görevi, *«kimlerin gerçeğini yansıttığını bilmek»* sanatı *«kimin yararına yaptığını bilmek»* ve *«kendi halkıyla anlaşabilmenin olanaklarını araştırmaktır.»*

Bu üç öge biraz açıldığında sırasıyla üç soru çıkıyor karşımıza: *Halkın gerçeği nedir ve nasıl öğrenebiliriz? Halkın çıkarı ve yararı nerededir? Halkın kolayca diyalog kurabildiği halk sanatkârından nasıl ve ne ölçüde yararlanabiliriz?*

YAYGINLIK

Lenin, Clara Zetkin'le yaptığı konuşmada, «Sanat halkın malıdır,» diyordu, «Sanat, köklerini, çalışan

kitleler içine derinlemesine salmış olmalıdır. Bu kitlelere hitap etmeli, onlar tarafından sevilmelidir...»

Bir başka yazısında ise şöyle sesleniyordu: «Sanatınla ya, ülkenin çiçeği, gücü ve geleceği olan milyonlarca, on milyonlarca emekçiye hizmet edeceksin, böylece sözcüğün yüksek anlamıyla özgür, sanatının yüksek işleviyle onurlu olacaksın; ya da mutsuz kadın kahramanları, şişmanlıklarından sıkılan ve acı çekenleri, on bin ayrıcalıklı kişiyi seçeceksin ve o zaman ister istemez bir tutsak gibi, burjuva topluluğunun istediği açık saçık romanları, tabloları üreterek kendi sanatının fahişeliğini yapacaksın...»[4]

Ülkemizde sanatın, özellikle 1960 sonrasında karşılaştığı büyük bunalım, sanat eserlerinin geniş halk kitlelerine, emekçi sınıflara yönelme isteğiyle ortaya çıkmıştır. Devrimci bilince sahip olan sanatçılar, mensup oldukları burjuva tabakalarının çıkarlarına değil, emekçi halkın çıkarlarına yönelik çalışmalar yapmaya koyulmuşlar, emekçi halkın yaşantısına, sanatına ve mücadelesine eğilerek eserlerinde bunları yansıtmayı yeğlemişlerdir. Bu çaba hiç kuşkusuz 1960 öncesinde de vardı ve gerekçi sanat yapıtlarıyla başlamıştı. Ancak 1960 sonrası, emekçi halk kitlelerine dönük sanatın, bu kitlelerle geniş bir diyalog kuramayışından, gene burjuvalar tarafından izlenişinden doğan bunalımın keskinleştiği dönemin başlangıcı sayılabilir.

Gerçi A. Ladygulna'nın haklı olarak değindiği gibi «birbiriyle çatışan sınıfların bulunduğu toplumlarda halk sanatlarıyla profesyonel sanat arasındaki ilişki tek yönlüdür. Profesyonel sanatçılar halk sanatlarını incelerler, örneklerini titizlikle toplarlar, eserlerinde bir kaynak olarak yararlanırlar. Buna karşılık halk, onların ne yaptıklarını bilecek durumda değildir, ağır bir baskının altında ezilmektedir.[5] Bu durum, sadece halk sanatları konusunda değil, halkın yaşantı ve sorunlarının ve özellikle devrimci mücadelesinin sanat eserlerine yansıması konusunda da böyledir.

Ancak egemen yapıdan doğan bu tek yanlılık, devrimci sanatın bile mutlu azınlık çemberine sıkışıp kalması, sanatçıların ileriye dönük çalışmalarını durdurmamış, sosyalist mücadele ile birlikte bu çalışmalar da daha yoğun, daha güçlü atılımlarla zenginleşmiştir. Çünkü bilinmektedir ki bu çelişki, ancak sınıflar arasındaki temel çelişkinin ortadan kalkmasıyla bütünüyle çözümlenmiş olacaktır. Ve bu mücadele, toplumcu sanatın katkısı, ulaştığı kitle ne kadar dar olursa olsun, asla küçümsenemez. Burada, çok sık düşülen bir yanlışa işaret etmekte yarar vardır: Bazı eleştirmenler ve devrimciler, toplumcu gerçekçi sanatın «halka dönük» oluşunu ulaşabildiği kitlelerle ölçmekte, bu kitle dar ise, o sanatı «burjuvalara hizmetle» suçlamaktadırlar. Böylesine bir suçlama iki yanlışı içerir. Birincisi, devrimci sanatı özlediği kitlelere ulaşmaktan alıkoyan sınıflı toplum yapısının gözönüne alınmayışı. İkincisi ise «burjuvalara hizmet» kavramının yanlış yorumlanışı. Burjuvalara hizmet eden sanat, halkın sorunlarından uzak, gerçekdışı bir «sırça köşk» sanatıdır. Bu tanım, o sanat eserinin ulaşabildiği kitlenin sınıfsal yapısından değil, o sanat eserinin içeriğinden, amaçlarından kaynaklanır. Bu bakımdan, halkın gerçeklerinden hareket eden ve ona ideoloji'nin aydınlığını ulaştırmak isteyen sanatçıyı, bu tıkanıklıktan sorumlu tutarak suçlamak yersizdir. Ancak sanatçı da, egemen güçlerin çizdiği bu çemberi kırmak, ırmağı denize ulaştırabilmek için mutlaka çaba göstermeli, her olanaktan yararlanmalı, emekçi sınıflarla gerçek bir diyalog kurabilmek için devrim'i beklememelidir.

«Sırça köşk sanatı»nı savunan burjuva estetikçileri, «gerçek sanat»ı seçkinler arası bir alışveriş, bir incelikler evreni sayarken halk kitleleri için de bir tür sözümona sanat düşünüvorlar. Bu ürünler, basit ve kaba eğlence araçları, magazin romanları, ucuz ve hafif şarkılar, resimli öyküler vs. dir. Bunun adına da «Pop Art», yani «Halk sanatı» diyorlar. Ve bir yandan da, küçümsedikleri bu ürünlerin teorik temellendirmesini yapıyorlar. İşte tam bu noktada sinema olayına girelim. Guido Aristarco «Marx, Sinema ve Filim Eleştirmesi» adlı eserinin 1970 baskısına yazdığı «Son Söz»de şöyle diyor: «Bir fuar olayı, izinli askerler ve çocuk gezdiren dadılar için bir eğlence olarak düşünülmüş olan sinema, bugün bile kökenindeki niteliklerinden sıyrılmış değildir.» Bu yanıyla ve teknik özellikleri dolayısıyla sinema bütün geleneksel sanatlardan, her türlü toplumda daha yaygın biçimde izlenmektedir. Sinema ürünlerini geniş emekçi kitleleri de görüyor. Lukacs'ın «manipulation» kavramıyla açıklamaya çalıştığı kapitalist sistemdeki beyin yıkama tekniğinin ve Lenin'in «eğlendirici gösteri» diye tanımladığı vakit öldürücü boş eğlence türünün en yaygın olduğu alan da hiç kuşkusuz sinema'dır.

Bu nedenle, öbür sanatlarda yaratıcının geniş halk kitleleri ile diyalog kurabilmekte karşılaştığı güçlük, ilk bakışta sinemada yok gibidir. Ancak hemen görüyoruz ki, sınıflı toplumlarda yaygın olan, egemen çevreler tarafından özellikle yaygınlaştırılan filim türü yukarda sözünü ettiğimiz «ucuz halk sanatı»dır. Yani burjuva estetiğinin «halk için iyidir» diye düşündüğü içeriksiz, kaba ve uyutucu tapon filimler. Bu filimlerin, daha önce «sanatın halkçı niteliği»ni belirlerken sözünü ettiğimiz gerçek eserlerle ilgisi yoktur. Bu nedenle, hemen ayırmamız gereken iki kavram «halk'a dönüklük» ve «yaygınlık»tır. Halk'a dönük olan, emekçi halkın gerçeklerinden, sanatından ve mücadelesinden yola çıkan ve yalın bir dil kullanan sosyalist ve gerçekçi bir sinema eseri yaygınlık kazanabilir, kazanmalıdır da. Ama «yaygın» olan her filim halkın gerçeklerine dönük demek de-

ğildir. Tam tersine, halkın çıkarlarına aykırı, geriye dönük, kurulu düzenin yardakçısı bir filim de olabilir. Bu nedenle, ülkemizde, yerli filmlerin yaygınlığından hareket eden «Halk sineması kuramı» temelden yanlıştır ve egemen sınıfların ideolojisinin kuyruğunda yer almaktadır.

«Eğlendirici gösteriler olabilir» diyordu Lenin. «Ama unutulmamalıdır ki bu gösteriler gerçek sanat eserleri değildir. İşçilerimiz ve köylülerimiz eğlenceden daha üstün sanat eserlerine hak kazanmışlardır. Gerçek sanat'ı alma hakkını elde ettiler mücadeleleriyle.»[6] Çünkü halkın gerçeği-sanatçı-seyirci arasında diyalektik bir ilişki vardır. Sanat eseri gerçekliğin «edilgin bir yansıması» değil, sanatçının ideolojik bilinci ile gerçeğin ileriye doğru değiştirilmesine katkıda bulunan bir eylem biçimdir. «Sanat eseri güzellikten yararlanabilen ve sanatı kavrayabilen bir topluluğu bizzat yaratır...» [7] Sosyalist gerçekçi sanat, bu anlamda, izleyiciliği değil, değiştiriciliği görev edinmiş bir sanattır. Bu nedenle de, kitleleri boş eğlencelere, gerici, uyutucu filimlere mahkûm etmeyi amaçlayan burjuva yasaları ile bağlı değildir. Bu geri anlamdaki «yaygınlık», gerçek sinema sanatçısının karşı koyması gereken bir kavramdır. Tıpkı tersi doğrultudaki «elitizm», «mutlu azınlıkçılık» gibi.

ULUSALLIK

Sosyalist gerçekçi bir sinema anlayışı için, emperyalizm'in ağır baskısı altında bulunan geri bıraktırılmış bir ülkede «ulusallık» kavramı olumlu sonuçlar getirebilir. Burjuva kültürünün gittikçe daha fazla kozmopolit nitelikler kazandığı, ekonomik egemenliğin kültürel baskılarla tamamlandığı günümüzde, devrimci sinemacı ulusal çizgiyi yitirmemek, yerel renkleri canlı tutmak, ekonomik ve kültürel emperyalizme karşı uyanık olmak zorundadır.

Ancak unutmamak gerekir ki, Lenin'in belirttiği gibi, kapitalizm'in gelişme sürecinde «ulusallık» konusunda birbiriyle çelişik iki eğilim egemen olmuştur. Bunlardan birincisi, ulusallığı infıratçılığa götüren bir şoven tavır, ikincisi ise, kapital'in güçlenmesi için bütün ulusal engelleri yıkmak, kapitalizm'i bugünkü uluslarası gücüne yani emperyalizm'e ulaştırmak isteyen arsıulusalcılık. Bu eğilimler, sonunda, ırkçılıktan sömürgeciliğe kadar bütün geri ve halka karşı sistemlerin güçlenmesine yol açmıştır. Dolayısıyla kapilizm'in ulusallığı şovenizm'i, kapalı ve mahkûm bir kültürü; enternasyonalizm'i ise ekonomiden bilime kadar bütün alanları kapital yararına birleştiren bütün ulusal özellikleri yok eden, sömürgeci barbarlığını doğurmuştur.

Dolayısıyla sinema sanatçısı, ulusallık kavramına yaklaşırken, ulusal kültürün sınıfsal niteliğini asla gözden uzak tutmamalıdır. Her ulusal kültürde, iki ayrı kültür vardır. Egemen gerici burjuva kültürü, sadece ulusal olduğu için «halka dönük» sayılamaz. Tersine halka karşı bir kültürdür bu. Dolayısıyla ulusal olmasına, ulusal özellikler taşımasına rağmen savaşılması gerekir.

Yerli sinemamızda, burjuva çıkarlarına hizmet için önerilen «Halk Sineması» teorisinin bir süre sonra «Ulusal Sinema» teorisine dönüşmesi bu bakımdan bir rastlantı değildir. Halk sineması dedikleri şeyin karşı olduğunu anlayan teorisyenler, bu kez görüşlerini halk'a tepeden indirebilmek için «Ulusallık» kavramına sarıldılar. Ama hem halkçılığı, hem de ulusallığı işçi sınıfı ideolojisinin dışında, ona karşı bir tavırla kullandıkları için egemen sınıfların kuyruğu oldular, halkın çıkarlarına ve tarihin gelişme çizgisine ters düştüler. Emperyalizm'in zorladığı kozmopolit kültüre de karşı çıktıkları için, kapitalizm'in yukarda sözünü ettiğimiz daha geri ulusalcılığına yani şovenizme saplanıp kaldırlar.

Sonuç olarak devrimci sinemacı için önemli olan «ulusallık» bütün içindeki «halka dönük», «işçi sınıfı ideolojisi» çizgisindeki kültür değerlerini araştırmak, görevini bu kavramları bir arada gözeterek yürütmektir. Bu yargı, işçi sınıfı ideolojisinin, devrimci sanatın «enternasyonalizm»i bakımından da doğrudur. Ve özellikle son yıllarda, başka ülkelerdeki devrimci sinema kuramlarından yararlanan genç arkadaşların bu tahlili dikkatle tartışmaları, doğru, sonuçlara varmaları gerekir. Çünkü başka ülkelerin devrimci sinema kuramlarından yararlananlar «halkçılık» kavramını unutmuşlarsa, kendi halkları ile hiç bir diyalog kuramıyorlarsa gerçeklik tabanını da yitirmişler demektir. Gerçeğe dayanmayan bir devrimci sanat ise mümkün değildir.

PARTİ ÇİZGİSİ

Lenin'in geliştirdiği estetik irdelemelere göre, sanatın halkçı karakterinin en üst düzeydeki ve tutarlı ifadesi olan «Parti çizgisi» kavramı, bu estetiğin anlaşılmasında kilit özelliği taşır. Parti çizgisi, sanat eserinin ideolojik özüdür. Gorki şöyle yazıyordu: «Sanat, temelde lehte ya da aleyhte gerçekleştirilen bir kavgadır. Yani ya bir şeye karşı, ya da bir şey için yapılan mücadele. Tarafsız, kayıtsız sanat yoktur, olamaz. Çünkü insan bir fotoğraf makinası değildir. Gerçekliği saptamakla yetinmez, ya onaylar ya da değiştirir. «Sanatçı, içinde yaşadığı çağın ve toplumun yargıçlarından biridir. Bu özelliği ile verdiği sanat eseri, ileri dönük olan sınıfın dünya görüşünün bir simgesi, somutlanışı sayılabilir. Bu kavram, düşünce ile eylem arasındaki diyalektik ilişkiyi de belirler. Çünkü sanat eserinin «parti çizgisi»ne uygunluğu, o eserin gerçeği yansıttığını ve aynı zamanda devrimci hareketi'in vardığı çizgide bir «görev»le toplumu ve hayatı değiştirmeyi amaçladığını gösterir.

Bu kavram, özellikle politik sinema konusunda henüz ilk adımlarını deneyen sinema sanatımız için de son derece önemlidir. Politik sinema, sinema sanatçısının tek başına saptayacağı bir politik özün gene tek başına verilmesi olamaz. Çünkü politik sinemayı ülkemizdeki devrimci hareket'in bütününden ayrı düşünemeyiz. Ülkemizdeki sosyalist ve demokratik mücadele hangi çizgide ise, devrimci sinemanın ilk elde dıkkat etmesi gerekli çizgi de odur. Ancak bu çizgi gözönüne alındığı zaman, devrimci sinema, sosyalist mücadelede etkin bir yere sahip olur, bir geçerlik, işlev kazanır. Gerçi günümüzde Türkiye'de tek bir çizgiden söz açmak mümkün değildir. Ancak sanatçının görevi, bu durumda kendini bağlantısız sayıp rastgele bir çizgiyi benimsemek değil, aynı amaca yönelik hareketlerin ortak çizgisini saptamaya çalışarak o temel ve ortak tavrı benimsemektir.

Bu tavır sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilemezse sinema sanatçısının ya sol bir sapma ile gauchisme'in, ya da sağ sapma ile revizyonizm'in conformisme'in populizme'in batağına saplanması kaçınılmaz olur.

Çizginin sağlıklı bir biçimde saptanması, aynı zamanda sinema sanatının halkla ilişkisinin de zorunlu koşuludur. Emekçi halkımızın sosyalizm için mücadelesi demek olan devrimci hareket, emekçi sınıflardan ayrı düşünülemez. Bu hareketin çizgisini doğru yorumlayan sanatçı da dolayısıyla emekçi halkımızla doğrudan bir diyalog kurabilmenin yolunu açmış olur

SANATIN ÖZGÜLLÜĞÜ

«Parti çizgisi» kavramının kötüye kullanılması, soldan gelecek revizyonist bir hastalığın işaretidir. Sanat eserinin politik özü, öbür politik eylem biçimlerinden önemli bir noktada ayrı «özgül nitelikler» taşır. Eserin parti çizgisine uygunluğu, onun basit, kaba, ilkel, şematik olmasını gerektirmez. Çünkü bu politik öz, sanat eserinin bir «sanat eseri olarak» taşıdığı niteliklerden ayrı düşünülemez. Söz konusu olan şey bir sanat eserinin reçetesinin dikte edilmesi değildir. Ne de doğru politik özün kötü bir sanat eserini kurtarabileceğini söylebiliriz. Hatta tam tersine, büyük ve haklı bir davayı kötü bir biçimde sunan sanat eseri zararlıdır, karşı çıkılması gerekir. Kavram geneldir ve sanatçının tavrını, kimlerden yana olduğunu belirler.

Şöyle diyor Nazım Hikmet:

«Sosyalist gerçekçiliğe bağlı sanatçı durmaksızın araştırır. Bu araştırma süresince kendini her zaman somut içeriğe uygun biçimi yeniden bulmaya zorlar. Kimseye öykünmeden, kimseyi tekrarlamadan kişiselliğini korumaya çalışır. Hiç bir mutlak kural ve norm tanımaz, bir tek değişme kuralın dışında: Gerçeği bir Marksist-Leninistin yüreği, aklı ve gözleriyle yeniden yansıtmak...»[8] ■

1. Doğu Edebiyatlarında Gerçekçiliğin Sorunları. S. 255 - Moskova Baskısı
2. Lenin - Bütün Eserleri C. 20 S. 16/V. Kondine - Sosyalist Gerçekçilik ve Sanat Estetiği S. 149
3. A. Ladyguina - Sosyalist Sanatın Halkçı Karakteri
4. Lenin - Bütün Eserleri C. 10 S. 41 - 42
5. A. Ladyguina - Marksist Estetik ve Aktüalite S. 103
6. Marx - Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı.
7. Lenin - Sanat ve Edebiyat Üstüne S. 266
8. N. Hikmet - Sosyalist Gerçekçilik ve Türk Edebiyatı S. 257

Derginin başyazısında çeviri yazı veya kitapların, yazıldıkları yer ve zamanda hangi sorunsalın ürünü olduğunu belirtmeye önem vereceğimizi söylemiştik. Üç aylık çeviri dergisi yayınlanmaya başlayıncaya kadar, aylık dergide çeviriye de ağırlık tanıyacağız (tabiî, üç aylık dergi başladıktan sonra da, erken tanıtıltamamlanacak. Ayrıca, yazıların yanında boş bırakılan sütunlara, bazen yabancı adları, bazen kavramları açıklamak için notlar, bazen de fikirlerle ilgili yorumalr yer alacak. Böylece, dış sorunsalın ürünü olan bir yazıyı, iç sorunsaldaki çerçeveye yerleştirmek mümkün olacaktır.

Bu sayıda Latin Amerika ülkelerinin yapılarını ve emperyalizmle ilişkilerini ele alan bir yazıyı öncelikle yayınlıyoruz. Böyle bir öncelik tanımamızın nedeni, konusunun, Latin Amerika ülkelerini aşan bir evrenselliğe dokunduğuna inancımızdır. Laclau'nun yazısı, bölgesel özelliklerin ötesinde, «az-gelişmiş» ya da «geri-bıraktırılmış» gibi deyimlerle tanımladığımız Üçüncü Dünya ülkelerinin bütün emperyalist sistem içindeki ortak özelliklerini tesbit etmeyi amaçlıyor. Böylece, Türkiye için de büyük önemi olan «model» kavramının tartışılmasında yeni bir yaklaşım getiriyor.

İkinci çevirimiz ünlü Fransız filozofu Louis Althusser'den. Fransa'daki 68 olayları üzerine görüşlerini iletiyor. Bu yazı A. Macciochi'nin ilginç kitabından (İtalyan Komünist Partisi İçinden Louis Althusser'e Mektuplar) alınmıştır. Macciochi 1968 yılında İtalyan Komünist Partisi'nin milletvekili adayı olarak Napoli'den seçime katıldı. Seçim kampanyası sırasında halkla yakın teması sonucunda tesbit ettiği çeşitli çelişkileri, örneğin seçimlerin türlü somut sorunlarını ya da Parti'nin işleyiş mekanizmasının özelliklerini, dostu olan Althusser'e mektuplar halinde yazdı, ondan cevaplar aldı. Sonra da bu yazışmaları bir kitap haline getirdi. İşte Althusser'in mektubu bu kitapdan alınmadır. Althusser genellikle çok üst düzeyde teorik sorunlarla uğraşan bir filozof olarak tanınır. Ama Direniş zamanında savaşa fiilen katılarak, politik pratiğin içinden gelerek Fransız Komunist Partisine girmiş ve bu yüksek düzeyde teori tartışmalarına gelmiştir. Filozofun son derece somut, gündelik, pratik konulara da ne kadar yakın olduğu Macciochi'nin kitabı yayınlandığı zaman görülecektir.

Laclau ve Frank

Ernesto Laclau Arjantinli bir devrimci yazardır. Biz kendisini *New Left Review* adlı Marksist İngiliz dergisinde yayınlanan iki yazısıyla tanıyoruz. Bunlardan biri (yayımlanış tarihi, Mayıs-Haziran, 1971) burada çevirisini gördüğünüz yazıdır. Öteki ise bundan önce, Temmuz-Ağustos 1970'de yayımlanmıştı. «Arjantin: Emperyalist Strateji ve Mayıs Buhranı» adını taşıyordu bu yazı. Her iki yazısında da Laclau Komprador ve Feodallerin egemen sınıflarını oluşturduğu bir «az-gelişmiş ülke» modeline karşı çıkıyor.

Bu yazıda Andre Gunder Frank'ın, kapitalist üretim tarzını üretim değil de mübadele ve dolaşım düzeylerinde ele alan analiz yöntemini eleştiriyor. Ancak, A.G. Frank'ın siyasî strateji konusunda söylediklerine (tek aşamalı devrim konusunda) karşı çıkmıyor.

Laclau'nun eleştirdiği ünlü iktisatçı Andre Gunder Frank 1929'da Berlin'de doğmuş, eğitimini Amerika Birleşik Devletlerinde tamamlamıştı. 1957'de Chicago Üniversitesinde iktisat doktorası yaptı. O zamandan beri de Amerika ve Kanada'da, ayrıca da Güney Amerika'da, Brezilya, Şili ve Meksika Üniversitesinde iktisat ve toplumsal bilimler öğretti. Çeşitli ülkelerin bilimsel dergilerinde yazılarını yayımladı. Başlıca eseri *Capitalism and Underdevelopment in Latin America* (Latin Amerika'da Kapitalizm ve Azgelişmişlik) adlı kitabıdır.

ERNESTO LACLAU

Latin Amerika'da Feodalizm ve Kapitalizm

Çeviren EROL TULPAR

Son on yıldır solda Latin Amerika toplumlarının kökenleri ve şimdiki yapıları üzerine tartışma, bunların feodal ya da kapitalist olarak değerlendirilmesi gerektiği sorunu üstünde odaklaşmıştır. Bu konuda, yarattığı kavram karışıklığı ile de önemi azalmayan uzun ve karmaşık bir tartışma sürdürülmüştür. Ama konunun önemi yalnız teorik düzeyde kalmamıştır, çünkü farklı teoriler farklı siyasî yargılara varılmasına yol açmıştır. Latin Amerika toplumlarının tarihî olarak feodal nitelikte kurulmuş ve o zamandan beri öyle kalmış olduğunu savunanlar, bu toplumların kapalı, geleneksel, değişime karşı dirençli ve pazar ekonomisiyle bütunleşmişlikten uzak olduklarını vurgulamak isterler. Durum böyleyse, bu toplumlar kapitalist aşamaya henüz ulaşamamışlardır ve gerçekten, kapitalist gelişmeyi hızlandıracak feodal ataleti ortadan kaldıracak bir burjuva-demokratik devrimin arefesindedirler. Bu yüzden Sosyalistler millî burjuvazıyle ittıfak kurmaya çalışmalı, emperyalizme ve oligarşiye karşı onunla birlikte birleşik cephe kurmalıdırlar. Karşı tezi savunanlar ise Latin Amerika'nın başından beri kapitalist olageldiğini, çünkü kolonyalist dönemde bütünüyle dünya pazarına sokulmuş olduklarını söylüyorlar. Bu teze göre Latin Amerika toplumlarının gerilığı tamamen bu birleşmenin bağımlı karakterinin sonucudur ve bu yüzden de sözü geçen toplumlar tamamen kapitalisttir. Dolayısıyla kapıtalist kalkınmanın gelecek aşamalarını beklemek anlamsız olur. Tam tersine, emperyalizmle büsbütün bütünleşmiş, onunla birlikte kitlelere karşı bir ortak cephe meydana getiren burjuvaziye muhalefet ederek, doğrudan doğruya sosyalizm için savaşmak gereklidir.

• Türkiye'de devrimci hareketi uzun süre iki kampa ayıran «SD-MDD» tartışmasının Latin Amerika'daki biçimi.

Bu yazıda, sözkonusu polemiğin temel terimlerinin açıklanmasına katkıda bulunmak istiyorum.[1] Çünkü çelişir gibi görünmekle birlikte, her iki önerme de temel bir konuda çakışmaktadır: ikisi de «kapitalizm» veya «feodalizm» olaylarını üretim alanında değil, meta değişimi alanında belirlemeye çalışmakta ve pazarla bir bağın varlığını ya da yokluğunu bu iki toplum biçimini birbirinden ayırdeden belirleyici bir ölçüt haline getirmektedir. Bu kavrayış, kapitalizm ve feodalizmin her şeyden önce birer **üretim tarzı** olduğunu kabul eden Marksist teoriye aykırıdır. Latin Amerika'nın öteden beri kapitalist olduğu tezinin en tanınmış savunucularından biri Andre Gunder Frank'tır;[2] bu nedenle, denememiz, tartışmada doğrulanacak veya mahkûm edilecek teorik sorunları en keskin ve en açık biçimiyle ortaya koyduğu için onun eseri üstünde yoğunlaşacaktır.

FRANK'IN TEORİK ŞEMASI

Frank'ın teorik perspektifi aşağıdaki tezler içinde özetlenebilir:

1. İktisadî gelişmenin her ülkede ardarda aynı aşamalardan geçeceğini veya bugün az - gelişmiş ulusların, gelişmiş ülkelerce çoktan geride bırakılmış bir aşamada olduğunu düşünmek yanlıştır. Tersine, bugünün ileri kapitalıst ülkeleri hiçbir zaman bu anlamda az - gelişmiş olmamışlardır (onların da gelişmemiş olduğu bir dönem olduğu halde).

• Bugünün ileri kapitalist ülkelerinin gelişmemiş dönemlerinde bile, geri ülke anlamında «az-gelişmiş» olmadıkları doğru ve önemli bir tesbit. Bu, Kapitalizmin iki çeşidi arasında türsel bir ayrım olduğunu gösteriyor.

2. Çağdaş az-gelişmişliği, az-gelişmiş ülkenin kendi iktisadî, siyasî, kültürel ve toplumsal yapısının basit bir yansıması olarak değerlendirmek doğru olmaz. Tersine, az-gelişmişlik, büyük ölçüde, şimdiki gelişmiş ülkelerle uydular arasındaki ilişkilerin tarihî ürünüdür. Üstelik, bu ilişkiler kapitalist sistemin yapısının ve dünya çapında evriminin ayrılmaz bir parçası-

dır. Bunlara dayanarak Frank der ki: «Metropol, bu toplumların emeklerinin ürününü tekelci ticaret aracılığıyla elde etmek için daha önceki toplumsal ve iktisadî sistemlerini parçalamış ve/veya dönüştürmüştür; bu, Cortez ve Pizarro zamanında Meksika ve Peru'da, Clive zamanında Hindistan'da, Rhodes zamanında Afrika'da ve «Açık Kapı» politikası zamanında Çin'de hep böyle olagelmiştir; bu toplumları kendi egemenliğindeki kapitalist dünya sistemiyle birleştirmiş ve onları kendi metropoliten sermaye birikimi ve gelişimi için birer kaynak haline getirmiştir. Bu fethedilen, dönüştürülen ya da yeni kazanılan toplumlar için ortaya çıkan sonuç: sermayeden yoksun bırakılmak, yapılarının doğurduğu üretken olmama durumu, kitleler için durmadan büyüyen sefalet, başka bir söyleyişle az-gelişmişlik olmuştur ve öyle olarak kalmaktadır».[3]

3. Latin Amerika toplumlarının geleneksel «ikici» (dualist) açıklaması bir yana bırakılmalıdır. İkici analiz, az-gelişmiş ülkelerin kesimlerinin, biri ötekinden büyük ölçüde bağımsız ve kendi dinamiğine sahip, ikili bir yapısı olduğunu kabul eder. Bundan şu sonuç çıkar ki, kapitalist dünyanın etkisi altında olan kesim modern ve görece daha gelişmiş hale gelmiş, oysa öteki kesim tecrit edilmiş, feodal ya da kapitalizm-öncesi, kendine - yeterli (kapalı) bir ekonomi içine hapsedilmiştir. Frank'a göre bu tez tamamen yanlıştır; ikili yapı bütünüyle hayal ürünüdür, çünkü kapitalist sistemin son yüzyıllardaki genişlemesi az-gelişmiş dünyanın görünürde en fazla tecrit edilmiş kesimlerine bile tamamen nüfuz etmiştir.

4. Metropol-uydu ilişkileri imparatorluk düzeyinde ya da uluslararası düzeyde sınırlanmış olarak kalamaz, çünkü bu ilişkiler, içlerinde, iç bölgelerin uydusu olduğu alt-metropoller yaratarak bağımlı Latin Amerika ülkelerine nufuz ederler; iktisadî, toplumsal ve siyasî hayatı yapılaştırırlar.

5. Yukarıdaki önermelerden Frank şu varsayım bileşimlerini çıkarmıştır: a) Uydu olmayan metropoliten merkezlerin tersine, bağımlı metropollerin gelişmesi kendi uyduluk statülerince sınırlanmıştır; b) Uydular, klasik endustriyel kapitalist büyümeyi de içeren en yüksek gelişmeyi, ancak metropoliten merkezlerle bağları zayıfladığı zaman gerçekleştirebilmişlerdir: 17. yüzyılda İspanyol Buhranı, 19. yüzyılın başlarında Napoleon Savaşları, 20. yüzyılda iki Dünya Savaşı ve 1930'lar buhranı sırasında durum böyleydi; metropoliten merkezler iktisadî bakımdan yeniden kendilerini topladıkları zaman bu kalkınmayı uyarıcı etkiler ortadan kalkıyordu; c) Şimdilerde az-gelişmişliğin en alt kademesinde olan bölgeler geçmişte metropollere en sıkı bağlı kalmış olanlardır; d) İster plantasyon, ister **hacienda** şeklinde olsun, latifundia aslında tipik kapitalist ticarî teşebbüsüydü. Bunlar, ürünlerinin arzını artırmak amacıyla sermaye, toprak ve emeklerinin toplamını genişleterek ulusal ve uluslararası pazarda gittikçe büyüyen talebi karşılamalarına imkân veren kurumları kendileri yaratmışlardır; e) Bugün tecrit edilmiş, kendine - yeterli tarımla uğraşır durumda ve görünürde yarı-feodal olan latifundia her zaman bu durumda değildi, ürünlerine karşı talepte ya da üretkenlik kapasitelerinde düşüş görülen kesimlerdendi.

6. Bir Marksist analize ne zaman ikicilik ithal edilse, toplumsal yapının bir ucunda tutucu bir kesim olarak feodalizmin ve öbür ucunda dinamik bir kesim olarak kapitalizmin durdukları izlenimi doğuyor. O zaman bunun stratejik sonuçları da belli oluyor: «İkili toplum tezinin gerek burjuva, gerekse sözde Marksist yorumunda, nüfusun çoğunluğu sözde geleneksel - arkaik, feodal, az-gelişmiş durumda, değişmeden kalmış bir sektörde yaşarken, ulusal ekonominin bir zamanlar feodal, arkaik ve aynı zamanda az-gelişmiş olduğu söylenen kesimi harekete geçmiş ve şimdi görece gelişmiş, ileri kapitalist sektör haline gelmiştir. Gelişmişliğin ve az-gelişmişliğin teorik ve gözlemsel olarak böyle yanlış yorumlarına bağlı bulunan siyasî strateji, burjuvalar için çağdaşlığı arkaik kesime yaymak ve aynı zamanda bu kesimi ulusal pazara ve dünya pazarına katmak, Marksistler için ise feodal kırsal alana kapitalizmin nufuz etme sürecini ve burjuva demokratik devrimini tamamlamak isteği biçiminde belirir.»[4]

Buna karşılık Frank Latin Amerika'nın daha 16. yüzyılda Avrupalı güçlerce sömürgeleştirilmesinden beri kapitalist olageldiğini ileri sürmektedir. Tezini ispatlamak için birçok örnek vererek Latin Amerika'nın görünürde en ırak ve tecrit edilmiş bölgelerinin bile genel meta mübadelesi sürecinde yer aldığını ve bu değişikliğin egemen emperyalist güçlerin yararına olduğunu

• Emperyalist ülke uzmanları, az-gelişmişliği okur-yazar oranı, beslenme biçimi, v.b. üstyapısal etkenlerle açıklarlar. Bunlar şüphesiz vardır, ama altyapıdaki çarpıklığın ürünü olarak vardır.

• Bugünlerde Türkiye'de de «alt-emperyalizm» adı altında tartışılmaya başlanan olay. «Alt-metropol» demek herhalde daha doğru olur. Anlatılan olay şu: emperyalizm farklı bölgelerde farklı politikalar uygular. Kendine bağımlı bir bölgeyi, daha geri bölgelere karşı, bir alt-metropol, yani kendisi ile geri uydular arasında bir ikinci kademe gibi kullanabilir.

• Latifundia: İlk olarak eski Roma'da kullanılan, büyük arazi anlamına gelen bir kelime. Bugünkü dünyada, Latin Amerika'daki tarım yapılan büyük topraklara *latifundia* denilir. Plantasyon, sıcak ülkelerde, genellikle köle emeğini zorla çalıştırarak pamuk, tütün, şeker kamışı ya da kahve gibi ürünlerin yetiştirildiği büyük çiftliktir. *Hacienda* ise gene Latin Amerika ülkelerinde görülen, kapitalist nitelikte, pazara bağlı olarak çalışan, üstünde sahibinin evi bulunan çiftliktir. Latin Amerika ekonomisinde bu kurumların tarihî gelişmeleri ve şimdiki önem ve etkileri üzerine kesin bir şey söyleme sorumluluğunu alacak kadar iyi bilmiyoruz bu konuları.

göstermektedir. Frank'a göre, Latin Amerika'nın iktisaden en geri bölgelerinin, doğal ekonomi egemenliğinde kapalı bir evren meydana getirdiği ispatlanabilseydi, ancak o zaman feodalizmden söz etmek yerinde olurdu. Tersine, itici kudreti egemen sınıf ve güçlerin zenginliğe duyduğu açlık olan bir süreç içinde yer aldıkları bilinmiyorsa, sadece kapitalist bir iktisadî yapı karşısında olduğumuz sonucuna varmak mümkündür. Sömürge fetihlerinden beri Latin Amerika toplumunun temeli ve az-gelişmişliğinin kaynağı, kapitalizm olmuştur. Bu nedenle dinamik bir kapitalist kalkınmayı seçenek olarak ileri sürmek anlamsızdır. Millî burjuvazi, varolduğu durumlarda emperyalist sisteme ve sömürücü metropol/uydu ilişkilerine o denli sıkı bağlıdır ki, onunla ittifak temeli üzerinde yükselen politikalar ancak az-gelişmişliği sürdürmeye ve pekiştirmeye hizmet eder. Sonuç olarak, az-gelişmiş ülkelerde millî burjuvazi aşaması, ikili bir toplumun varolduğu inancına dayanılarak uzatılmaktan çok, yok edilmeli ya da hiç değilse kısaltılmalıdır.

Görüldüğü gibi Frank'ın teorik şeması üç grup iddiayı içermektedir: 1. Latin Amerika başından beri pazar ekonomisine sahiptir; 2. Latin Amerika başından beri kapitalist olagelmiştir; 3. Kapitalist dünya pazarına sokuluşunun bağımlı karakteri az-gelişmişliğinin nedenidir. Bu üç iddia da, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan ve temel aşamaları birbirine özdeş olan tek bir sürece dayandırılmaktadır. Biz bu aşamaların her birini sırayla analiz edeceğiz.

• Laclau bu üç tezin ilkini ve sonuncusunu kabul ediyor, ikinci tezi ve hepsinin dayandırıldıklarını söylediği, «özdeş» ve «tek» süreç anlayışını eleştiriyor.

İKİCİ KAVRAMLARIN ELEŞTİRİSİ

Frank'ın ikici tezleri eleştirmesi ve bunun sonucunda Latin Amerika toplumlarının her zaman kendi içlerinden yapılaşmış, ve pazar ekonomisiyle tamamen bütünleşmiş oldukları konusunda ısrar etmesi, tartışmaya gerek bırakmayacak kadar doğru ve inandırıcıdır. Frank burada, en ünlü formülasyonunu W.A. Lewis'in[5] eserinde bulan ikili yapı kavramının toplu eleştirisini geliştirmiştir. Geçen on yılın pek çok toplumsal bilim uzmanının kısmî çalışmalarında bulunabilecek bir görüş noktasını açıklayan Lewis'e göre, ekonominin «kapitalist» kesimiyle «kendine-yeterli» kesimi arasında dikkatli bir ayrım yapmak gereklıydi. İkinci kesim tamamen statik ve sermaye, gelir, büyüme hızı bakımından birincisinden aşağı olarak gösterilmişti. İkisi arasındaki bütün ilişkiler, geri kesimin ileri kesime sınırsız bir emek arzı sağlamasına indirgenmiştir. Şimdiye kadar birçok kere gösterildiği gibi bu model, kırsal alanlarda mümkün olan pazara açılma derecesini ve köylü teşebbüslerindeki sermaye birikimi düzeyini yeterince değerlendirememektedir. Dahası, varsaydığı iki iktisadî kesim arasındaki ilişkileri çarpıtmakta ve fazlasıyla basite indirgemektedir. Latin Amerika ekonomilerinin farklı kesimleri arasındaki iç bağlantılar hakkında daha derin bilgilenme, bugün ikici yapı tezinin ilk formüllendiği biçimde ele alınmasını artık imkânsız kılmıştır.

Ayrıca, Latin Amerika'nın kendi somut durumunda, yıllardır biriken kanıtlar kıtanın kırsal alanlarında saf bir doğal ekonomi bulunduğu yolundaki fikirleri bütünüyle çürütmüştür. Tam tersine, her şey göstermektedir ki en geri köylük bölgeler bile, ince liflerle (ki bunlar henüz yeteri kadar incelenmiş değildir) ulusal ekonominin «dinamik» kesimine, onun aracılığıyla da dünya pazarına bağlanmış durumdadır. Alejandro Marroquin üstün nitelikli kitabında[6] bu ilişki sisteminin bölgesel bir incelemesini yapmıştır. Rudolfo Stavenhagen, Chiapas ve Guatemala Heights bölgelerinin Maya kesiminde incelemeler yaparak ırklararası ilişkilerin, yaygın bir pazara katılma süreci üzerinde yükselen sınıf ilişkileri için nasıl bir temel teşkil ettiğini gösteriyor.[7] Bundan başka, Latin Amerika'da, sömürge döneminde - çoğu zaman bir kapalı ekonomi aşaması olarak sözü geçer - ekseni maden bölgeleri olan geniş bir meta dolaşımı vardı; buna karşılık çevre alanları da tüketim malları kaynağı olarak düzenlenmişti. Örneğin, kıtanın güneyinde, merkezî nüve, bir tüketim alanı olan Potosi madenleri yakınındaki Yukarı Peru'ydu, öte yandan Şili bir buğday üreticisi haline getirilmişti ve Arjantin iç bölgeleri de merkez için mâmul mallar sağlıyordu. Böyle bir bölgesel uzmanlaşmayı saf bir doğal ekonomi olarak görmek çok zordur.

• «alt-metropoller»in düzenlenişi. Ayrıca, emperyalizmin her yerde farklı biçimlerde çalıştığını, «monolitik» bir sistem olmadığını kanıtlayan bir durum.

İkili yapıya sahip bir toplum fikrinin Latin Amerika'da uzun bir geleneği vardır. İlk olarak 19. yüzyılda ülkelerini dünya pazarına ham madde üreticisi olarak katan ve böylece onları metropoliten emperyalist ülkelerce

dikte edilen uluslararası bir iş bölümüne sokan liberal seçkin azınlık tarafından formüllenmiştir. Sarmiento'nun bulduğu «medeniyet ya da barbarlık» formülü bu sürecin sloganı haline geldi. Görece farklılaşmış ekonomileri Avrupa mallarının rekabetine dayanamayıp çöken iç bölgelerin tepkisini geçersizleştirmek için bütün yolları kullanmak gerekiyordu. Bu amaçla liberallerin sözcüleri öyle bir efsane yarattılar ki, buna göre sömürgeye ait her şey durağan, Avrupa'ya ait olanlar da ilerici olarak niteleniyordu: tarihî diyalektiğin Maniheist izler taşıyan bu yorumuna göre toplumun iki kesiminin bir arada varolması imkânsızlaşmıştı.

Bu ideolojik gelenek Latin Amerika toplumlarını meydana getiren süreçlerin yeterli biçimde kavranmasına önemli bir engel teşkil etmiştir ve bugün bile yerini tamamen başka bir görüşün aldığı söylenemez. Görünürde kapalı iktısadî bölgeleri dünya pazarlarına bağlayan ve gerçek üreticiden toplanan artık değeri sömürücüye ileten gizli ticarî kanalları ortaya çıkarmak için daha pek çok toplumsal, iktisadî ve antropolojik araştırma yapılması gerekmektedir. Bu nedenle Frank, ikili yapı teorilerini eleştirdiği ve Latin Amerika toplumlarında pazar ekonomisinin egemen olduğunu iddia ettiği zaman ayağını sağlam yere basmaktadır. Fakat bu ekonomilerin kapitalist olduğu yolundaki ikinci iddiasını kabul edebilir miyiz?

• Maniheist-Zerdüşt dinine benzeyen, hem Tanrı hem de Şeytana inanan bir mezhebin ilkeleri gibi, yani ikici (dualist).

• Artığa nasıl el konduğunu hâlâ açık seçik bilmiyoruz. Bu araştırmalar Türkiye için de âcil bir zorunluluktur.

FRANK'IN KAVRAMINDAKİ TEORİK YANLIŞLAR

İki kitabı da kapitalizmin analizini konu edinmiş olduğu halde, Frank bu terimle neyi kastettiğini hiçbir zaman tam olarak açıklamadığı için, bu soruyu cevaplandırmak kolay değil. Eserinde bir kavram tanımına en fazla yaklaştığı yerlerde aşağıdaki gibi deyimlere raslanıyor:

«Kapitalizmin sömürenlerle sömürülenler arasındaki temel içsel çelişkisi ulusun içinde de, en az uluslar arasında olduğu kadar ortaya çıkar...»[8]

Fakat bu da bizi bir yere götürmez, çünkü yalnız kapitalizm değil, feodalizm de, hattâ her sınıflı toplum da, sömürenlerle sömürülenler arasındaki çelişkiyle karekterize edilir. Sorun, her bir durumda sözkonusu olan sömürü ilişkisinin özgüllüğünü tanımlama sorunudur. Dahası, analizin konusunu kararlaştıramama alanındaki belirsizlik, Frank'ın bütün eserine egemen olan kavram karışıklığının sadece bir tek örneğidir. Bu karışıklığın üstünde ciddiyetle durmak gerekir, çünkü Marksistler kapitalizm[9] kavramı üzerine yaygın tartışmaları bilmeli ve bunun ciddiyetini kavramalıdır; bu terim doğru olarak tanımlanmadan hiçbir şekilde mutlak kabul edilemez.

Ama Frank'ın kapitalizmden ne anladığını kavramaya çalışırsak, yaklaşık olarak şu aşağıdaki sonuçlara varırız: a) bir pazar için üretim sistemi, ki b) kâr üretimin itici gücüdür ve c) bu kâr gerçek üretici olmayan bir başka kişinin çıkarı için gerçekleştirilir; gerçek üretici de böylece kârdan yoksun kalır. Öte yandan feodalizm deyince kapalı veya kendine yeterli bir ekonomi anlamalıyız. Böylece, büyük bir pazarın varlığı ikisi arasındaki belirleyici farkı meydana getirir.

İlk şaşırtıcı nokta şu: Frank yaptığı kapitalizm ve feodalizm tanımlarında üretim ilişkilerini tamamen bir yana itmiştir. Bunun ışığında, sömürenlerle sömürülenler arasındaki ilişkiyi kapitalizmin temel çelişkisi olarak niteleyen önceki değerlendirme şaşırtıcı olmaktan çıkmaktadır. Çünkü, Frank'ı kapitalizmi tanımlamasından üretim ilişkilerini bilinçli olarak dışarı atmaya zorlayan şey, onun kendi ideolojik perspektifidir. Sadece onları soyutlayarak, Peru'da yerli köylülük, Şili'de **inquilinos,** Ekvator'da **huasipungueros,** Batı Hint adalarında şeker palntasyonlarındaki köleler ve Manchester'de dokuma işçileri tarafından katlanılan çeşitli sömürü biçimlerini içeren yeterince geniş bir kapitalizm kavramına varması mümkün olur. Çünkü bütün bu gerçek üreticiler **ürünlerini pazara sunarlar,** başkalarının çıkarı için çalışırlar ve yaratılmasına yardımcı oldukları iktisadî artıktan yoksun bırakılırlar. Bütün bu durumlarda temel ekonomik çelişki, iki karşıt yanını sömürenlerle sömürülenlerin oluşturduğu çelişkidir. Yalnız bir sorun vardır ve o da listenin biraz kısa olmasıdır, çünkü bir Roma latifundium'undaki köleyi veya Avrupa Ortaçağının serflerini de (en azından lordun serften elde ettiği iktısadî artığı pazara sürdüğü durumlarda yani hemen hemen bütün durumlarda) içine alabilirdi. Böylece, şu sonuca varabiliriz: cilâlı taş devriminden bu yana kapitalizmden başka hiçbir şey varolmamıştır.

• L. Amerika'da toprak emekçiliğinin ülke koşullarına ve tarihi kökenlerine göre farklılaşan biçimleri.

Frank bir yığın tarihî ayrıntıyı soyutlayıp modelini bu temel üzerine kurmakta şüphesiz serbesttir. Hattâ ortaya çıkan bütüne kapitalizm adını da verebilir (Normal olarak başka anlamda kullanılan kelimelerin bunca çeşitli ilişkileri tanımlamak için seçilmesine bizler taraftar olmasak da). Ama Frank'ın kullandığı kavramın Marksist anlamda kapitalizm kavramı olduğunu iddia etmesi hiçbir zaman kabul edemeyeceğimiz bir şeydir. **Çünkü Marx'ın gözünde - eserleriyle yüzeyden de olsa ilgilenmiş herkesin bildiği gibi - kapitalizm bir üretim tarzıdır.** Kapitalizmin temel iktisadî özelliği, zorunlu önkoşulu gerçek üreticinin üretim araçları mülkiyetinden yoksun kalması demek olan, serbest işçinin iş-gücünü satmasıyla ortaya çıkar. Daha önceki toplumlarda egemen sınıflar gerçek üreticiyi sömürüyorlardı - yani yarattığı iktisadî artığa el koyuyorlardı - hattâ bu artığın bir kısmını, tüccar sınıfının elinde geniş bir **sermaye** birikimine yol açacak ölçüde pazarlıyorlardı. Fakat serbest emek pazarı varolmadığı için, kelimenin Marksist anlamıyla **kapitalizm** de yoktu. **Kapital**'den aşağıdaki alıntı bunu aydınlatıyor:

«... Sermayenin durumu öyle değil. Varoluşunun tarihî koşulları hiçbir zaman sadece para ve meta dolaşımından ibaret değildir. Ancak üretim ve geçim araçları sahibi, pazarda, iş-gücünü satan serbest işçiyle karşılaştığı zaman kapitalizm doğar. Ve bu tek tarihî koşul bütün dünya tarihini içerir. Bu nedenle, sermaye ilk ortaya çıkışından bu yana, toplumsal üretim sürecinde yeni bir dönemin müjdecisi olur...»[10]

Marx'a göre ticarî sermayenin birikimi çeşitli üretim tarzlarıyla uyum halindedir ve hiçbir şekilde kapitalist üretim tarzının varlığını öngörmez:

«... Şimdiye kadar tüccar sermayesini yalnız kapitalist üretim tarzının görüş açısından ve onun sınırları içinde ele aldık. Ama yalnız ticaret değil, tüccar sermayesi de kapitalist üretim tarzından eskidir ve aslında tarihî bakımdan sermayenin en eski bağımsız varoluş biçimidir...»

«... metaların biçim değiştirmesi, hareketleri, 1 - özünde, farklı metaların birbiriyle mübadelesini, ve, 2 - biçimde, metaların satış yoluyla paraya, paranın da alım yoluyla emtiaya çevrilmesini içerir. Tüccar sermayesinin işlevi de emtia alım ve satımı işlemlerine ayrışır; ama bu mübadele başlangıçta bile gerçek üreticiler arasındaki yalın bir mübadele olarak belirmemiştir. Kölelik, feodalizm ve vasallık (ilkel topluluklar sözkonusu olduğu zaman) koşulları altında, köle sahibi, feodal lord ve vergi toplayan devlet, ürünlerin sahibi, ve dolayısıyla satıcısıdır. Tüccar birçok kişi için alır ve satar. Alım ve satım onun elinde toplanmıştır ve bunun sonucunda alım ve satım artık (tüccar olarak) alıcının dolaysız isteklerine bağlı değildir...»[11]

Frank'ın kullandığı kavramın Marksist anlamda kapitalizm kavramı olduğu iddiası, görüldüğü gibi kendi kişisel isteği dışında bir temele dayanmamaktadır. Fakat bu sorunu bırakmadan önce yeniden metinlere dönelim, çünkü Meksika'da yapılan ve kitabının ikinci cildinde yansıdığı görülen bir polemikte Frank tam bu konuda, yani kapitalizm tanımlamasında üretim tarzını ihmal etmekle suçlanmıştı. Frank, Marx'dan, kendi tezini doğruladığını iddia ettiği iki alıntıyla cevap verdi. Birinci alıntı **İktisadî Doktrinler Tarihi** adlı kitaptan alınmıştır ve şunları söylemektedir:

«... Sömürgelerin ikinci bölümünde - kuruldukları andan beri ticarî spekülasyon ve dünya pazarı için üretim merkezi olan plantasyonlar - biçimsel de olsa bir kapitalist üretim rejimi vardır, biçimsel çünkü zenciler arasındaki kölelik, üzerinde kapitalist üretimin yükseldiği temeli meydana getirir, serbest ücretli emeği içermez. Ama köle ticareti ile uğraşanlar kapitalistlerdir. Onların ithal ettiği üretim tarzı kölecilikten türememiştir, köleliğin içine sokulmuştur. Bu durumda kapitalist ve toprak beyi aynı kişidir...»

Frank'a göre bu paragraf Marx'ın gözünde bir ekonominin özelliğini tanımlayan şeyin üretim ilişkileri olmadığını ispatlıyor (en azından ben böyle bir sonuca varıyorum, çünkü Rodolfo Puiggros'un «Brezilya ve Karaibler'-

• Model kurarken hangi temel ögelerden yola çıkılacağı sorunu.

• Başlangıç olarak seçilen ögeye göre, modeli de istediğimiz biçime sokabiliriz. Doğru başlangıcın ne olduğu, her zaman, Marx'ı en fazla ilgilendiren konu olmustur

• Marx'ın kapitalizmi tanımlarken dayandığı kilit kavramları vermek bakımından önemli alıntılar.

• Farklı üretim tarzlarının tek bir sistem içinde bileşimi ve bu bileşimdeki egemen üretim tarzının nasıl tesbit edileceği konusunda, Marx'ın, açıklık getiren sözleri.

deki gibi köle sahipliğinin egemen olduğu sömürgelerde ne oldu?» sorusuna bu cevabı veriyor). Oysa aslında bu alıntı Frank'ın niyetlendiği şeyin tam tersini ispatlamaktadır, çünkü Marx plantasyon ekonomilerinde egemen üretim tarzının sadece biçimde kapitalist olduğunu söylemektedir. Egemen üretim tarzı biçimde kapitalisttir, çünkü bundan yararlananlar, egemen üretken sektörlerinin artık tamamen kapitalist olduğu bir dünya pazarına katılmışlardır. Bu da plantasyon ekonomisindeki toprak sahiplerinin, kendi üretim tarzları kapitalist olmadığı halde, kapitalist sistemin içinde yer almasını mümkün kılmaktadır. Ama böyle bir durumun temel koşulu, istisnaî oluşudur. Frank'ın alıntı olarak sunduğu paragrafı Marx'ın **Kapitalizm - öncesi Ekonomik Formasyonlar**'ından bir başka bölümle karşılaştırırsak bu durum çok daha açık seçik ortaya çıkar sanırım:

«... Gelgelelim, bu yanlış elbette, örneğin klasik antikitede sermayenin varlığından, Roma ya da Grek kapitalistlerinden söz eden bütün filologlarınkinden daha büyük bir yanlış değildir. Bu, Roma ve Eski Yunan'da emeğin serbest olduğunu söylemenin bir başka yoludur sadece; yani bu bayların hiçbir zaman ileri süremeyecekleri bir iddia. Eğer biz Amerika'daki plantasyon sahiplerinin kapitalist olduğunu söylüyorsak; eğer onlar kapitalist iseler; bu onların serbest emek üzerinde yükselen bir dünya pazarının içinde bir istisna olarak yer almaları olgusuna dayanır...»[12]

• Her üretim tarzının tarihî doğuş koşulları vardır ve ancak o koşulların gerçekleşmesiyle o üretim tarzının doğduğu söylenebilir. Kısmî benzerliklere dayanarak tarihi bir üretim tarzını ya da herhangi bir yapıyı evrenselleştirmenin tehlikeleri Marx'ın bu alıntısında belirtiliyor. Kapitalist «sermaye», ancak kapitalizmin koşullarında varolur. Her sermaye kapitalist olamaz.

Frank'a göre, Latin Amerika'da, kapitalist egemenlik süreci başladığı zaman, 16. yüzyıl Avrupa'sında kapitalizmin yapısal koşulları var mıydı? O zamanlar serbest emeğin kurallaştığını söyleyebilir miyiz? Hayır, hiçbir şekilde. Feodal bağımlılık ve şehirde de küçük el sanatları, üretim faaliyetinin temel biçimleri olmakta devam ediyordu. Sermaye stokunu büyük ölçüde denizaşırı ticaret yoluyla genişletmiş bulunan güçlü bir tüccar sınıfın varlığı bu sermayenin, serbest emeğinkilerden çok farklı emek ilişkilerinden üretilmiş bir iktisadî artığın özümlenmesiyle biriktirilmiş olduğu belirleyici gerçeğini hiçbir zaman değiştirmez. Eric Hobsbawm klasikleşmiş makalesinde 17. yüzyılı, Avrupa ekonomisinde kapitalist sisteme doğru gidişin dönüm noktası olan bir genel buhran dönemi olarak nitelemiştir. Öte yandan, 15. ve 16. yüzyıllardaki genişleme için tam tersine şunları öne sürmektedir:

• Kapitalizmin doğuş koşulları ilerideki sayılarda ayrıntılı olarak incelenecektir.

«... Eğer krallıklar ve kilise gibi istisnaî genişlikte kuruluşlarca desteklenseydi, eğer bütün bir kıtanın ince bir örtü gibi yayılmış olan talebi dokumacılıkta uzmanlaşmış İtalyan ve Hollanda şehirleri gibi birkaç merkezdeki iş adamlarının elinde yoğunlaşsaydı, eğer teşebbüs alanında, örneğin fetih ya da sömürgeleştirme yoluyla geniş bir «dışa doğru yayılma» meydana gelmiş olsaydı, belirli koşullar altında, hattâ feodalizm koşullarında, böyle bir ticaret büyük çapta üretime yol açarak yeterince büyük bir kâr birikimi yaratabilirdi...

«... 15. ve 16. yüzyıllardaki yayılma aslında bu türdendi ve bu nedenle hem iç, hem de denizaşırı pazarda kendi buhranını yarattı. Bu buhran 'feodal iş adamlarının' - ki bunlar feodal toplumda para yapmak için kosullara kendilerini en iyi şekilde uydurabildiklerinden en zengin ve en güçlü olanlardı - üstesinden gelemedikleri bir buhrandı. Değişime ayak uyduramamaları da buhranı şiddetlendirmiştir...»[13]

Oysa Frank, tam tersine, Avrupa yayılmasının 16. yüzyıldan bu yana kapitalist bir nitelik taşıdığını savunmaktadır. Bu iddiasını Marx'dan bir alıntıyla desteklemektedir: «Kapitalizmin modern tarihi, 16. yüzyılda bir dünya pazarının ve ticaretinin yaratılmasıyla başlar...» Ama bu kez Frank alıntıyı kötü bir biçimde aktarmış oluyor. Gerçekte Marx şunu söylemektedir: «Sermayenin modern tarihî 16. yüzyılda dünyayı kucaklayan ticaretin ve dünyayı kucaklayan bir pazarın yaratılmasından bu yana süregelmektedir...»[14]

• Çeviride «kapital», «sermaye» kelimesiyle karşılanmıştır. Yazının aslında «kapital» ve «kapitalizm» arasındaki ayrıma dikat çekilmektedir. Sermayenin modern tarihi ile kapitalizmin modern tarihi arasında fark var. 16. yüzyılda, «kapitalizm»in *modern* tarihi başlamış olamazdı.

Yukarıda vurgulanmış olan sermaye (kapital) ile kapitalizm arasındaki ayrım göz önünde bulundurulduğunda - çünkü bu ticarî sermayeyle önceki üretim tarzlarının bir arada varolmasını mümkün kılmaktadır - bu bölü-

mün anlamının tamamen değişik olduğu görülür. Marx sadece 16. yüzyıldaki dünya pazarı genişlemesinin denizaşırı yayılmadan ileri geldiğini ve bu genişleyen pazarın sermayenin modern büyümesine yol açan koşulları ve genel çerçeveyi yarattığını söylemektedir. Şüphesiz sermayenin önceki biçimlerinin varlığını kabul etmektedir - örneğin Ortaçağ'da ve Antik Çağ'da - ama kapitalizmden hiçbir şekilde söz etmemektedir.

Frank'ın kavrayış yanlışı şuradan anlaşılabilir: kapitalizmi o kadar belirsiz bir biçimde tanımlamıştır ki kendisi bile bundan herhangi bir konuda işe yarar sonuçlar çıkaramamaktadır. Şüphesiz kendisi bu inançta değil; o, bu platformda, Latin Amerika için burjuva - demokratik aşamanın yersizliğini gösterebileceğinden emindir. Bu konuyu inceleyelim. Frank'ın temel önermesi şudur: burjuva - demokratik devrimin görevi feodalizmi tasfiye etmek olduğundan, öte yandan Latin Amerika'da kapitalizm baştan beri varolduğundan, burjuva - demokratik devrim, devrim takviminden silinmiş, onun yerini doğrudan doğruya sosyalizm için mücadele almıştır.

Ama Frank gene sorunun terimlerini birbirine karıştırıyor, çünkü Marksistler feodalizmin kalıntılarını temizleyen bir demokratik devrimden söz ettikleri zaman, feodalizm kelimesine Frank'ın anladığından çok farklı bir anlam verirler. Onlar için feodalizm, pazara açılmamış kapalı bir sistem anlamına gelmez; köylülüğü baskı altında tutan, iktisadî artığın önemli bir kısmını yutan, böylece kırsal sınıfların içsel farklılaşma sürecini ve bu nedenle de tarımda kapitalizmin gelişmesini yavaşlatan, iktisat - dışı cebir uygulamaları toplamı anlamına gelir. 1789'ların Fransız devrimcileri de **gabelle**'leri ve senyörlük imtiyazlarını kaldırmakla ezdiklerini sandıkları feodalizmden aynen bunu anlamışlardı. **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi**'nde Lenin Rusya'nın tarımsal yapısında kapitalizmin gittikçe artan ağırlığından söz ederken, giderek bir yanda bir zengin köylüler sınıfı, öbür yanda da tarım proletaryası yaratan bir sınıf farklılaşması sürecini sergilemeyi amaçlar. Lenin bu sürecin açıklamasını pazar için üretimin yaygınlaşması temeline oturtmayı düşünmemiştir, çünkü bu tip üretim Rusya'da yüzyıllar önce, üretilen buğdayı pazarlama imkânları toprak sahiplerinin serflik baskısını artırmasına - gerçekte kurmasına - yol açtığı zaman, tamamen feodalizmin kaynağını meydana getirmişti. Bolşevikler Rus Devrimi'nin görevlerinin burjuva - demokratik olduğunu savunurken, devrimin feodal kalıntıları tasfiye edeceğini ve kapitalist gelişmeye yol açacağını söylemek istemişlerdi (1905'de yalnız Troçki ve Parvus koşulların doğrudan doğruya sosyalizme geçişe elverişli olduğunu söylüyorlardı). Burjuvazinin demokratik görevlerini yerine getiremez oluşu ve proletaryanın sayıca azlığı veri olarak alındığı için, iktidarı ele geçiren ittifakta köylülüğün belirleyici bir rol oynaması gerekeceğini hayal etmişlerdi. Böyle bir strateji için köylü sorununu varolan rejimin çözememesi gerekiyordu, yoksa Çarlık kapitalizme giden yolu kendisi kurar ve böylece devrim de bilinmeyen bir tarihe ertelenmiş olurdu. Gericiliğin kalesi haline gelecek güçlü bir zengin köylü sınıfının - bir anlamda I. Napoleon'dan de Gaulle'e kadarki Fransız köylülüğüne benzer biçimde - doğuşunu hızlandırmak için her türlü araca başvuran Çarcı Bakan Stolipin de bunu en az Bolşevikler kadar iyi kavramıştı. Lenin 1908'de şunları yazarken onun politikasının yarattığı tehlikenin farkındaydı:

«... Stolipin Anayasası ve Stolipin tarım politikası Çarlığın eski yarı - ataerkil ve yarı - feodal sisteminin çöküşünde yeni bir aşamayı, bir orta - sınıf monarşisine dönüşüm için yeni bir hareketi belirler... Bu uzun bir süre devam ederse... bizi her türlü tarımsal programdan vazgeçmeye zorlayabilir. Rusya'da böyle bir politikanın başarıya ulaşmasının mümkün olmadığını söylemek boş ve aptalca bir demokratik gevezelik olurdu. Mümkündür! Stolipin politikası sürdürülürse... Rusya'nın tarımsal yapısı bütünüyle burjuva bir nitelik kazanır, daha güçlü köylüler hemen hemen bütün toprak hisselerini ellerine geçirirler, tarım kapitalistleşir, ve kapitalizm koşullarında tarım sorununun her türlü çözümü - radikal ya da başka biçimde - imkânsız hale gelir...»

Bu bölüm, Lenin'in hangi koşullar altında kapitalist gelişmenin burjuva - demokratik aşamayı devrim takviminden silebileceğini düşündüğünü oldukça duru bir şekilde açıklıyor - tam da Frank'ın çözmeye uğraştığı sorun

• Önemli bir tanım ve açıklama. Feodalizm tarihî bir üretim tarzıdır. Bu kimliğiyle yapılacak tanımı, bugünün dünyasında, kapitalizmle birlikte varolan kapitalizm-öncesi kalıntılar olarak yapılacak tanımından farklıdır. Bizde yapılan tartışmalarda da bu farklı tanımlar birbirine karışmış, onun için de «teorik tartışma» bir türlü aydınlatıcı olamamıştı.

• gabelle: Fransa'da 1789'dan önce devletin tuzdan aldığı vergi. Türkiye'de de «aşar»ın kalkması buna benzer.

• Bu konu bizim için de çok önemlidir. Toprak reformunun burjuva reformu olduğu-

bu. Bu koşullar bir uçta güçlü bir kulak sınıfının oluşması ile öbür uçta kır proletaryasının büyümesinden ibarettir. Aslında Frank'ın Latin Amerika'da bir burjuva - demokratik devrim imkânını reddetmesi sadece şuna indirgenebilir: feodalizm ve kapitalizm diye adlandırılan toplumsal ilişkilerin analizine dayanan politik bir şemayı ele alır, yarı yolda bu kavramların içeriğini hafifçe değiştirir ve sonra gerçeğe uymadığı için bu politik şemanın uydurma olduğu sonucuna varır. Bu tür bir muhakemenin geçerliliği üstüne israr etmenin gereği yoktur. (Şunu da eklememe izin verin: burada, Latin Amerika ülkelerinden herhangi birinde burjuva - demokratik aşamanın mümkün olduğu ya da olmadığı konusunu sonuçlandırmaya uğraşıyor değilim. Sadece, bu soruna, Frank'ın analizine dayanarak bir teşhis konulamayacağını göstermeye çalışıyorum.)

Bundan başka, Frank'ın kapitalizm ve feodalizm tanımlarını ele alırsak, Frank'ın çıkardıklarından çok daha fazla şey çıkarmamız gerekir. Aslında metropoliten ülkelerde 16. yüzyıldan itibaren kapitalizm egemen duruma gelmiş olsaydı - ticaret ve pazar ekonomisi çok öncelerden beri egemen olduğu için, Frank'ın neden özellikle 16. yüzyılı başlangıç noktası olarak seçtiği de açık değildir - Elizabeth İngiltere'si ve Rönesans Fransa'sının sosyalizm için yeterince olgunlaşmış olduğu sonucuna varmamız gerekirdi; Frank'ın bile böyle bir şeyi ileri sürmek isteyeceğini sanmam.

Şimdi, Frank'ın Fetih Dönemi'nden beri Latin Amerika'nın kapitalist olduğu iddiasını (Marksist anlamda kapitalizm ve feodalizmin birer üretim tarzı olduğunu unutmaksızın) kolaylıkla elde edilebilecek ampirik kanıtlarla karşılaştırırsak, kapitalist tezin savunulamaz olduğu sonucuna varmamız gerekir. Yerli nüfusun yoğun olduğu bölgelerde - Meksika, Peru, Bolivya veya Guatemala'da - gerçek üreticiler üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun bırakılmamıştı, ama öte yandan çeşitli angarya sistemlerini - bunda Avrupa'daki **corvée**'nin eşdeğerini görmemek mümkün değildir - azamî hadde çıkarmak için iktisat-dışı baskı giderek şiddetlenmekteydi. Maden bölgelerinde, kapitalist proletaryanın oluşmasına en küçük bir benzerlik göstermeyen, köleciliğin gizli biçimleri ve başka türlü cebrî çalıştırma biçimleri gelişirken, Antiller'deki plantasyonlarda ekonomi köle emeğine dayanan bir üretim tarzı üzerine oturtulmuştu. Sadece Arjantin pampalarında, Uruguay'da ve yerli nüfusun daha önceleri varolmadığı - veya çok seyrek olup çarçabuk sürülüp atıldığı - benzeri küçük bölgelerde, 19. yüzyılın kitle halinde göçleriyle pekiştirilen yerleşmeler baştan beri kapitalist biçimler almıştır. Ama bu bölgeler Latin Amerika'da egemen olan modelden çok farklıdır ve daha çok Avustralya, Yeni Zelanda gibi ılıman bölgelerdeki yeni yerleşmelere benzerler.

Latin Amerika'daki egemen üretim ilişkilerinin kapitalizm - öncesi karakteri **sadece dünya pazarı için üretimle** uyum halinde olmakla kalmıyor, pazarın yayılması kapitalizm - öncesi özellikleri şiddetlendiriyordu. Dünya pazarının gittikçe artan talebi köylülerin yarattığı artığın son haddine çıkarılmasını teşvik ederken, **hacienda**'ların feodal rejimi de köylülük üzerindeki serflik tasarruflarını artırma eğilimi gösterdi. Böylece, dış pazarın genişlemesi feodalizm üzerinde, dağıtıcı rol oynamak bir yana, vurgulayıcı ve pekiştirici bir etki yapıyordu. Frank'ın analizinden bir örnek alalım: Şili'de **inquilinage** evrimi. 17. yüzyıl süresince kiracı toprağın tasarruf hakkını sembolik bir ödenti karşılığı elde ediyordu, fakat 1688'deki depremden sonra Peru'ya buğday ihracatı artarken, bu ödenti iktisadî bir önem kazanmaya ve kiracı köylü üzerinde ağırlığını her zamankinden daha fazla duyurmaya başladı. 19. yüzyılda bu süreç şiddetlendi; bunu belirleyen de, gene, artan tahıl ihracatı oluyordu. Köylünün geleneksel hakları, özellikle otlak ve **talaje** hakları kısıtlanırken aynı dönem içinde yapmakla yükümlü olduğu çalışma çoğunlukla sürekli bir işçininkine eşdeğerdi. Aldığı ücret gündelikçi veya usta bir işçininkinden daha düşüktü. Bu süreci kır proletaryasının ortaya çıkış süreci gibi görmek yanlış olur. Durum böyle olsaydı ücret, **inquilino**'ların (toprağı kiralayan köylülerin) başlıca geçim aracı haline gelmiş olmak gerekirdi. Ama bütün belirtiler göstermektedir ki, tersine, toprak kiracılığı üzerine oturan kendine yeterli bir ekonomide ücret sadece ikincil bir ögedir. Yani, gelirini alışılagelmiş imtiyazlar ve bir parça toprakla takviye etmeye çalışan bir tarım ücretlisiyle değil, serflik boyunduruğuna tabi kılınmış bir köylüyle karşı karşıyayız.[15]

nu «laf» olarak biliyorduk. Ama Türkiye burjuvasını «komprador» olarak görmeye, kompradorun toprak oğasıyla ittifak halinde olduğuna inanmaya alıştığımız için, yerli burjuvazinin belli kesimlerinin de bir çeşit toprak reformu isteyebileceğini düşünmüyorduk. Ayrıca, köylü tabanının faşizm için ne kadar geçerli bir temel olduğu da pek fazla tartışılmıyordu. Stolipin, komünizm'in baş düşmanı ve en bilinçli düşmanı olarak, Komünizm tehlikesini yok etmek için toprak reformunu uygulamak istiyordu. Stolipin hareketi için Lenin'in yazdıkları da nedense Türkiye'de hiç tartışılmadı, hattâ bilinmedi.

• *corvée:* Fransa'da köylülerin senyörlerine karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları bir çeşit angarya.

• pampa: Güney Amerika'da Amazon nehrinin güneyindeki ağaçsız geniş ovalar.

• Inquilinage: bir çeşit icara, kiraya verilmiş toprak.

Bu durum - bazı değişikliklerle - bütün kıtada tekdüze bir şekilde tekrarlanmıştır. Bundan ötürü Latin Amerika, dış pazarlar için üretimi artırmak amacıyla kalabalık kıyı bölgelerinde köleci ilişkilerin güçlenmesine yol açan sürece bir istisna teşkil etmez. Batı'ya ham madde ihracında önemli bir artışın mümkün hale geldiği 16. yüzyıldan itibaren Doğu Avrupa'nın başına gelen de budur. Bu süreç, çevresel alanların yeniden feodalleşmesinin temelidir; Engels'in sözünü ettiği «ikinci kölelik». Şüphesiz Latin Amerika'da bu koşullar kır proletaryasının giderek büyümesiyle 19. yüzyılın sonundan itibaren zamanla değişmiştir. Bugün çeşitli bölgelerde köylü proleterleşmesinin hangi düzeye ulaştığını söylemek güçtür, çünkü bu konuda yeterli incelemelerden yoksunuz. Fakat şüphesiz bu süreç tamamlanmış olmaktan henüz çok uzaktır ve yarı - feodal koşullar Latin Amerika kırsal alanlarının halen de yaygın karakteristiğidir. Öte yandan, bu durumdan ikici strateji perspektifleri çıkarmaya da hiçbir gerek yoktur, çünkü önceden görmüş olduğumuz gibi genişleyen modern kesimin temelini geri kesimdeki artan serf sömürüsü teşkil etmektedir.

• Bu ilişkilerin Türkiye'deki gelişmelerinin incelenmesi hâlen büyük ölçüde eksiktir.

Şimdi, bu polemikteki temel yanlış anlayışın yattığı noktaya geldik: **tarım kesiminde üretim ilişkilerinin feodal karekter taşıdığını iddia etmek, mutlaka ikici bir tezi savunmayı içermez.** İkicilik, «modern» ya da «ileri» kesimle «kapalı» ya da «geleneksel» kesim arasında hiçbir bağlantının varolmadığını ima eder. Oysa biz ispat etmiştik ki, tersine, serfleri sömürmek bizzat aracıların - tahminen «modern» türden aracılar - kâr hadlerini artırma eğilimi yüzünden güçlendirilmekte ve pekiştirilmektedir. Bu böyle olunca, iki kesim arasındaki, görünürdeki bağlantısızlık ortadan kalkar. Böyle durumlarda bir kesimin modernliği, öteki kesimin geriliğinin işlevidir. Bu nedenle, «modernleştirici kesim»in «sol kanadı» rolündeki hiçbir politikanın devrimci nitelik taşımadığı ileri sürülebilir. Tersine, sistemi bir bütün olarak karşımıza almak ve bir ucta feodal geriliğin sürmesiyle, öbür uçta bir burjuva dinamizminin görünüşteki gelişmesi arasında varolan kopmaz birliği göstermek daha doğru olur. İnanıyorum ki böylece, Frank'ın görüşünü de paylaşarak, gelişmenin az-gelişmişlik yarattığını gösterebiliriz. Yalnız şu farkla ki, bu durumda muhakememizi yalnız pazar değil, üretim ilişkileri temeli üzerine oturtmuş oluruz. Frank gene de, «feodal tez»i savunanlarm - özellikle Latin Amerika Komünist Partileri - ikici tutumu benimsediklerini iddia edebilir. Çünkü feodal tezin savunucuları Latin Amerika ekonomilerinin özelliğini açıklarken Frank'ınkilere benzer kapitalizm ve feodalizm tanımları kulanmışlardır. Bu çarpıtmanın nedenlerini açıklamak simdi çok zaman alabilir, fakat sanırım bunları şu olayın içinde özetleyebiliriz:

• «Az gelişmişlik» yapısının tanımlayıcı özelliği olan karışım.

Latin Amerika solu tarihte liberalizmin sol kanadı olarak ortaya çıkmış, buna paralel olarak ideolojisi de, 19. yüzyıl seçkin liberallerinin ana çizgilerini yukarıda belirttiğimiz temel kategorilerince belirlenmistir. İkicilik de bu kategoriler sisteminin temel ögesidir. Böylece, feodalizmi durağanlık ve kapalı ekonomiyle, kapitalizmi de dinamizm ve gelişmeyle bir tutan kalıcı bir eğilim bu kaynaktan türedi. Sonra, Marksizm'in bu tipik çarpıtılısı, taban tabana karşıt bir yönde, geçen son on yıl içerisinde ortaya çıkan kendi diyalektik karşıtını yarattı. Tarihî ve bugünkü gerçeklik üzerine bilgiler Latin Amerika ekonomilerinin her zaman pazar ekonomisi niteliğini taşımış bulunduğunu gittikçe belirginlestirdiği, ayrıca Latin Amerika'daki reformist ve sözde ilerici seçkinlerin politik yenilgisi «modern» ve «geleneksel» kesimler arasındaki iç bağıntıları her zamankinden daha açık bir şekilde gösterdiği için, yeni akım Latin Amerika'nın basından beri kapitalist olageldiği sonucuna varmıştır. Frank ve onun gibi düsünenler - sayıları da hayli kabarık - ikilemin terimlerini Latin Amerika Komünist Partileri'nin ve 19. yüzyıl liberallerinin koyduğu gibi koymakta, ama kendileri bunun tam karşıtı olan uçta yer almaktadırlar. Şüphesiz ki bundan ötürü ikicilikten ayrılıyorlar - bakış açıları da bu nedenle görece daha doğru - **fakat temel çeliskiyi üretimden çok dolasım alanına yerlestirmeye çalışmakla gelişmenin niçin az-gelişmislik yarattığı sorusuna açıklık getirmek bakımından varıdan fazla yol alamıyorlar.** Frank'ın, yukarıda değindiğimiz üçüncü tip iddiasını analiz etmek üzere yola çıktığımızda bu eksiklik daha da belirginlesiyor: buna göre az-gelişmisliğin kökeni, Latin Amerika'nın iktisaden dünya pazarına katılısının bağımlı karakterinde yatmaktadır. Ama bu noktayı incelemeye başlamadan önce, üretim tarzlarıyla ekonomik sistemleri özellikle birbirin-

• Marx, bilimsel çağının eserleri olan *Katkı*'da ve *Kapital*'de üretim, tüketim ve dolaşım düzeylerinin bağlantı ve ayrılıklarını, birbirlerine bağımlılık biçimlerini dikkatle anlatır. Frank'ın dolaşımla üretimi yeterince ayırt etme-

den ayırd ederek, kullanacağımız analitik kategorilere daha yüksek düzeyde bir kesinlik kazandırmak gereklidir.

mesi bir «eklektizm» ürünüdür. Bu düşünce disiplinsizliği bizde de sık sık görülmüştür.

ÜRETİM TARZLARI VE EKONOMİK SİSTEMLER[16]

Biz «üretim tarzı»ndan, üretim araçlarının belirli bir tip mülkiyetine bağlı toplumsal üretici güçler ve ilişkilerinin karmaşık bütününü anlıyoruz.[17] Üretim ilişkileri topluluğu arasından üretim araçları mülkiyetine ilişkin olanları, temel ilişkiler sayıyoruz; çünkü, sırasıyla, üretim güçlerinin özgül gelişme kapasitesine temel teşkil eden, iktisadî artığın kanalize edilme biçimlerini ve gerçek işbölümü düzeyini belirleyen bunlardır. Buna karşılık, mülkiyet ilişkilerinin büyüme düzeyi ve ritmi de iktisadî artığın âkıbetine bağlıdır. Bundan ötürü biz: 1 - Üretim araçlarının belirli bir tip mülkiyetinin, 2 - iktisadî artığa belirli bir el koyma biçiminin; 3 - işbölümünün belirli bir gelişme düzeyinin; 4 - üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyinin mantıkî ve uyarlı bileşimini, üretim tarzı olarak tanımlıyoruz. Bu, sadece, birbirinden bağımsız birtakım «etkenler»in betimleme (tasvir) amacıyla ardarda sıralanması değildir; kendi karşılıklı iç-bağıntılarının tanımladığı bir bütündür. Bu bütün içindeki belirleyici öge ise, üretim araçlarının mülkiyetidir.

• Bu bölümde verilen tanımlar çok önemli. Belki çoğu «bilinen» şeyler. Ama bu «bilinen» şeylerin de sık sık hatırlanmasında yarar var. Çünkü «bilinen» bazan en kolay «unutulan» oluyor.

Öte yandan, bir «ekonomik sistem», ister bölgesel veya ulusal planda, ister dünya çapında, ekonominin farklı kesimleri ya da farklı üretim birimleri arasındaki karşılıklı ilişkileri tanımlar. Marx, **Kapital**'in birinci cildinde artık-değer üretimi ve sermaye birikimi sürecini analiz ettiği zaman, **kapitalist üretim tarzı**'nı betimlemiştir. Ama Birinci Bölüm'le İkinci Bölüm arasındaki karşılıklı değişmeyi analiz eder veya ticarî kârın kökeni ya da rant gibi sorunları sözkonusu ederken bir «ekenomik sistem»i betimlemektedir. Bir ekonomik sistem, yapıcı ögeler olarak farklı üretim tarzlarını içerebilir. Ama gene de bizim, sistemin çeşitli görünümlerinin birliğini meydana getiren ögeden veya hareket yasasından yola çıkarak, onu bir bütün olarak tanımlamamız gerekir.

Feodal üretim tarzı, üretim sürecinin aşağıdaki modele göre işlediği tipte bir üretim tarzıdır: 1 - İktisadî artık, iktisat-dışı cebir baskısı altında olan bir emek gücü tarafından üretilir; 2 - İktisadî artığa gerçek üretici dışındaki bir başkası tarafından el konulur; 3 - Üretim araçlarının mülkiyeti gerçek üreticinin elindedir. Kapitalist üretim tarzında da iktisadî artık özel mülkiyete tâbidir, fakat feodalizmden farklı olarak, üretim araçlarının mülkiyeti iş-gücü sahibinin elinden alınmıştır; iş-gücünün metaya dönüşmesine ve bundan ötürü de ücret ilişkisinin doğmasına sebep olan budur. Sanırım bu teorik çerçeve içinde, bağımlılık sorununu üretim ilişkileri düzeyinde koymak mümkün olur.

BAĞIMLILIĞIN AŞAMALARI

Frank bütün eserlerinde uyduyla metropol arasındaki bağımlılık ilişkilerine işaret etmektedir; gerçekten de bütün teorik şeması, bu eksen çevresinde düzenlenmektedir. Ama, bu bağımlılık iliskisinin karakterini tanımlama çabasına hiçbir yazısında raslanmaz. Yani, bu bağımlılık iliskisinin dayandığı iktisadî çelişkileri koyma çabasına girişmemistir. Frank bize, az-gelişmis ülkenin motrepoliten ülkelerin yayılma süreçleriyle bütünleştirildiği bir durumu anlatıyor; sonra, gelişmiş ülkelerin kıyı alanlardaki ülkeleri nasıl sömürdüğünü gösteriyor; hiçbir zaman açıklamadığı şey, niçin belirli ulusların kendi yayılma süreçleri için baska ulusların az-gelişmisliğine ihtiyaç duyduğudur. Bu konuda en fazla söylediği, Paul Baran'ın **Büyümenin Ekonomi Politiği**'ne belirsiz ve genel bir biçimde değinmesidir. Oysa Baran bildiğimiz gibi, geçmiş için geçerli sayamayacağımız, çağdaş Latin Amerika için ise gittikçe daha az geçerli hale gelmekte olan çok özel bir az-gelişmişlik durumuyla uğraşmaktadır. Yoksa Frank, Baran'ın bu modelinin, Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkeler için de - Kuzey Amerika emperyalizminin bu kıtada Venezuella'dan sonra gelen en önemli üç yatırım alanı - uygulanabilir olduğuna mı inanıyor?

Frank'ın şemasındaki bu dikkati çeken boşluğun nedenlerini bulmak pek zor olmasa gerek. Kapitalizm kavramı o kadar geniş ki, üzerinde hareket ettiği soyutlama düzeyi veri olduğuna göre, kapitalizme özgü olan hiçbir

çelişkiyi tanımlayamıyor. Eğer Cortes, Pizarro, Clive ve Cecil Rhodes hep bir ve aynıysa, üretim ilişkilerinde iktisadî bağımlılığın karakter ve kökenini izlemenin hiçbir yolu yoktur. Ama kapitalizmi, her yerde hazır oluşu ile bizi bütün açıklama dertlerinden kurtaran bir **Deus ex Machina** (tepeden inme kurtarıcı) olarak görmekten vazgeçer ve bunun yerine somut üretim tarzlarında bağımlılığın kökenini araştırmaya çalışırsak, yapacağımız ilk iş benzeri olmayan tek bir çelişki lakırdısını kapamak olacaktır. Çünkü bağımlılık ilişkileri her zaman kapitalizmin varoluşunun sınırlarında yer almıştır.

• Genel olarak hayatın, özel olarak da toplumsal yapıların, «monolitik» olmadığının bir başka açıklaması. Yalnız kesintisizlik değil, belki daha çok kesinti, açıklama gerektirir.

Örneğin, Ortaçağ tarihçiliğinde ilerlemeler, Batı Avrupa ile Doğu Akdeniz arasında eşitsiz bir mübadelenin varlığını açığa çıkarmıştır. Özellikle Ashtor'un Ortaçağ'da, Suriye'deki fiyatlar üzerine çalışması, fiyatların Batı Avrupa'da uzun vadede yükselme eğilimi gösterirken Suriye'de durağan kaldığını sergilemiştir. Bu ayırım Batı burjuvazilerine, Doğu'daki kıyı alanlarından bir iktisadî artık emme kanalı sağlamıştır. İktisadî bağımlılık bir bölgenin iktisadî artığının sürekli olarak bir başka bölge tarafından emilmesi demek olduğuna göre, Doğu ile Batı arasındaki Ortaçağ ticaretini bir bağımlılık ilişkisi kategorisine sokmamız gerekir, çünkü fiyatlar arasındaki eşitsizlik - herhangi bir ticarî eylemin temeli - her zaman bu bölgelerden birini öbürüne karşı avantajlı kılar. Fakat büyük Avrupa şehirlerinde sermaye birikimini teşvik eden bu eylem, hiçbir şekilde üretim alanında ücret ilişkisinin genelleşmesi demek değildi. Tersine, çoğu zaman artığı son haddine çıkarmak için serflik bağlarının pekiştirildiği bir feodal genişlemeye tekabül etti. Acaba merkantilist dönemin Avrupa yayılması bu sürecin dünya çapında bir uzantısı değil miydi? Tekelci durumundan yararlanan metropol Avrupa, madenlerde ve plantasyon sistemlerinde iktisat-dışı baskı yoluyla işgücünü sömürürken, denizaşırı imparatorluklarında da fiyatları dondurdu - amacı, kendi yararına işleyen eşitsizliğin kalıcılığını garantilemekti. Romano soruyor: «Yakın Doğu'nun çeşitli bölgeleri arasında görülen fiyat eşitsizliği sorunu İspanyol Amerikası örneğinin ışığında açıklanabilir mi, böyle bir açıklama girişimi yapılabilir mi? Amerika'daki İspanyol İmparatorluğu'nda çoğu zaman görüldüğü gibi fiyat düzeyinde sürekli düşüklük sömürgelerin (sub-colonies) kaderi/olamaz mı? Örneğin, Şili de, Peru da İspanya'nın sömürgesi oldukları halde bu ülkelerden birincisi aynı zamanda ötekinin alt-sömürgesiydi...»[18] Böylece, metropoliten ülkelerin egemen iktisadî yapısının gelişmesi merkantilist dönemde nasıl az-gelişmişlik yaratabildi, bunu görmek mümkün olur: kıyı alanlardaki ülkelerin iktisadî artığını kemirmekle, onların üretim ilişkilerini, bütün toplumsal farklılaşma süreçlerini yavaşlatan ve bu ülkelerin iç pazar boyutlarını küçülten, arkaik bir iktisat-dışı baskı kalıbı içinde dondurmakla, bu az-gelişmişliği yaratmıştır.

• Emperyalizmin yarattığı bölgesel farklar. Bugün «alt - emperyalizm» denen olayın başlangıç koşulları.

Gene de bu tür bağımlılık ilişkisi Avrupa yayılmasının kapitalist döneminde egemen olan ilişkiden çok farklıdır. Asıl sorun da budur, çünkü biz bu dönemde de gelişmenin az-gelişmişlik yarattığını göstermek istersek, çevresel alanlarda kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinin sürdürülmesinin, merkezî ülkelerdeki sermaye birikimi sürecine özgü bir koşul olduğunu ispatlamamız gerekir. Bu noktada, ampirik araştırmaların belirli bir sonuca ulaşmamıza imkân vermeyecek kadar yetersiz olduğu bir alana giriyoruz;[19] gelgelelim, bu gelişmede etkin olan değişkenleri ve elde edilebilen kanıtların işaret ettiği eklemleniş (articulation) biçimlerini tesbit eden bir teorik modeli, mantıkî şekilde formüllendirebiliriz. Bu teorik model aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Sermaye birikimi süreci - ki kapitalist sistemin bütününü hareket ettiren kuvvettir - kâr oranına bağlıdır. Kâr oranı da artık - değer oranı ve sermayenin organik bileşimi ile belirlenir. Yedek işçi ordusunun yenilenmesine ve ücretler düzeyinin düşüklüğünün devamına imkân veren şey teknolojik gelişme olduğuna göre, sermayenin organik bileşimindeki artış, kapitalist genişlemenin zorunlu koşuludur. Ama sermayenin organik bileşimindeki artış artık değer oranında görece bir oranın da ötesinde bir yükselişle atbaşı gitmedikçe, kâr oranında düşüş kaçınılmazlaşır. Bu eğilim, sermayenin organik bileşiminin yüksek olduğu endüstri kollarından düşük olduğu kollara yönelen sermaye hareketleriyle dengelenir: bu durum, daha ileri teknolojiye sahip endüstrilere tekabül eden kâr oranından değerce daha yüksek olan bir ortalama kâr oranının ortaya çıkmasına yol açar. Gelgelelim, toplam sermayenin organik bileşiminde gittikçe büyüyen bir artış kapitalist büyümenin yapısında varolduğuna göre, kâr oranında uzun vadede sadece sürekli bir

• Emperyalizmin işleyişi üstüne dikkate değer bir analiz. Şüphesiz tartışmaya açık bir görüş.

azalma sözkonusu olabilir. Tabiî bu, Marx'ın formüllendirdiği ünlü kanunun ifadesidir.

Serbest rekabetçi kapitalizmde egemen olan eğilimleri yeterli kesinlikle tanımlayan bu semada, desteklenmiş birikim sürecine yol açıyor gibi görünen şeyin, sistemin herhangi bir kesiminde üretim birimlerinin büyümesi olduğu anlaşılacaktır. Bu üretim birimlerinde ileri ya da dinamik endüstriler sermayesinin organik bileşimindeki artışın kâr oranı üzerindeki çökertici etkisine karşı koymayı mümkün kılan da, ya geri teknoloji, ya da emeğin aşırı sömürüsüdür. Günümüzde, sistemin kıyı alanlarındaki teşebbüsler bu rolü oynamak için ideal bir durumdadırlar. Plantasyonlar ve **hacienda**'lar örneğini ele alalım. Bu işletmelerde sermayenin organik bileşimi düşüktür.[20] Sanayi ürünleri karşısında hammadde üretimi zaten her zaman bu durumdadır. iş-gücü genellikle feodal ve köleci üretim tarzlarına özgü olan iktisat-dışı baskı biçimlerinin etkisi altındadır; son olarak, serbest emek, varolduğu ölçüde, son derece bol ve bu nedenle de ucuzdur.[21] Böylece, eğer bu kesimlere yapılmış olan yatırımların kâr oranını belirlemekte önemli bir rol oynadığı ispat edilebilirse, bunu, «metropoliten ülkelerde endüstri kapitalizminin büyümesi kıyı alanlarda kapitalizm-öncesi üretim tarzlarının hayatlarını sürdürmesine bağlıdır» sonucu izleyecektir. Ama bundan sonra da, şimdiye kadar elde edilen kanıtların anlamlı olduğu, ama kesinlikle ikna edici bir mutlaklıkları olamayacağı görülür. Bu tez geliştirilmiş olsaydı, doğrudan doğruya üretim ilişkilerinden kalkarak gelişmenin az-gelişmişlik yarattığını göstermek ve geleneksel ikici şemayı Marksist bir görüş açısından çürütmek mümkün olacaktı.

Yeniden önceki terminolojimize dönersek, kapitalist dünya sisteminin - ki düzenleyici ilkesi, farklı teşebbüsler arasındaki karşılıklı hareketin yarattığı ortalama kâr oranında bulunur - **tanımına uygun olarak,** çeşitli üretim tarzlarını içerdiğini öne sürebiliriz. Çünkü ilk tartışma çizgimiz doğruysa, bu sistemin büyümesi sermaye birikimine, bu birikimin temposu ortalama kâr oranına ve bu oranın düzeyi de kıyı alanlarında kapitalizm - öncesi ilişkilerin pekiştirilmesine ve yaygınlaşmasına bağlıdır. Katıksız eksik-tüketim teorilerindeki en büyük yanılgı, dışa yayılmayı yeni pazarlar için baskıya karşı bir tepki olarak açıklamalarıdır; böylece de kolonyalist sömürünün ortalama kâr oranını yükseltmeye yardım ederek, sistemin genişleme kapasitesini sadece **gerçekleştirme** anında değil, aynı zamanda **yatırım** anında da garanti altına aldığı gerçeğini gözden kaçırmış olurlar.

Teorik tartışmayla ancak bu noktaya kadar ilerleyebiliriz. Yukarıdaki iddialar iki grup ampirik incelemeye bağlıdır: 1) 19. yüzyılda sermayenin organik bileşimindeki artışın emeğin üretkenliğindeki artıştan daha hızlı olduğunu; 2) dış çevredeki ülkelere yatırılmış sermayenin metropoliten ülkelerde yeterli bir kâr oranı sağlanmasında önemli bir rol oynamış bulunduğunu açıkça göstermek gerekli olacaktır. Bu koşulların her ikisinin de geçmişte varolduğunu ancak ampirik araştırma ispatlayabilir.

Öte yandan, bu koşullar geçmişte var idiyse de, şüphesiz ki bugün bunlar artık geçerli değildir.[22] Tekelci kapitalizmin şimdiki aşamasında emeğin üretkenliğindeki muazzam artış - teknolojik değişime ilişkin olarak - emeğin kapitalizm - öncesi aşırı sömürüsünü ekonomiye karşı hale getirme ve yatırımı merkezî ülkelerde yoğunlaştırma eğilimini doğurmuştur. Aynı zamanda - Latin Amerika bunun açık bir örneğidir - emperyalist yatırımlar, geleneksel alanlardan stratejik malzeme - petrol de bunun tipik örneğidir - veya endüstriyel ürünler üretimine kayma eğilimi göstermiştir. Metropol ile uydu arasındaki ilişkinin - Frank'ın terminolojisini kullanırsak - karakteri bağımlılıktır, fakat her durumda çok ayrı bir bağımlılık tipi işlerlik kazanır. Hernan Cortes'den General Motors'a kadar sürecin özdeşliğini ve sürekliliğini göstermeye çalışmaktansa, farklılıkları ve kesintileri belirtmek bana daha yararlı göründü.

«Feodalizm mi, Kapitalizm mi» tartışmasına dönersek, önde gelen sözcülerin kapitalist üretim tarzı ve dünya kapitalist ekonomik sisteminin parçası olma kavramlarını hep karıştırmış olduklarının açıkça görülmesi gerekir. Bu kavramlar arasındaki ayrımın sırf akademik bir sorun olmadığını sanıyorum. Çünkü sürüp giden tartışma doğruysa, bu bizim metropol ile uydu arasındaki ilişkiler bütününün önemli yönlerini aydınlığa çıkarmamızı sağlayacak temel kavramdır. İkisini özdeşleştirmek ise, Frank'ın tartışmaya yaptığı katkıya egemen olan yanlış anlamayı ebedileştirebilir. En iyisi, pole-

• Tüketim alanı açmak, sömürgeciliğin başlıca özelliklerindendir. Ama sömürgecilik (Kolonyalizm ve emperyalizm) yalnız bu itkiyle açıklanamaz. Özellikle emperyalist sistem, dünya çapında çok daha girift ilişkileri öngerektirir.

• Son onyıllarda emperyalist sistemde beliren yeni yönsemler sorunu. Yatırımların merkezî ülkelerde yoğunlaşması, eski emperyalizm anlayışımızda yeni bir değişikliği daha gerektiriyor. Emperyalizm, sadece az-gelişmiş ülkenin yatırılan yabancı sermayeyle sömürülmesinden ibaret değildir. Az-gelişmiş ülke, çok zaman, sermaye gelmemesi sıkıntısı içindedir.

miğin geleneksel biçimi üzerindeki son yorumu bizzat Marx'a bırakmaktır. Gününün iktisatçılarını yorumlarken geçerliliğini hâlâ koruyan şu ünlü bölümü yazmıştı:

«Modern üretim tarzının - merkantilist sistem - ilk teorik değerlendirilmesi ister istemez tüccar sermayesinin hareketinde bireyselleşmiş yapay dolaşım süreci olayından kaynaklanır ve bu yüzden sorunun sadece dış görünüşünü kavramış olur. Bunun nedeni, kısmen tüccar sermayesinin genel olarak sermayenin ilk serbest varoluş biçimi olması; kısmen de feodal üretimin ilk devrimcileştirici dönemi - modern üretimin doğuşu - boyunca yürüttüğü parçalayıcı etkidir. Gerçek modern iktisat bilimi ancak teorik analiz dolaşım sürecinden üretim sürecine yöneldiği zaman başlar...»[23] ■

1) «Tarihî Analizin Kategorileri Olarak Feodalizm ve Kapitalizm» adlı çalışmada etraflıca incelediğim bazı fikirler burada geliştirilmiştir. Önceki yazı, Torcuato Di Tella Enstitüsü, iç yayını, Buenos Aires, 1968.
2) **Latin Amerikada Kapitalizm ve Azgelişmislik**, New York, 1967, ve **Latin Amerika: Azgelişmişlik ve Devrim**, New York, 1969.
3) **Latin Amerika: Azgelişmişlik ve Devrim**, s. 225.
4) A.G.E., s. 225.
5) W.A. Lewis, «Sınırsız Emek Arzıyla Kalkınma», **Manchester School**, Mayıs 1954, s. 139 - 191 ve idem, **Theory of Economic Growth** (İktisadi Büyüme Teorisi), Londra, 1955. Lewis'in yol açtığı eleştirilerin bir özeti için bkz. Witold Kula, **Theorie Economique du Systeme Feodal** (Feodal Sistemin Ekonomik Teorisi), Paris 1970, s. 9 - 12; ve P.T. Bauer, «Lewis'in İktisadi Büyüme Teorisi», **American Economic Review**, XLVI, 1956, 4, s. 632 - 641.
6) Alejandro Marroquin, **La Ciudad Mercade (Tlaxiaco)**, Meksika, 1957.
7) Rudolfo Stavenhagen, «Clases, colonialismo y aculturacion. Ensayo sobre nu sistema de relaciones inter - etnicas en Mesoamerica,» **America Latina**, Ano 6, No. 4, Ekim - Aralık 1963, s. 63 - 104.
8) **Latin America: Underdevelopment and Revolution**, s. 227.
9) Örneğin, Maurice Dobb, **Studies in the Development of Capitalism**, Londra, 1946, Bölüm I ve R. H. Hilton, «Capitalism - What's in a Name?» **Past and Present**, No, 1, Şubat 1952, s. 32 - 43.
10) **Kapital**, Cilt I, s. 170, Moskova, 1959.
11) Adı geçen eserde, Cilt III, s. 319 - 321.
12) Marx, **Pre-Capitalist Economic Formations**, Londra, 1964, s. 118-119.
13) E.J. Hobsbawm, «The Crisis of the 17. Century» (17. Yüzyılın Buhranı), **Past and Present**, No. 5, Mayıs 1954, s. 41.
14) Marx, **Capital**, Cilt I, adı geçen edisyon, s. 146
15) Yararlanmama izin verdiği yayımlanmamış bir notta Juan Martinez Alier şunları belirtmişti: İktisat-dışı baskı biçimlerinin - iktisadî ilişkilerde **corvée**, politik ilişkilerde ise **gamonalismo** - henüz ortadan kalkmadığı Peru Sierra'sındaki **hacienda**'larda bunlar gene de bir ölçüde değişmiştir; öyle ki, köylünün toprak açlığı artık bir amaç olmaktan çıkarak bir araç haline gelmiştir: bu toprak açlığı da şimdi temelde iş bulma özleminden doğmaktadır. Yazar şöyle devam ediyor: «Klasik bir köylü ayaklanmasının (**jacquerie**) amacı mülk sahibini devirmektir; yani toprağın tam tasarrufunu yeniden ele almak, kira ödeme zorunluğundan kurtulmak ve sonuç olarak iktidarın siyasal yapısını değiştirmektir. Öte yandan proleter zihniyetle yürütülen bir köylü mücadelesinin hedefleri daha fazla ücret ve güvenlik elde etmek olacaktır ve böyle bir amaç için toprağın ele geçirilmesi ya da devletleştirilmesi elverişli yollar olarak görülebilir. Toprağa sahip olmayı köylüler için başlı başına bir amaç saymak yerine, **hacienda**'larda çalışmaya gelen Sierra'nın ücretli olmayan köylüsü için temel

sorunun iş güvenliği olduğunu düşünürsek, sonraları sosyalist gelişmeye yol açacak bir tarımsal yapıyı yerleştirme imkânı daha fazla ağır basar.» Martinez Alier burada proleterleşme sürecini etkin biçimde başlatacak yollardan birine işaret etmektedir. Gelgelelım, bu sürecın yürümesi iki koşulun çakışmasını öngerektirmektedir: 1) uretim araçlarının mülkıyetinden yoksun kalma sürecinin gitgide hızlanması; 2) Döngusel dalgalanmalara açık, ihtiyarî bir istihdam sisteminin sürekli olarak el altında bulunması. Bunlar olmadıkça, angarya için talebin arzdan daha az olduğu yerlerde baskının iktisadî bir nitelik taşıdığını ve serfin bir köylü değil bir proleter olduğunu savunmamız gerekır. Bu durum Avrupa Ortaçağ'ında, lordlara, kendilerine borçlu olunan hizmetleri şiddetlendirme fırsatı veren, nüfusun arttığı dönemlerde sık sık ortaya çıkardı. Öte yandan nüfusun azaldığı dönemlerde - 14. yüzyılda Kara Ölüm'ü (veba salgını) izleyen günlerde olduğu gibi - köylülerin lordla yüz yüze görüşüp anlaşarak durumlarını düzeltme imkânı beliriyordu. Martinez Alıer'in tanımladığı durum, yalnız, başka istihdam alanlarının yanı sıra toprak da herhangi bir istihdam alanı haline geldiği zamanlarda varolabilir. Bunun dışında kalan durumlarda köylünün bilincinde, istihdam kaynağı olarak toprak ile, kendisi başlı başına bir amaç olan toprak arasında bir ayrımdan söz edemeyiz.

• Türkiye'de bazı gruplar devrimciliği köylü için toprak istemek sanmaktadır. Oysa çok yerde köylü toprak değil, iş istiyor, şehre göçüyor, v.b Bunun, proleterleşme açısından, sosyalizme daha kolay geçiş sağlayacağı, toprak isteğinin ise burjuvalaşmakta direnç yaratacağı unutulmamalıdır.

16) Bu başlığı izleyen bölüm yukarıda sözünü ettiğim incelememde geliştirdiğim tartışmaların bir özetidir (Bkz. 1. dip notu).

17) Oskar Lange, Economia Politica (Ekonomi Politik), Roma, 1962.

18) Ruggiero Romano, «Les prix au Moyen Age; dans le Proche Orient et dans l'Occident chretien», **Annales E.S.C.**, Temmuz - Ağustos, 1963. s. 699-702.

19) Gene de, Cristian Palloix'in denemelerindeki bilgiye başvurun: «Imperialisme et mode de production capitaliste, **L'Homme et la Societe**, No. 12, Nisan - Haziran 1969, s. 175 - 194 ve Samir Amin, «Le commerce international et le flux internationaux de capitaux», aynı yerde, No. 15. Ocak - Mart 1970, s. 77 - 102.

• Kapitalizmden başka üretim tarzlarında «temel çelişki»leri yaratan etkenler.

20) Feodalizmde gerçek üreticinin üretim araçlarının mülkiyetine sahip olması teknik gelişmeye karşı bir engel yaratır. Köleci üretim tarzında kölenin âletleri tahrip etme eğilimi sabit sermaye yatırımının sınırlı kalmasına yol açar. Marx bu konuda birçok örnek verir: **Capital,** Cilt I, s. 196 - 197 ve Manuel Moreno Fraginals, **El Ingenio,** Havana, 1964.

21) Ortalama kâr oranının meydana gelişindeki görece ağırlığını analiz etmemiş olmasına karşın Marx bu olayın önemine işaret etmiştir: «Gerçekten özel mahiyeti nedeniyle araştırma alanımızın dışında kalan bir sorun da budur: dış ve özellikle sömürge ticaretine yatırılan sermayenin yarattığı daha yüksek kâr oranı genel kâr oranını artırır mı?

Dış ticarete yatırılan sermaye daha yüksek bir kâr oranı sağlayabilir; çünkü, öncelikle daha aşağı düzeyde üretim imkânlarına sahip olan öbür ülkelerde üretilmiş metalarla rekabet sözkonusudur; öyle ki daha ileri ülke, mallarını rakip ülkelerden daha ucuza satar. Daha ileri ülkenin emeği bu durumda daha yoğun bir emek olarak gerçekleştiğinden kâr oranı yükselir, çünkü karşılığı daha yüksek kaliteli değilmişcesine ödenen emek, öyleymişcesine satılır. Metaların ihraç edildiği ya da kendisinden ithal edildiği ülke için de aynı şey geçerli olabilir. Yani, bu sonuncusu aynî olarak aldığı için daha fazla maddeleşmiş emek sunabilir ve bundan ötürü de metaları kendi üretebileceğinden daha ucuza elde edebilir. Tıpkı, yeni bir buluşu henüz genel olarak kullanılır hale gelmeden uygulayan bir imalâtçının, malını rakiplerinden daha ucuza, fakat metanın bireysel değerinin üzerinde satması, yani uyguladığı üretkenliği özellikle daha yüksek olan emeği artık emek olarak gerçekleştirmesi gibi. Bunu yapan böylece ek bir kâr sağlar. Öte yandan, sömürgelere yatırılmış olan sermayeye gelince, bu da, az - gelişmişliğe ve köleler, rençberler, vb, tarafından kullanılmasından ötürü muhtemelen emeğin sömürülmesine bağlı olarak, oralarda kâr oranının daha yüksek olması nedeniyle, daha yüksek kâr oranları sağlayabilir.» **Capital,** Cilt III, s. 232 - 233.

22) Örneğin, Charles Bettelheim'in, Baran ve Sweezy'nin **Monopoly Capital** (Paris, 1968) adlı eserlerine, yazdığı önsöze ve Pierre Jalée'nin L'Imperialisme en 1970 (Paris, 1970) kitabında başlattıkları önsöze bakın.

23) **Capital,** Cilt III. s. 331.

Ernesto Laclau'nun Yazısı ve «Geri Bıraktırılmış Ülke Modeli» Sorunu

Hepimizin hatırladığı gibi, Türkiye'de 1960 sonrası gelişen sosyalist harekette «devrim modeli» sorunu en geniş ve en alevli şekilde tartışılan sorundu. O dönemin sol siyasi örgütü olan TİP bu modeli «Sosyalist Devrim» sloganıyla açıklıyordu. Parti-dışı sol potansiyeli uzun zaman tek çatı altında barındıran MDD (Milli Demokratik Devrim) hareketi de buna karşı «Demokratik Devrim» modelini getirmiş, «tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye» sloganını öne sürmüştü. İki karşıt anlayış uzun süre bu sloganlar çevresinde odaklaştı. Daha sonra, iki ana gruptan çeşitli yeni fraksiyonlar doğdu. «Devrim modeli» sorunu bu fraksiyonların oluşumunda ve eyleminde de önemli rol oynadı. Kimisi «kesintisiz devrim» dedi. Kimisi, kendini «en doğru demokratik devrimci» olarak tanıttı. Latin Amerika ve Çin modelleri tartışıldı, denendi. Model sorunu içinden çıkılmaz bir hale geldi.

Bütün bu tartışmalar süresince Türkiye'nin yapısından da söz edildi. Çünkü, devrimin ülke yapısına uygun olması gereği, herkesin bildiği bir klişedir. Bu ilkeye uymak için, Türkiye'den de kanıtlar getirilerek genelde savunulan modelin haklı gösterilmesine çalışıldı. Ne var ki, bu tartışmalar sürüp giderken yapı ve model sorunlarına gerçekten tutarlı bir sistematik içinde yaklaşıldığı pek söylenemez. Herkesin bildiği gibi, teori pratikte sınanır. 12 Mart öncesinin teorileri 12 Mart pratiği ile doğrulanmadı; tam tersi sonuç alındı.

Genel bir devrim modeli şüphesiz gereklidir. Ama bu model ,ülke yapısının modeline uygun olmalıdır. Kapitalist bir toplum için geçerli model, feodal veya geri kalmış bir toplum için geçerli olamaz. Bu nedenle, Türkiye yapısının öncelikle incelenmesi gerekliydi. Bu gerek yerine getirilecek yerde şu iki yola başvuruldu: 1) Ya, önce model (evrensellik iddiasıyla) kabul edildi ve Türkiye'nin yapısı bu modele uymaya *zorlandı;* 2) Ya da, Türkiye'nin ampirik incelenmesi sonucunda türlü orjinaliteler «keşfedildi» ve genel modellerle ilintisi olmayan yöntemler önerildi.

Bu sorun, yani ülke modelinin tesbiti (devrim modeli *mantıken* bundan sonra gelmelidir), bugün de çözülmüş değildir. Laclau'nun yazısı öncelikle Latin Amerika ülkeleriyle ilgili olmakla birlikte, «geri-bıraktırılmış ülke modeli» sorununu evrensel boyutları içinde koymayı amaçlaması bakımından, bizim bu sorunu tartışmamıza da ışık tutabilir.

İspanya Amerikasının bağımsızlık savaşının en önemli liderlerinden biri: Simon Bolivar.

«MODEL»İN ÖNEMİ

«Model» sorunu, genel-teorik bir sorundur. Önemi, insanın bilgilenme sürecinin yapısından gelir. İnsan dünyayı hiçbir zaman bâkir duyularla algılamaz. Düşünsel yapısı, duyularını belirler; bu belirlenmiş duyularla dünyayı algılar. Bilgilenme, sadece dünyanın bilince yansıması gibi basit bir olay değildir. İdeolojik yapının belirlediği duyular yoluyla algılanan dünya, bilinçte, önceden varolan kavramlarla birleşir ve bu karmaşık diyalektik süreç içinde algı bilgiye dönüşür. En kendiliğinden görünüşlü algılarımızda bile, zihinde önceden varolan model rol oynar. Örneğin, adını, cinsini, varlığını bilmediğimiz bir cins maymun görsek, kafamızda belli bir model olduğu için, maymun olduğunu anlarız.

Ama gündelik hayatta geçerli olabilen bu tip model, bilimsel düzeyde yeterli olamaz. Maymuna benzeyen, ama farklı türde olan bir hayvan gördüğümüzü varsayalım: örneğin, bir «lemur». Maymunu maymun, lemuru da lemur yapan özellikleri bilmeden, yani modelin ayırıcı özelliklerini bilmeden,

doğru teşhis koymamız imkânsızlaşır.

Onun için model, ayırıcı özellikler üzerine kurulur. Türün çeşitli cinslerini kapsayacak kadar genel, üzerinde düşünmemizi kolaylaştıracak kadar da basit olmalıdır. «Genel Sistem Teorisi»nın kurucularından, ünlü, çağdaş bilgin Bertalanffy bu konuda şunları söylüyor: «Basitleştirilerek, dolayısıyla anlaşılır biçime sokularak, gerçekliğin belirli görünümlerini temsil etmeleri istenen kavramsal modeller, türlü teorik çabanın temelidirler... Tehlike, fazla basitleştirmekte yatar: kavramsal olarak denetleyebilmek için, gerçekliği bir kavramsal iskelete indirgememiz gerekir. Sorun, bunu yaparken anatominin hayatî kısımlarını kesip atmamaktır.»

Marx da, Grundrisse'de model kavramının buna benzer bir tehlikesini, kavramın somut hayattan kopması tehlikesini hatırlatıyor: «Kavramsal düşünceyi gerçek insan sayan-bunu yapmak, felsefi bilincin bir özelliğidir- ve kavramsal dünyayı da tek gerçeklik gibi gören bilinç türüne, kategorilerin hareketi gerçek üretim edimi olarak görünür- bu, ne yazık ki, dışardan bir muşta yer- çünkü dışarının ürünü dünyadır.»

Model kurmak, modelle düşünmek, insan düşüncesinde içkin, onun için zorunlu. Ama yukarıda uyarıldığı gibi gene insan düşüncesinde içkin çeşitli sakıncaları da vardır. Bunlardan biri hayatî ögeyi dışarıda bırakarak şemalaştırma (zaten şemalaştırma da, hayatî ögeyi dışarıda bırakmak demek değil midir?), biri de böyle bir zihnî tasavvuru gerçekliğin yerine koyma. Geçmişteki model tartışmalarımızda her iki hatayı da bol bol işlemiştik. Bir başka yanlışımız da (bu da insan düşüncesinin işleyişinden doğar) gerçeklik bizim modelimizin dışına çıkarak değişirken, bizim ille de modelimizi uygulamak için direterek hayatın değişimine ayak uyduramamamızdır.

Herhangi bir konuyu incelemek üzere zihnimizde bir model kurarken, yapısal olanla tarihî olanı birbirinden ayırmaya özellikle dikkat etmeliyiz. Bilindiği gibi maddeci tarih anlayışı tarihin belirli bir zorunlu biçimleniş, bir düzen içinde aktığını görür. Bu akışın düzenliliği, idealist diyalektikte olduğu gibi sadece «fikir»de olan bir düzenlilik olmayıp, somut maddî tarih içinde olduğuna göre, genel akışın anları, uğrakları (moment) somut ve tikel durumlar içerisinde belirlenir. Bir örnek olarak, İngiltere'de bir zamanlar «grev-kırıcı» olarak kullanılan İrlandalı işçiler sorununu ele alalım. 19. Yüzyılda sanayiciler fabrikalarında önemli grevlerle karşılaştıklarında, yoksul İrlanda'dan getirdikleri, düşük ücretle çalışmaya razı işçileri işe alır, eski işçilerine karşı lokavt uygularlardı. Bu, İngiliz işçi sınıfı ile İrlandalılar arasında da gerginlik yaratan bir olaydı. Ama Marx, kapitalizmin özelliklerinden birinin, bir «yedek işçi ordusu» yaratmak olduğunu soyler. Şu halde genel olarak üretim sürecine daha çok sayıda insan çekmek ve böylece gereğinde ücretleri düşürerek sermaye birikimine katkıda bulunmak, kapitalizmin yapısında olan bir şeydir, *«yapısal»* bir özelliktir. Ama belli bir tarihte, bu yedeklerin İrlanda'dan getirilmesi, İrlandalı, yani *yabancı* yedek işçi kullanılması aktüel-konjoktürel bir durumdur. Şu halde, yedek işçi yapısal, bunun «yabancı» oluşu ise *«tarihî»* bir özelliktir. Biri, yani «yapısal» olanı, «uzun-vadeli» kapitalizm modelinin bir parçası, İngiltere'nin sözkonusu dönemindeki İrlandalı işçiler, «tikel» bir kapitalizmin, «kısa-vadeli» modelinin bir parçasıdır.

«Model» konusunun en yetkin örneği *Kapital*'dedir. Marx burada soyutlamaya başvurarak kapitalist üretim tarzının modelini kurar: «Bu eserde kapitalist üretim tarzını ve bu tarza uyan üretim ve mübadele koşullarını incelemem gerekiyor. Şimdiye kadar, bunların klasik zemini İngiltere idi. Onun için, teorik fikirlerimin gelişmesi sırasında başlıca örneklerimi İngiltere'den aldım... Kapitalist üretimin doğal yasalarının sonucu olan toplumsal antagonizmlerin yüksek ya da aşağı gelişme derecesi sorunu değildir bu. Bu yasaların kendileri, demirden bir zorunlulukla kaçınılmaz sonuçlara giden eğilimlerle ilgili bir sorundur. Endüstride daha fazla gelişen ülke, daha az gelişmiş olana, kendi geleceğinin imgesini gösterir.»

Kapital'in önsözünden alınan bu sozler model kavramını adını söylemeden veriyor. Açıkça belirtiliyor ki burada örnekler İngiltere'den alınsa bile, İngiliz kapitalizmi

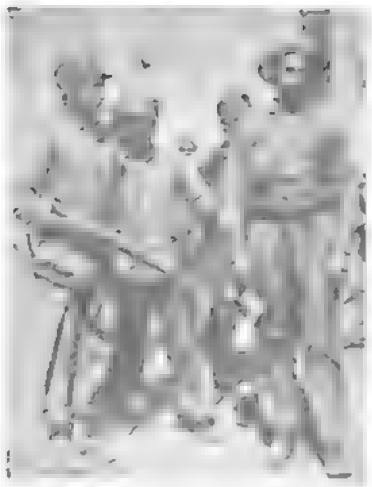

Paraguaylı esirleri götüren Bolivya askerleri/1932-35 Chaco Savaşı.

1930'larda Alman eğitimcilerinin yetiştirdiği Şili askerleri kaz-adımı yürüyüşte. Şili'de de, eski başkan Carlos İbanez'in yönettiği kısa ömürlü bir Nazı Partisi vardı.

anlatılmamıştır. Fransız kapitalizmi, Alman kapitalizmi, v.b. de anlatılmamıştır. *Kapitalizm*'dir, anlatılan. Kapitalizmin soyut, evrensel modeli. *Kapital*'de anlatılan kapitalizm bir anlamda hiçbir ülkede yoktur; çünkü her ülke, kendi Kapitalizm-öncesi yapısından getirdiği özelliklerle kapitalist olur. Hiçbir ülkede bu modelde olduğu gibi saf bir kapitalizm yoktur. Öte yandan, *Kapital*'de anlatılan kapitalizm başka bir anlamda her kapitalist ülkede vardır. Çünkü ancak bu özelliklere sahip olmakla bir ülke kapitalist olur.

Şu halde model, anahtardır. Her tikel durum, ancak bu genel anahtarla açılabilir. Model, bizim *kavrama aracımızdır*. Model, aynı zamanda kendi doğruluğunun sınanma aracıdır. Çünkü yanlışımızı ve doğrumuzu da ancak modelle bilebiliriz. Modelsiz bakış, eklektiktir. Eklektik bir bakış, kendini eleştiremez. Ama modele uyularak girişilen pratik, beklenen sonucu vermiyorsa, o zaman modeli değiştirmek gerektiğini de anlarız. Devrim sözlüğündeki eleştiri ve öz-eleştiri kavramlarının temeli de buradadır.

GERİ ÜLKE MODELİ

Marx kapitalist toplumun modelini çizdiği için, devrimciler bu üretim tarzını tanımakta güçlük çekmediler. Geri kalmış ülkeler ise ancak yirminci yüzyılda dünya çapında bir sorun oldu. Bu ülkelerin yapısı o sıralar iyice bilinmiyordu. Üstelik, gerek bu yapı, gerekse o yapıyı belirleyen emperyalizmin kendisi, belli bir değişim süreci içindeydi. Bu süreçte, önceki bölümde değinilen, «tarihî» ile «yapısal»ı ayırmama yanlışı kolayca yapılabilirdi. Nitekim, bu dönemde geri ülkeler konusunda bizleri en çok ve en derinden etkilemiş sosyalist iktisatçılar olan Baran ile Sweezy'nin, bu «en etkili» modelinin aynı zamanda «en doğru» model olduğu bugün iddia edilemez. Hattâ kendilerinin bile yakınlarda bu konuda bazı iddialarını geri aldıkları söyleniyor.

Baran, geri kalmış ülkelerde egemen sınıf yapısını şöyle özetlemişti: «...zengin komprador ların, güçlü tekelcilerin ve büyük toprak beylerinin, varolan ticarî-feodal düzeni savunmaya yönelik politik ve toplumsal ittifaklarıdır..» (Political Economy of Growth, s. 337-38).

Laclau'nun yazısında göreceğimiz «ikici» tezin kaynağında işte bu görüşler yatar. Aynı görüşler Türkiye'de de konunun tartışılmasını uzun süre çarpıtmışlardır. Laclau'nun yazısı bu tezi kısmen cevaplandırıyor. Derginin önümüzdeki sayısında «kolonyalizm» ile «emperyalizm» arasındaki ayrılıkları inceliyeceğiz. O zaman, bu konuda epey geniş bir alana göz atılmış olacaktır.

Baran ve Sweezy gibi devrimci yazarların çizdikleri geri kalmış ülke modeli belki en fazla Çin'den kaynaklanıyordu. Çünkü Çin, yaptığı devrimle bu yeni tip Üçüncü Dünya ülkelerinin prototipi olmuştu. Böylece Baran ile Sweezy eski dönemin kalıntısı sayılabilecek bir kaynaktan çıkan modelin, bir «geçiş dönemi»nin özelliklerini geri kalmışlığın evrensel özellikleri olarak dondururlar.

Böylece model, ters sonuç yaratmaya başlar. Yani, süreci daha kolay kavramamızı sağlayacağı yerde, bunu engeller. Model, gerçeklikle çelişmektedir. Baran'ın gene aynı kitaptan şu sözlerine bakın: «...çağımızda emperyalizmin başlıca görevi...az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesini önlemek ya da bu mümkün olamıyorsa yavaşlatmak ve denetlemektir.» (aynı yerde, s .340) Biz de uzun süre, emperyalizmin *en gerici* sınıflarla işbirliği yaptığı edebiyatını dinledik. Herhalde, «asker-sivil aydın zümre»yi de ajite etmesi beklenmiyordu bu gerilik hikâyesinin. Nitekim, az gelişmiş ülkede «ticarî-feodal düzen» savunulur inancımızdan dolayı, 12 Mart'da olup bitenleri de bir türlü anlayamadık.

Oysa emperyalizmin değişmez özelliği, başka bir söyleyişle, *onu emperyalizm yapan yapısal özelliklerinden biri*, «az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesini önlemek...» değildir. Bu, Baran'ın olaya baktığı andaki görünüm olabilir. Ama «yapısal» değil, «tarihî» bir özelliktir. Baran'ın ikinci plana attığı özellik ise asıl belirleyici, «yapısal» özelliktir: «...bu mümkün olamıyorsa... denetlemektir.»

Baran'ın bu analizinde çeşitli eleştirilecek yanlar var. İlkin, zaten tesbit ettiğimiz, «tarihî»yi «yapısal» yerine koyma örneğini ele alalım. Emperyalizm çeşitli dönemlerde pazar sıkıntısı duyar. Uydu

Guatemala'da Amerikalıların sahip olduğu United Fruit Company'nin önünde, yabancıların ülkenin içişlerine karışmasını kınayan bir bez afiş. Bundan bir ay sonra, Haziran 1954'te CIA'nın tezgâhladığı bir karşı-devrim hareketi başlamıştı.

ülkenin çok durağan, çok yoksul olması, pazar sıkıntısı duyulan dönemlerde sakınca yaratır. Çünkü emperyalistler, incelmiş zevklere uygun metalarına alıcı bulamazlar. Böyle dönemlerde uydu ülkenin belirli reformlar yaparak alıcı kitle yaratması, yani belli bir anlamda, ilerlemesi beklenir. Bunun için Metropol, uyduyu gerekli reformlara teşvik eder, bazan da *zorlar.*

Şu halde birinci özellik, gelişmeyi «önlemek» değildir. Ama gelişme fazla ileri giderse ne olur? Şu ya da bu şekilde, uydu ülke metropolün işine yaramaz olur. Şu halde, az gelişmiş ülke *çok fazla* gelişme de göstermemelidir. Bir başka söyleyişle, az gelişmiş ülkenin gelişmesi, emperyalist ülkeye *göre*ce bir gelişme olmalıdır. Şu halde, emperyalizmin asıl «yapısal» özelliğini bulduk. Bu, metropol ile uydu arasında bir *bağımlılık ilişkisi* yaratmak ve az gelişmiş ülkenin gelişmesini *denetliyerek* metropol ile uydu arasındaki *mesafeyi korumaktır.*

Baran'ın, Sweezy'nin, Jalée'nin ve öteki Üçüncü Dünyacılar'ın sundukları «az gelişmişlik modeli»ni yanlış bulan sosyalistler de oldu. Laclau'nun yazısında eleştirdiği Andre Gunder Frank bunların önde gelenlerinden biridir. Yazı, nasıl olsa ikici tezi de, Frank'ın tezini de eleştirdiğine göre, biz burada bu konulara girmeyeceğiz. Yalnız, her iki tezin Türkiye'deki paralellerine kısaca bakacağız.

MODEL'İN TÜRKİYE'DEKİ TARTIŞMASI

Laclau yazısında asıl Frank'ı eleştiriyor, onun eleştirdiği «ikici» tezi ise ele almak gereğini bile duymuyor. Frank'ın *devrim* modeline, eksiğini tamamlıyarak katılıyor.

«İkici» tez Türkiye'de «Millî Demokratik Devrim» adı altında savunulmuştur. Orada ve burada aynı işlevi yerine getirdiği söylenemez (çünkü orada revizyonizmle suçlanan «legal partilerin» görüşüdür) ama ana çizgileriyle bizim MDD ile Latin Amerika'nın «ikici» tezi aynı şeydir.

Gelgelelim, Frank'ın tezine burada paralel bulmak güçtür. Çünkü, Frank, Laclau'nun eleştirdiği şekilde üretimle dolaşımı birbirine karıştırarak Latin Amerika ülkelerinin başından beri Kapitalist olduğunu söyler. Dolayısıyla çift aşamalı bir devrim değil, tek aşamalı bir sosyalist devrimi önerir Bu bakımdan Türkiye'deki «Sosyalist Devrimci» gruplara yakındır. Ama yakınlık burada biter. Çünkü A.G. Frank L. Amerika kapitalizmini emperyalizmden hiçbir zaman ayırmaz. Hattâ neredeyse, Avrupalılar gelip kapitalizmi getirmeseler bu ülkelerin yerli ekonomileriyle daha fazla Nerleyebileceklerini söylemeye vardıracak kadar abartır emperyalizmin etkisini.

Oysa Türkiye'nin yapısında kapitalizmin epey uzun suredır egemen üretim tarzı olduğunu soyleyenler, Frarık gıbi emperyalizme önem vermediler. Şüphesiz bır olğu olarak kabul ettıler bunu, ama analizlerının bir ögesı olarak emperyalizme pek rastlanamaz. Bu, «ıkıcı» MDD tezının feodalizmi abartmasının polıtık bir antıtezidır sanki. Ama «sosyalist devrım» gündemında ne emperyalizmle ne de feodalizmle ilgili önemli bir sorun yoktur.

Bızce belirleyici sorun şudur. Turkiye'de elbette egemen üretım tarzı kapitalizmdir. Bu kapitalizmi yaratan elbette «komprador» değil, «yerli» burjuvazidir. Ülkemizin ıktısadi hayatındakı tempoyu kuran elbette kendi iç dinamiğimizdir. Ama: Turkiye'deki üretim güçlerinin gelişmesini, Türkiye kapitalizminin uretim ilişkileri mi engelliyor? Bizde varolan kapitalizmin klasik temel çelişkisi, yanı uretim güçleriyle üretim ilişkilerinin arasındaki çelişki, yalnız yerli Türkiye kapitalizminin çelişkisi midir, yoksa bütün az gelişmiş dünyada olduğu gibi bizde de bu çelişkiyi emperyalizm mi yaratıyor?

Bizce, bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de varolan kapitalizm, bir dünya sistemi olan emperyalizmle iç içe işleyen bir kapitalizmdir ve dolayısıyla üretim güçlerini durduran üretim ilişkileri *çarpıklığı,* emperyalizm olgusunun yarattığı bir çarpıklıktır. Emperyalist ülkelerde, egemen kapitalizmin *üretim* ilişkileri, üretim güçlerini engeller Ama geri ülke kapitalizminde bu durdurucu etkiyi yapan yalnızca kapitalizmin bildiğimiz klasik çelişkileri değildir. Emperyalist müdahalenin fazladan ve özel bir biçime bürünen durdurucu etkisi vardır

Bunları söylerken, bir başka yanlışı sürdürmemeye dikkat etme-

Arjantınlı dıktatör Peron.

liyiz. Her sistem gibi emperyalist sistem de ancak en soyut ilkelerine indirgenebilirde evrensel olur. Ama dünyadaki somut işleyişi içinde, biz her yerde ve her an aynı olan bir emperyalizm görmeyiz. Daha doğrusu, emperyalizm aynıdır, ama farklı yerlerdeki işleyişi farklıdır. Bir yerde maden sömürür, başka bir yerde dupeduz artık-değeri sömürür; bir bölgede iktisadi etkisi azdır, askeri etkisi çoktur; başka bir bölgede artık ürüne kapitalizm-öncesi yöntemlerle el konulmasında rol oynar. Dolayısıyla, *yapısal* özelliği, yani geri kalmış ülkelerin üretim ilişkilerini, üretim güçlerinin gelişmesini önleyecek şekilde çarpıtma özelliği her yerde vardır; ama *tarihî* özelliği, yani bu çarpıtmayı gerçekleştiriş biçimi, her yerde değişik olabilir. Laclau da, emperyalizmin «monolitik» kavranılışına karşı çıkıyor: «Hernan Cortes'den General Motors'a kadar sürecin özdeşliğini ve sürekliliğini göstermeye çalışmaktansa, farklılıkları ve kesintileri belirtmek bana daha yararlı göründü.» Gerçekten daha yararlı, çünkü genel model içinde özel modelimizi ancak bu farklılıklara göre kurabiliriz.

Geri kalmış ülkenin tanımlayıcı özelliğinin, emperyalizme bağımlı olarak, kapitalizmin yukarıdan aşağıya kuruluşu ve bu kuruluşun biçimi gereği kapitalizm-öncesi yapılarla iç içe bütünleşmesi olduğunu gördük. Bu iç içe biçimleniş (konfigürasyon) yüzünden, yeniden üretimin, çarpık gelişme ilişkilerini yeniden ürettiğini, böylece gelişmenin bile az-gelişmişlik yarattığını, bu kısır çemberden nicelik değil, ancak nitelik değişimiyle çıkılacağını tesbit ettik. Bütün bunlar, genelde doğrudur. Bu modeli geçerli sayıyorsak, şimdi saydığımız bu karakteristiklerin, Türkiye'nin yapısındaki özgül gerçekleşme biçimlerini, ilişkilerini, koşullarını ve orantılarını hesaplamamız gerekiyor.

«Emperyalizme bağımlılık», ama ne çeşitten, hangi düzeylerde ve nasıl işleyen bir bağımlılık? «Kapitalizmin yukarıdan aşağıya kuruluşu», ama hangi aşamalarla, kimler tarafından? «Kapitalizm-öncesi yapılar», ama nasıl işleyen, hangi geçmişten gelen yapılar, artığa el koymanın hangi yöntemleriyle? Vb, vb... Şu saydıklarımız bile, sorunu *özgülleştirmenin* (spesifikleştirmenin) gene en *genel* başlangıçlarıdır.

Yukarıda belirtilmeye çalışıldığı gibi, «*monolitik*» (yekpare taştan yapılma; yani her yanı aynı özelliği gösteren) bir yapıya sahip olmadığına göre, sadece emperyalizm olgusuna dayanarak devrim modeli çizmek yanlıştır. Dolayısıyla devrim modeli, sözkonusu ülke koşulları özellikle göz önüne alınarak kurulmalıdır. Başka model bize ancak özel bir anlamda yardımcı veya kaynak olurlar. Bir ülkenin verili koşullarında o ülke devrimcilerinin *nasıl* davrandığını görerek yararlanırız. Yani, modelin kurucu ögelerini alırız («hangi koşullarda, kiminle ittifak?» gibi). Ama o ülkenin toplumsal yapısı ithal edilemeyeceğine göre, devrim modeli de *model olarak* kopya edilemez. Başka bir söyleyişle, devrim tek bir ülkenin devrimidir, bu anlamda özgüldür. Ama devrimin modelini kuran teori, modelin gerisinde yatan düşünce sentezi evrenseldir.

Türkiye'de devrim konusunda başlangıçta çıkan tartışma, yani «Millî Demokratik Devrim» ile «Sosyalist Devrim» formulleri çevresinde odaklaşan tartışma bir bakıma, sonrakine oranla daha anlamlıydı. Çünkü, yukarıda belirtilen anlamda bir ülke yapısı modelinin tartışılmasına yol açabilirdi, ya da açması gerekirdi. Daha sonraki model tartışmaları, yüzeysel bir bakışla, dünya devrimci pratiğinin daha geniş ve daha cesur bir değerlendirilmesine dayandığı izlenimini yaratmıştı. Ama bu, aldatıcı bir görünümdü. Çünkü Çin veya Latin Amerika modellerinin tartışılma biçimi, Türkiye yapısının incelenmesi zorunluluğunu tamamen unuturdu. Devrimin yapılacağı ülkenin özelliklerini hiç hesaba katmadan, genel bir «emperyalizm» ve genel bir «anti-emperyalist mücadele» tanımı ve kavramıyla her şey hallolur sanıldı.. Bu, yüzeyde daha bilgili ve atak görünen model tartışmaları, böylece, temelde daha soyut ve daha «provokatif» oldular.

Laclau'nun yazısı bize yeniden «ülke yapısının modeli» sorununu getiriyor. Bu sorun da, öbür sorunu, yani «devrim modeli» sorununu, daha sağlam bir perspektife oturtmamızı sağlar.

«MDD-SD» tartışması bir ikilemdi. Bütün ikilemler gibi bunun

Kübalı diktator Batista.

da bir sonuca varması imkânsızdı. Çünkü, her iki kutbu da gerçekten bir yaklaşım getirmekten uzaktı. Uzak olduktan başka, oluşumları da, teorik bir düzeyde değil, *polemik* bir düzeyde yürümüştü. Yanı, bir başka söyleyişle, dış gerçeklikle gerçek bir teorik-bilgisel diyalektik içinde gelişmemişler, dış gerçekliği bir yana bırakıp, birbirlerine saldırarak ve kendilerini savunarak oluşmuşlardı. Böylece, teorik tartışma niyetiyle başlayan iş çarçabuk skolastiğe dönüştü.

Bu tartışmayı yeniden açmak çok yanlış olur. Biz de, devrim modeli konusunda çok şey söylemeyeceğiz. Çünkü bu konu hâlâ araştırmaya açıktır. Şimdiden yargı vermek yeni dogmatizmleri davet eder. Yalnız, bir «yapı modeli» tartışması, ister istemez bir «devrim modeli» tartışmasını gündeme getirir. Laclau'nun yazısı da bunu yapıyor. Biz burada, Laclau'nun sistematiğinden zorunlu olarak çıkan sonuca kısaca değinelim.

Andre Gunder Frank, Latin Amerika'nın klasik ikici tezini eleştirirken, bizim Millî Demokratik Devrim'le aynı kökten gelen Latin Amerika «çift aşamalı devrim»ini de geçersiz sayıyordu. Frank'a göre, Latin Amerika toplumları başlangıçtan beri kapitalist olduklarına göre, devrim de tek aşamalı «sosyalist devrim» olmalıydı.

Laclau Frank'ı eleştiriyor. Ama Frank'ın, «ikici tez»i geçersizleştiren doğrularını daha baştan kabulleniyor. Dolayısıyla çift-aşama sorunu Laclau için de anlamsızdır. Böylece Laclau da, işçi sınıfı partisinin siyasî iktidarı tek aşamada eline geçirerek sosyalizmi kurduğu, ama ülkedeki kapitalizmin kapitalizm-öncesi yapılarla iç içe gelişmesi düşünüldüğünde, başlangıçta demokratik özellikleri bir hayli ağır basan bir devrimi öngörüyor. Feodal-kapitalist ögelerin, «ikici» tezlerde olduğu gibi ayrılığı değil de, iç içeliği göz önüne alındığında, bunun kimilerince önerildiği şekilde şehre ya da kıra öncelik veren bir stratejiye değil, şehir-kır birlikteliğini oluşturan bir stratejiye dayanması daha doğal olur.

Laclau'nun yazısının ima ettiği teorik sonuçlar bunlardır. İlerideki sayılarda, özellikle «çelişki», «çelişkinin üstbelirlenmesi», «antagonizm» gibi sorunlar ele alındıkça, Birikim'in bu konudaki görüşleri daha belirginleşecektir.

SOSYALİSTLERİN SINIFSAL KÖKENİ SORUNU

Öncelikle Latin Amerika üstüne yazılmış bu yazının sorunları ile Türkiye'nin sorunları arasında bir başka yakınlık üzerinde duralım şimdi. Bizde hemen hemen hiç tartışılmamış, ama çok önemli bir sorundur bu.

Bilindiği gibi sosyalizm, Avrupa'da doğdu ve gelişti. Küçük-burjuva aydınları olan Marx ve Engels, bilimsel sosyalizmin kurucusu oldular. Onların geliştirdiği sosyalist *teori*, kısa zamanda Avrupa ülkelerinin işçi sınıflarına ulaştı ve bu ülkelerin sosyalist Partileri kurularak bu teorinin *pratiğini* yapmaya başladı.

Batı'nın bu gelişme şemaları, geri kalmış ülkelerin şemalarına uymaz. Çünkü bu ülkeler, Batı'nın toplumsal yapısına sahip değildir. Marx'ın *Manifesto*'yu yazdığı 1848'-de Avrupa işçi başkaldırmalarıyla sarsılıyordu. Ama Türkiye'de Hüseyin Hilmi çok başka koşullar altında sosyalist oldu. İşte bu, şimdi kısaca değinmek istediğimiz sorunun özü.

Hiçbir kapitalist ülke, sosyalist fikirlere kucak açmaz. Hele geri ülkelerde, egemen sınıfların yasal olan ve olmayan yollardan baskısı çok şiddetli olur. (herhangi bir irsî-ırkî nedenden değil, sırf, buralarda egemen sınıflar daha zayıf ve daha ürkek olduğu için). Bu durumda sosyalizm kitlelere nasıl yayılır, meşruiyetini nasıl ispatlar? Çok zaman, belli tavizler verilerek yapılır bu iş. Bu tavizler kimlere için onlara ve nasıl verilir?

Her toplumsal yapı, karşıtlıkları içinde barındıran bir bütündür. Toplum içinde mücadele bitmez ve mücadele sürecinde bazan birbirine en aykırı görünen kanatlar arasında bir çıkar birliği oluşuverir. Geri kalmış ülkelerde burjuva sınıfı, genellikle kapitalizm-öncesi kesimle çelişkili bir birlik içinde varolur. Bu birlikte, çelişkinin yoğunlaştığı anlar olur. O zaman, burjuvazinin «ilerici» (!) kesimleri, toplum içinde başka müttefikler ararlar. İşte ,meşruiyetini ispatlama çabasında olan sosyalistler bazan bu ittifaklara çağrılırlar.

Politika, sıksık taviz ister. Ama taviz, herhalde politikanın *yönünü*

Latin Amerika'nın üç devrimci lideri: Luis Carlos Prestes, Fidel Castro ve Ernesto 'Che' Guevera.

değiştirecek kadar önemli olmamalıdır. İşte, geri kalmış ülkelerin türlü bocalamaları arasında, sosyalistlerin bu tavizleri bazan dozunu kaçırabilir.

Laclau yazısında böyle bir konuya kısaca, ama önemini belirtecek şekilde değiniyor: «Latin Amerika solu tarihte liberalizmin sol kanadı olarak ortaya çıkmış, buna paralel olarak ideolojisi de, 19. yüzyıl seçkin liberallerinin... temel kategorileriyle belirlenmiştir.» Bu cümlede, geri ülke sosyalistlerinin sınıfsal kökenine de biraz ışık tutulmuş oluyor. İşçi sınıfı oluşmuş ülkelerde bile sosyalizmde küçük-burjuva kökenli aydınların önemli yeri vardır. İşçi sınıfının kolayca olgunlaşamadığı ülkelerde ise sosyalistlerin ilkin burjuva ve küçük-burjuva katlarda oluşması doğaldır. Bunu tamamlayan ikinci olay da, işçi sınıfı hareketinin olgunlaşmakta gecikmesi oranında, küçük-burjuva sosyalizminin, burjuvazinin belli kesimlerinin kanadı altından çıkmakta gecikmesidir.

Laclau'nun Latin Amerika için anlattığının benzerini Türkiye'de de görebiliyoruz. Türkiye'de ilk sosyalistler Batıcı aydınlar, yani burjuva ve küçük-burjuva kökenli İön Türkler ve sonra da İttihatçılar arasından gelişmiştir. Ve uzun süre, Türkiye sosyalizminde bu geleneğin ağırlığı duyulmuştur. Kemalist burjuvazi, bizde, Laclau'nun anlattığı Latin Amerika'nın «seçkin liberallerinin» yerini almıştır.

Sonuçlar da, şaşırtıcı ölçüde benzer sonuçlardır. Kemalist burjuvazinin anti-kolonyalist (önümüzdeki sayıda bu konunun ayrıntılarına inilecek) tavrı «sosyalist» kadrolara «anti-emperyalizm» olarak tanıtılmış, Kemalist burjuvazinin laiklik tutkusu ve «yobaz» düşmanlığı «ilericilik» olarak gösterilmiştir. Latin Amerika'daki «ikici» tezle bizdeki «MDD»nin benzerliği de buradan, yani temelde burjuva politikasını yansıtmasından gelmektedir. TİP kurulduğunda, programında en somut, elle tutulur sorun «toprak reformu» sorunuydu. TİP'e karşı oluşan MDD ise bu soruna daha sıkı sarıldı. MDD'den kopan bir fraksiyon, Türkiye'nin feodal bir ülke olduğu iddiasıyla, «toprak *devrimi*»ni en önemli sorun olarak tanıttı.

Bütün bu tartışmalar sırasında Türkiye'de egemen sınıflardan bazılarının da bir çeşit «toprak reformu» isteyeceği, hattâ, bu ünlü toprak reformunun, bugün ABD'nin bütün geri kalmış ülkelere salık verdiği, yerine göre empoze ettiği bir iş olduğu bilinmiyordu. Nihat Erim'in ilk kabinesi ve toprak reformu tasarıları bu yüzden bir hayli şaşkınlık yarattı.

Feodalizm ve toprak reformu konularında Lenin'den pek çok alıntılar yapıldı. Ama Stolipin'in reformları konusunda söylediği önemli sözler nedense Türkiye'de bilinmedi. Marx'ın 18. Brumaire'inin koylu küçük üretici ile ili. Napoleon arasındaki ilişkiyi açıklayan sözleri de tartışılmadı. Böylece, sol, ilerici (!) burjuvazinin reformunu savunmuş, topluma empoze etmiş oldu. Reklam görevi bir yana, toprak reformunu yapanların «ilerici» ve «halktan yana» sayılması da garantilendi. İşte bu gibi olaylar, küçük-burjuva kökenli sosyalistlerin, işçi sınıfı ile bütünleşmekte ve burjuvazinin kanadı altından uzaklaşmakta gecikmeleri durumunda, hiçbir kötü niyetleri olmasa da ne gibi kombinezonlarda kullanılabildiklerini kanıtlamaktadır.

Türkiye sosyalizminin geçmişine bu perspektiften baktığımızda, çeşitli legal kitle partisi deneyleri, özellikle de TİP, yeni bir anlam ve önem kazanır. Görüldüğü gibi bizde sosyalizm küçük-burjuva kökenli aydın kadroların elinde kaldığı sürece, bu zümrelerin Tanzimat'dan beri devam eden egemen eğilim ve özlemlerinin etkilerini üzerinden atamamıştır. TİP, belki de en önemli «kitle çizgisi» arayışıdır denilebilir. Bu, TİP'in belki de en olumlu yanıdır. Ama, sosyalist düşünce ile kitlelerin kaynaşması kolay bir iş değildir. TİP'de böyle bir kaynaşma olamadı. «Kitle çizgisi» daha bir potansiyel olmanın ötesine geçemeden «popülizm»e dönüştü. Popülizm, Parti içinde sözde - bilimsel karşıtı olarak «uvriyerizm»i yarattı. Dıştan, küçük-burjuva geleneksel çizgisinde kararlı liderlerin yönelttikleri saldırılar da içteki açmazlara eklenince, TİP iyice kısırlaştı. Ama sonraki bütün bu kargaşalıklar, başlangıçtaki «kitle» sorununun önemini bize unutturmamalıdır. O dönemde tamamlanamayan bu adım bu dönemde de tamamlanamayacaksa, Türkiye'de sosyalizmin ciddî bir şekilde gelişmesi, çıkış bildirimizde değindiğimiz şekilde kendi bağım-

Regis Debray: 'Che' ile çalıştığı için otuz yıla mahkûm edilen Fransız gazetecisi.

sız teorik-pratik platformunu kurması daha bir hayli gecikecek demektir.

SONUÇ

Laclau'nun yazısı da, bu tanıtma yazısı da, bu konunun henüz tamamen *başlangıç* aşamasının yaklaşımlarıdır. Görüldüğü gibi, bir yapı ve bir model sorununa eğilme çabası, türlü yönlere yeni araştırma ve incelemelerin kapısını aralıyor. «Model» konusundan doğruca felsefe alanına gidiyoruz. Ama gene «model», bir başka yanıyla bize iktisat çalışmalarının yolunu gösteriyor. O yolda yürümek isterken, «sosyoloji»de tökezliyor, oraya da biraz oyalanmak gerektiğini anlıyoruz. Bir yandan, yazılan her satır sanki «tarihi unutma» diyor. Somut tarih araştırmaları gerekli. Ama bunun için, «tarih nedir?» sorusunu teorik bir düzeyde cevaplandırmak özellikle gerekli. Bunun için gene felsefeye, bilime, bilgi teorisine başvuracağız. Ve zaten diyalektik, bütün bu farklı görünen düzeylere tutarlı bir bütünsellik içinde bakabilme değil mi? Ama diyalektik, yanlış yapmamayı bize garantilemiyor. Diyalektik, ancak biz ona doğru yaklaştığımız zaman doğruları önümüze seriyor. Mutlak çalışkanlık ve mutlak alçak gönüllülük bekliyor bizden. ■

Althusser

Louis Althusser, Unità muhabiriyle yaptığı bir konuşmada kendini şöyle tanıtıyor: «1948'de, 30 yaşındayken felsefe öğretmeni oldum ve Fransız Komünist Partisi'ne katıldım. Felsefeyle ilgileniyordum; onu meslek edinmeye çalışıyordum. Politika bir tutkuydu; bir Komünist militan olmaya çalışıyordum.»

Althusser'in felsefe öğretmenliği konusunda, Unità'nın o zamanki muhabiri Maria Antonietta Macciochi bir mektubunda şunları yazıyor: «Orada, ders başlamadan bir saat önce gelip bütün sıraları dolduran çocukları hatırlıyorum. O zamanlar düşünmüştüm, Paris'te, öğrenciler tarafından yuhalanmaktan korkmadan onlarla konuşabilen birkaç kişiden biri olduğunuzu.» Sözkonusu sınıf, Althusser'in ders verdiği École Normale Supérieure'dedir. Althusser burada felsefe profesörüdür.

Fransız Komünist Partisinde 1948'den beri üye olan Althusser, Kruşçef'in Yirminci Kongresinden sonra ortaya çıkan akımlara karşı açtığı teorik savaşla ün yapmıştır. Marksizm'in hümanist olmadığını ileri sürmüştür. Çekoslovakya olayından sonra Fransa'da açılan tartışmalarda, bu nedenle Parti'den ayrılan Garaudy'ye karşı Parti'nin felsefi görüşlerini Althusser dile getirmiştir.

Batılı Marksistler içinde Althusser önemli bir akımın öncüsü oldu. *Nouvelle Observateur*'ün Aralık 1974 sayısında Nicos Poulantzas Marksizm'in son birkaç yılda burjuvaziye karşı *defansif*'den, *ofansif*'e geçtiğini, bunda da Althusser'in en önemli rolü oynadığını söylüyor. «Marksist araştırma alanındaki engelleri kaldıran Althussercilere haklarını verelim» - «Fransada, teorik tartışmaların en önemlileri Louis Althusser'in eserleri çevresinde dönmektedir.»

Althusser, felsefe alanında öncelikle Marksist bilgi teorisinin öğelerini aydınlığa çıkarmaya çalışıyor. Burjuva ideolojisinin değişik kılıklarda Marksist düşünceye sızması karşısında, bu ideolojilerle savaşırken, Marksizm'de Hegel diyalektiğinin bazan eleştirilmeden alınıp kullanılmasının bir çeşit Troya atı gibi, idealizmin Marksizmi içeriden vurmasına yol açtığını ileri sürüyor. Althusser'in politik ve teorik hasımları da onu «strüktüralist» olmakla suçluyorlar.

Fransız Komünist Partisi'nin bir üyesi olduğu halde, Althusser bu partinin bütün görüşlerine ve politikalarına harfi harfine uymamıştır. Örneğin, Mao'nun Marksist-Leninist teoriye önemli katkıları olduğunu savunurken, ya da, Kruşçev *tarzında* bir Stalin eleştirisine karşı çıkarken, Partisinin Sovyetlere yakın politikasından farklı bir tavır almıştır. Ama belki de Fransa'nın düşünce hayatındaki saygıdeğer yeri dolayısıyla Parti de ona karşı hoşgörülü bir tavır içindedir.

Althusser şimdi Maspero yayınevinde, «Teori» adlı bir diziyi yönetmektedir. Kitapları şunlardır:

Montesqieu, la politique et l'histoire, (Montesquieu, Politika ve Tarih), *Pour Marx* (Marx için), Ranciére, Macherey, Balibar ve Establet ile birlikte *Lire le Capital* (Kapital'i Okumak), *Lénine et la Philosophie* ve onu izleyen *Marx et Lénine devant Hegel* (Lenin ve Felsefe ve Hegel Karşısında Marx ve Lenin), *Réponse à John Lewis* (John Lewis'e cevap).

Marksist bilgi teorisinin (epistemolojisinin) tartışılması önemli bir konu olduğu ve bu konuda Althusser gerçekten yetkili bir kişi olduğu için, Birikim Yayınları arasında onun kitapları da yayımlanacaktır. İlk olarak *Lenin ve Felsefe*'yi yayımlayacağız. Burada Althusser Lenin'in *Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm* kitabını inceliyerek Lenin'in Marksist epistemolojiye ve felsefeye katkısını değerlendiriyor. Althusser'in *Marx için* adlı kitabı da şu sırada yayımlanmak üzere çevriliyor.

LOUIS ALTHUSSER

1968 Mayıs Olayları Üzerine Bir Mektup

Çeviren TACİSER BELGE

15 Mart 1969

Sevgili M. A.,

Geçen yaz sıcak bir ağustos günü sizinle karşılaştığımda Mayıs Olayları ve Öğrenci Hareketi üzerine bir şeyler yazmaya söz vermiştim. Şimdi, böyle bir sözün birçok bakımdan saçma olduğunu görüyorum. Asgâri ölçüde **nesnel** belgelere sahip olmadan insan nasıl bu tür «olaylar» konusunda yazmaya yeltenir? Mayıs Olaylarını doğuran «somut durum»un «somut analizi»ni tam olmasa da anahatlar halinde yapabilmeyi mümkün kılacak asgâri nesnel bilgiler olmadan, önemli bir tarihî olay konusunda konuşmaya, insan nasıl kalkışır?

Hastalığım yüzünden zorunlu olarak dışında kaldığım olaylar konusunda geçen yaz bu gerekli bilgileri edinememiştim. Bugün, «Öğrenci Hareketi» üzerine elimde hâlâ pek az şey var. **Asıl gerekli olan** materyel eksik: olağanüstü **Mayıs genel grevi**'ni yapan işçi sınıfı ve (proleter olmayan) geniş emekçi kitle arasında **kesinlikle neler olup bitti?**

• *Asıl gerekli olan:* İktidarla yapılan boğuşmadan çok, hareketi yapanlar arasındaki ilişkinin niteliği.

L'Humanité'de çıkan makaleler ve şurdan burdan topladığım raporlar bir analiz için gerekli ögelerin yalnızca en genel olanlarını sağlıyor.

Bu kosullar altında söyleyeceklerim çok kaba, şematik ve belki temelde eksik olabilir. Aslında, analizimi **tezler** halinde yollamayı umuyordum. Oysa elimde en fazla birtakım **hipotezler** var.

Ama durumun bu niteliği belirsiz bir süre, yani gerçekten Marksist tarihî bir inceleme yapmanın ya da (ki o da aynı şeydir) gerçek bir Marksist siyasî analiz yapmanın (somut bir durumun somut bir analizi) mümkün olacağı günü beklemek anlamına gelmemelidir. Söyleyebileceğimiz kadarını söylememiz gerekiyor. Elbette çok dikkatli olmalıyız, ama bir şey de söylemeliyiz. Bu zorunluk, hipotezlerimizi yoldaşlarımızın eleştirisine açmak, dolayısıyla onları hipotezden daha fazla bir şey haline getirmek, hepsinden önemlisi, Mayıs-sonrası durumda olup bitenleri daha iyi görebilme ihtiyacından doğuyor. Çünkü Mayısta çok önemli bir şey oldu, «Batının kapitalist ülkelerinde» devrimci umutlar bakımından son derece önemli bir şey oldu. Bunun titreşimleri mutlaka politikamızda duyulmalıdır, yoksa politikamızın olayların ardında sürüklenmesi tehlikesiyle karşı karşıya geliriz. Artık geçmişte kalan Mayıs Olayları ardından değil, Mayısta olanların çok ötesine geçecek şimdiki ve gelecekteki olayların ardından sürüklenebilir demek istiyorum.

Öyleyse nasıl yazacağım belirlendi. İki **Olgu**, bir **Tez**, ve aynı zamanda bir **Hipotez** öne süreceğim.

Olgularla tartışma götürmez, kelimenin tam anlamıyla tarihî olguları, yani ulusal ve uluslararası konjonktürü **oluşturan** olguları kasdediyorum.

Tezle, kanıtlanabilir bir politik ya da teorik önerme kasdediyorum.

Hipotez'le, ya yer darlığından (çünkü ne de olsa insan mektuba bir yerde son vermek zorunda) ya da «alanda» yapılması gereken sosyolojik araştırmaların sağlayabileceği bilgilerin yokluğundan, kesin olarak kanıtlayamayacağım politik, teorik önermeleri kasdediyorum.

Yazacaklarımda izleyeceğim sıra **bir ölçüde** keyfî olacak. Bu, politikanın önceliğine tâbî olmakla birlikte, daha çok **pedagojik** bir sıradır. Demek ki ortaya koyduğum Olgular (1. ve 2. Olgu), Tez (1. tez) ve Hipotez (1. hipotez) **karışık** bir sırayla sunulacak.

• *Pedagojik* derken, çocuk eğitimi ile ilgili bir şeyi kastetmiyor, öğretsel (didaktik) demek istiyor. Yöntemle ilgili bir konu bu. Olayların oluş

Tartışmanın pedagojik sırası, Mayıs olaylarının şimdiki güncel **yorumları** arasında **egemen olanla** başlamamı zorunlu kılıyor. Öyleyse:

1. OLGU

Mayıs olaylarında **mutlak belirleyici rolü,** son analizde, dokuz milyon işçinin genel grevi oynamıştır. Üniversite öğrencilerinin, lise öğrencilerinin ve kafa emekçilerinin Mayıs olaylarına kitlesel katılışları çok önemli bir olaydı, ama bu, dokuz milyon işçinin iktisadî sınıf mücadelesine **tâbi** idi.

Bu bizi birinci olguya getiriyor: kapitalist ülkelerimizde her gün piyasaya sürülen yorumlar ve açıklamalarda bu iki olayın (genel grev ve «öğrenci» eylemleri) görece önem sırası **tamamen tersine çevrilmiştir.**

Komünist partilerimiz, özellikle Fransız Komünist Partisi durumu böyle görmüyor. F.K.P. olanları gerçekteki sıralarıyla sunmuştur: öğrenci eylemlerine karşı genel grevin önceliği. Bu yalnızca Mayısta güçler arasındaki gerçek ilişkiyi yansıttığı için değil, aynı zamanda işçi sınıfının, ve **yalnızca onun,** devrimci niteliği konusundaki Marksist-Leninist teze uyduğu için de doğrudur. «Devrimci» derken: öznel olarak devrimci (= küçük burjuva devrimci beyanlar) değil, nesnel olarak devrimci (proleter Devriminde sonuçlanan devrimci eylemler) demek istiyoruz.[1]

Oysa, Öğrenci Hareketleri yayınlarının büyük çoğunluğu da içinde olmak üzere burjuva, küçük burjuva tüm yayınlarda bu ters çevirmeyle karşılaşıyoruz. De Gaulle'ün «totaliter» dediği işçi sınıfına doğrudan doğruya saldıran lânetlemeleri ve birkaç Hareket grubunun bildirileri dışında bütün bu yayınlar genel grevi arka plâna itiyorlar; **artık kimse bundan söz etmiyor.** Düpedüz, tarihin en büyük işçi grevini dünya tarihinden siliyorlar. Bunun yerine, Öğrenci Hareketi, Kartiye Latin barikatları ve benzeri şeyler ön plâna getiriliyor, sanki bu olayların önemi kabul edilince, «işçi sınıfına devrim için kılavuzluk eden» küçük burjuva öğrenciler Tarihî yapabilirmiş gibi.

Bazı öğrencilerin bu burjuva tuzağına düşmediklerini biliyorum. Hiç değilse, **yazılarında** düşmüyorlar, çünkü orada Mayıs öğrenci eylemlerine karşı Mayıs genel grevinin önceliğini açıkça kabul ediyorlar. Ama doğru bir Tez yazmak kendi başına yeterli değildir; aynı zamanda bu tezin, sınırlı sayıda «bilinçli» öğrencinin beyninden dışarı çıkıp (a) kendi eylemlerine ve sonra (b) bir bütün olarak Öğrenci Hareketinin somut eylem çizgisine girmesi gerekir.

Öğrenci hareketinin şimdiki somut eylem çizgisinin, birkaç dikkate değer istisna dışında, **pratikte** bu doğru Tezle çeliştiğini öne süreceğim. Öğrenci Hareketinin eylem çizgisi Öğrenci hareketinin «düşünceleri» ni, yani, başka türlü söylersek, geniş öğrenci çoğunluğunun düşüncelerini yansıtır. Ve geniş öğrenci çoğunluğu, hâlâ, Mayıs olaylarında **belirleyici rolü** öğrenci eylemlerinin oynadığına inanıyor.

Öğrenci kitlesinin çoğunluğu, bir yanlış anlamadan dolayı hayal içinde yaşıyor. Öğrenci kitlesi, «barikatlar»ının vahşice bastırılmasının genel grevi «ateşleyen fitil» görevini yerine getirmesine dayanarak (oysa bu **kronolojik** -tarihî bir olgudur) Mayısta, kendilerinin **öncü** olup işçi eylemlerine önderlik ettiklerini sanıyorlar. Bu besbelli bir yanılsamadır. Kronolojik sırayı; (barikatlar 13 Mayıs gösterisinden **önce** yani genel grevden **önce** kurulmuştur) «fitili ateşleyen»in ya da «ormanı tutuşturan tek bir kıvılcım»ın (Lenin) rolünü, **son analizde belirleyici olan** tarihî (kronolojik değil) rolle karıştırmaktır. Ve son analizde Mayısta belirleyici rolü öğrenciler değil işçiler oynadılar.

Fransız, Alman, Japon, Amerikan, İtalyan, hangisi olursa olsun, Öğrenci Hareketi, teoride (yazılarında) ve hepsinden önemlisi pratikte («çizgisinde», örgütlenme ve eylem biçiminde) **bu olguyu kabul etmediği sürece,** Mayıs olaylarıyla ilgili yaptığı yorumlar burjuva ve küçük burjuvaların bu konudaki yorumlarıyla aynı noktada birleşecektir. Öğrencilerin yorumları öğrenci «örgütler»inin gösterdikleri ideolojik değişkenliğe (özgürlükçü, neo-Luxemburgist, Guevarist) lengüistik biçim bakımından da uygun olmak üzere - burjuva yorumlarının tastamam kıyısındadır.

Öğrenciler şu olguya dikkat etmelidirler: burjuvazinin olayların gerçek sırasını ters çevirmelerine, yani son analizde, Mayısta belirleyici rolü oynayan dokuz milyon işçinin genel grevini sessizce geçiştirmelerine nesnel olarak yardımcı olmaktadırlar - şüphesiz öznel açıdan en devrimci niyetlerle...

Öğrencileri kabul etmedikleri bu gerçeğe inandırmak için, onların yararına iki gözlemimi aktaracağım. Bunların ikisi de **Sorbonne'un işgaliyle** ilgili.

sırası ile mantıkî sırası farklı olabileceği gibi, çok zaman açıklama sırası da farklı olabilir. Bir şeyi anlamaya çalışırken olguların bağıntılarını inceleriz; anlatmaya çalışırken, bağıntılı kavramların sırasını gözetiriz.

• Türkiye'de aynı aldatmaca başarıyla yürütülmüştür. Basın öğrenci olaylarına, öğrenci önderlerine ilk sayfalarını ayırmış, bunların gerisinde yatan olayları dikkatle gizlemiştir.

• Bizde de öğrenci hareketinden sivrilen bazı kişiler, dünyayı *belli* bir aktivizm açısından görmeye başlayarak, *işçi sınıfını «pasifizm»le* suçladılar. Marx ve Engels'in yeterince «volontarist» olmadığı söylendi. Gerçi bunları *yazacak* kadar ileri gidilmedi, ama bu düşünceler, kısa bir süre içinde de olsa, *söylenebildi.*

• Bu, çok önemli bir doğru. İnsanların kafalarındaki fikrî içerikler değişebilir. Yanlış bir içeriğin yerini doğru veya görece doğru bir içerik alabilir. Ama bu da işi halletmez. Önemli olan, doğru içeriğin pratiği yöneten ilke haline gelebilmesi, eylem çizgisinde somutlaşmasıdır.

Öğrenciler Sorbonne'u 13 Mayıs gösterileri sırasında yeniden işgal edip kızıl bayrağı çektiler. Sorbonne'u yeniden işgal edebilmeleri ve sonra böylesine uzun süre «ellerinde tutabilmeleri» 13 mayıs gösterilerinde yüz binlerce işçinin yer alması ve ikinci olarak da bundan sonra patlayan kitlesel genel grev sayesindedir. Bu genel grev devletin baskıcı güçlerinin çoğunluğunu, buriuvazi için «öğrenci cephesi»nden çok daha tehlikeli olan bir cepheye seferber etti. Bu grev ve bu seferberlik olmadan Sorbonne işgali birkaç günden fazla dayanamazdı.

Aynı işgal öğrenciler için nesnel bir «sorun» çıkardı ortaya. Ama, yalnızca kendilerine ait olduğuna pek fazla güvendikleri bir güçlülük duygusu yüzünden —ki tersine bu güç aslında genel grevin gücünden kaynaklanıyordu— bu soruna hemen hemen hiç eğilmediler. Bir işgal, bu yalnızca Sorbonne'un işgali de olsa, irticalen yapılamaz. Öğrencilerin fabrika işgalleri konusunda hiç deneyleri olmasa da (ki bu onların «ateş altında» ilk sınanmaları olduğu için anlaşılır bir şeydir) işgal pratiğinde çoktan uzmanlaşmış adamlar vardır. Tabiî, bu tür mücadeleyi 1936'da «başlatan» ve o zamandan bu yana birçok fırsatta bunu geliştirip inceliklerini keşfeden, ve öğrendiklerini unutmamış olan işçileri kasdediyorum. Bunun kanıtı, 1968 Mayıs - Haziran fabrika işgallerinin örnek başarılarında görülebilir.

Fabrika kapılarına gidip hemen işçilere «yardımlarını sunmak» yerine, Sorbonne öğrencileri, **aynı zamanda,** bu fabrikaların militan işçilerinden Sorbonne'a gelip etkili bir işgalin nasıl yürütüleceğini kendilerine öğretmelerini istemeliydiler; istenmeyen kişiler ve polis ajanlarının —herkesçe bilindiği şekilde— istedikleri gibi Sorbonne'a girip çıkmalarını nasıl önleyeceklerini; gerekirse baskıcı güçlerin saldırısına karşı Sorbonne'u nasıl savunacaklarını onlardan öğrenmeliydiler. O zaman işgal edilmiş Sorbonne, Mayıs sınıf mücadelesinde öğrenci eylemleriyle işçi mücadelesinin **kaynaşmasının** belki de biçimlenmeye başladığı en önemli bölge olabilirdi. Bu noktada da sorunu çok açık koymak gerekiyor: öğrenciler işçilerin kendilerine ihtiyacı olduğunu sandılar, oysa gerçekte, işçilerin öğütleri ve desteği biçiminde bir «yardım»a, en çok bu tür mücadelede yeni olan öğrenciler muhtaçtı.

Bu örnekten de, bir «karşılaşma» da rol oynayan güçlerin görece öneminin tahminini doğru ya da yanlış yapmanın pratik sonuçlarının ne olabileceğini —ve tabiî hep öyle olduğunu— görebiliriz. 13 Mayıs karşılaşmasından **gerçekten** bir sonuç alınamadıysa ve Mayıstan sonra —bir gün gelecek olan— böyle bir sonuç şimdilik daha da uzakta görünüyorsa; bu biraz da, hiç değilse bizim burada tartıştığımız konu açısından, rol oynayan güçlerin gerçek önem sırasının yanlış değerlendirilmesi yüzündendir.

Bu nedenle, her şey doğru perspektife oturtulmalıdır. Aşağıdaki Tez de bu nedenle önemlidir.

TEZ I

Genellikle «Mayıs Olayları» dediğimiz şey iki tip eylemin nesnel karşılaşmasının sonucuydu.

1. Fransız işçi ve çalışanlar kitlesinin iktisadî ve siyasî sınıf mücadelesinin eylemi; yani, dokuz milyon erkekle kadının bir ay süren genel grevi. Kitlelerin bu eylemi, **son analizde,** «Mayıs Olaylarını» **tarihî olarak belirleyen** ögeydi.

2. Hükümetle polisin baskıcı davranışlarının fitili ateşlemesiyle müthiş bir şekilde patlayan, üniversite, lise öğrencilerinin ve genç kafa emekçilerinin eylemleri. (Burjuva bakış açısından bu baskıcı davranışlar nesnel olarak «kaba»ydı. Mayıstan bu yana politikacılarla, burjuva devlet aygıtının temsilcileri «yetiştiler» ve şimdi ona göre, yani, burjuva terbiyesine daha uygun bir biçimde davranıyorlar.) Patlama, 11 mayıs gecesi barikatlarda, sonra da Sorbonne, Odeon ve başka kültür merkezlerinde en yüksek noktasına ulaştı.

Olup biten, bir tarihî **karşılaşmaydı,** bir **kaynaşma** değildi. Bir karşılaşma olabilir ya da olmayabilir. Ya da **görece** raslansal bir **karşılaşma** olabilir, bu durumda güçlerin kaynaşmasına yol açmaz. Bir yandan işçilerle / çalışanların öte yandan öğrencilerle genç kafa işçilerinin Mayısta bir araya gelmesi, çok genel ve kısaca değineceğim uzun bir nedenler dizisi yüzünden, hiçbir çeşit **kaynaşmaya** yol açmayan kısa bir karşılaşmaydı.

• Yalnız başına öğrenci eylemi, örneğin üniversite işgali, gerilla teorisyeni Debray'nin «oto-defans» (kendini-savunma) diyerek kınadığı bir mücadele biçimine benzer. Yani sınırlı bir yerde tecrit olmaya mahkûmdur. Debray, Kolombiya'daki köylü oto-defansının ve Bolivya'daki şanlı maden işçileri oto-defansının kısa sürede yok oluşunu anlatır. Lenin'in bu taktiği her zaman «ekonomizm» ve «kendiliğindencilik» ile açıkladığına değinir. İşgal, bu olayın minyatür bir ölçekte tekrarıdır.
Öğrenci ideolojisi küçük burjuva kökeninden kopup proleterleşemediği sürece, kendini özel yanılsamalardan kurtaramaz. Bizde de oto-defans bile sayılamayacak işgal eylemleri, üniversitelere yarı şaka ama yarı da *ciddî*, «kurtarılmış bölge» gözüyle bakılmasına yol açtı. Egemen güçlerin fazla sert davranmamaları, öğrenci eyleminin gücüyle açıklandı. Oysa egemen sınıfların kavgası yüzünden bir denge politikası içinde oluşan boşlukta ve iki tarafın da ileride kullanmayı hesapladığı muhtemel sonuçları nedeniyle, keskinleştikçe toplumsal sınıf ve tabakalardan kopan öğrenci eylemlerine izin verildi. Fransa'da parti güçlü olduğu için provokasyona izin verilmemişti. Türkiye'de ise bu önlenemedi.

• Althusser burada farklı kesimlerin Mayıs'ta ortak hedefleri olan ortak bir hareket yaratamadıklarını anlatıyor. Türkiye'de de, 1968 ile 12 Mart arasındaki işçi olayları

Uzun bir karşılaşma ya da uzayan bir karşılaşma kaçınılmaz olarak bir **kaynaşma** biçimi alır. Böyle bir şey Mayısta olmadı. Mayıstan sonraki gelişmeler bu tezi doğruluyor: İşçi hareketiyle öğrenci eylemlerinin kaynaşması hâlâ nesnel olarak gündemde değil. Bunun gündeme gelebilmesi için, proleter olmayan gençliğin şu anda bulunduğu noktadan kalkarak **çok uzun bir mesafe alması** gerekmektedir. İşçi hareketi de (evet o da) bir miktar mesafe almak zorundadır. Bu mesafe, her ikisince (her taraf kendi başına, kendi önündekini) katedilmedikçe, kaynaşma gündeme gelemeyecektir. Ve arada geçen süre içinde İşçi hareketi kendi yolunu, proleter olmayan gençlik de **kendi** tereddütlü rotasını izleyecektir.

Bu 1. Tez'den başlayarak, olayların **kronolojisini Tarihe** tâbî tutarak bir düzene kovabiliriz. Kelimenin gerçek anlamında karşılaşma, büyük 13 Mayıs gösterilerinde oldu: De Gaulle'ün darbesinden 10 yıl sonra **«on yıl yeter»** diye haykırıldı. Bu elbette, De Gaulle'ü hedef adlığı için siyasî bir slogandı ama aynı zamanda savunma niteliğinde (De Gaulle'e **karşı**), olumsuz bir slogandı. Büyük yürüyüş kollarında, özellikle CDFT'nin anarko-sendikalist sesi de tek tük duyuluyordu. «İşçi iktidarı!» Sonra **gruncuklardan** gelen ses: «Halka hizmet!» «İşcileri destekle!» Savunma niteliğindeki sivasî **«on yıl yeter!»** sloganına ek olarak proleter enternasyonalizmi de güçlü bir şekilde dile getirilmişti: **«Kahrolsun Amerikan Emperyalizmi!» «NLF Kazanacak! Vietnam'da Zafer!»** Ama kitlesel siyasî sloganların («Kahrolsun Emperyalizm», «On yıl yeter» gibi) altında neler **gizlendiğini** araştırırsak, 13 Mayıs gösterilerinde **ekonomik** sınıf mücadelesinin sloganlarını buluruz: **«Ücretlere zam! Kısıtlı üretime hayır! İş garantisi!** Sendikalardaki çatlamaları durdurun! Saatlı üretime paydos!», v.b.

Yüz binlerce işçi, üniversite, lise öğrencileri ve genç kafa işçilerinin yürttükleri bu olağanüstü karşılaşmanın en olağanüstü yanı, işçiler arasında yaygınlaşan sloganlarla öğrenci ve aydınlar arasında yayılanlar arasındaki **nesnel uyuşmazlıktı.** Öğrencilerle aydınlar (başta Sauvegeot ve Geismar) yalnızca bir hükümet değişikliği («On yıl yeter», «Kahrolsun De Gaulle») değil, düpedüz devrim istiyorlardı. Dolayısıyla bu devrimci çağrı zaman zaman anarko-sendikalist sloganlar biçimini aldı: (Bunlar o noktada öğrenciler arasında ve SNES-SUP ile UNEF «doktrinciler»inin devrimciliğinde egemen olan bir anarşizm sentezini yansıtıyorlardı). **«İşçi iktidarı! Öğrenci iktidarı! Köylü iktidarı!»** Ama koca işçi sınıfı yığınlarının kafasında bambaşka amaçlar vardı ve bunlar savunma niteliğinde siyasî sloganlar biçiminde dile geliyordu: «On yıl yeter!» ve sonra, daha çok **ekonomik** sınıf mücadelesinin sloganları.

Bu aykırılık üzerinde durup düşünen oldu mu? Oysa Mayıs olaylarını (hem **kronolojik,** hem tarihî anlamda) izleyen her şeyin tonunu dikte eden de buydu. Bunu izleyen işçi eylemleri ile (genel grev), öğrencilerle genç kafa işçileri arasındaki —pek ender olarak başarıya ulaşan ya da açıkçası gerçekleşemeyen— karşılaşmaları her şeyden fazla bu belirledi.

Kendi paylarına öğrenciler, Sorbonne'u, Odeon'u vb. işgal ederek buraları ideolojik (kendilerince aynı zamanda siyasî) ajitasyon üslerine dönüştürdüler. Çoğunluğu genç olmakla birlikte aralarına bazı bazı yaşlıların da karıştığı işçiler Sorbonne'a, Odeon'a serbestçe gelip gittiler. Tabiî bu gelenler arasında karınlarını doyuracak ve yatacak yer arayan, ve hattâ kendi kişisel trajedilerini yüceltme fırsatı arayan («Katanga»dan gelme?) lumpen-proletarya ve topluma uyamayan tipler de vardı.

Öğrenciler, kendi paylarına, «Halka hizmet», «İşçilere yardım etmek» istekleri ile yanıp tutuşarak birbirleriyle yarışıyorlardı; bu heyecanla fabrika kapılarına, hizmetlerini sunmaya gittiler. Başlangıçta hemen her yerde kapılar onlara açıktı ama sonraları (örneğin **kapısı olmayan** Flins gibi birtakım istisnalar dışında) kapılar kapanınca öğrenci militanlar büyük bir hayal kırıklığına uğradılar. Öğrenciler bazı durumlarda (Flins, Cléon, Nantes, Sochaux) CRS'nin fabrikalara müdahalesiyle kışkırtılan şiddetli çarpışmalara doğrudan doğruya katılabildiler. Hattâ bir öğrenci Flins'de boğularak öldü, Sochaux'da iki işçi mavzer ateşiyle öldürüldü (burada CRS de adamlarından birkaçını yerde ölü bırakmak zorunda kaldı).

Ama genel kural işçi yığınlarının öğrencilerin heyecanlı çağrılarına cevap vermemesiydi. Öğrencilerin utopik (ideolojik - «siyasî») umutları ile işçi-

ile öğrenci eylemleri arasında *gerçek* değil, *arızî* bir birlik kuruldu. Her iki kesim de şüphesiz *aynı* yapının bozukluklarına tepki gösteriyordu. Ama bu kadarı, iki kesimi ortak bir mücadeleye sokmaya yetmedi. Dolayısıyla iki hareket paralel olarak, birleşmeden ilerledi.

• Kronoloji ile tarih ayrımı: kronoloji, olayların oluş sırasıdır. Tarih, olayların mantıkî zorunluğunun bazan kronolojiyi bozan sırasıdır.

• Politikanın inceliğini çok iyi yakalayan bir tesbit. Devrimin gerçekleşebilmesi, sloganların bu anlamda olumsuzdan olumluya geçişine bağlıdır.

• Sloganlar, harekete katılan grupların aslında çok farklı amaç ve hedeflerle, ayrı hareketler oluşturduğunu açıkça yansıtıyor. Küçükburjuva sabırsızlığını ve öznelliğini de sergiliyor.

lerin acil talepleri arasında çok göze batan bir mesafe ve dolayısıyla bir anlayış eksikliği vardı.

Bazı öğrenciler işi iyice basitleştirerek durumun nedenlerini CGT ve FKP'nin liderlerinin «ihanetinde» aramaya başladılar. Bu bir basitleştirmedir, çünkü bu boyutlara ulaşmış bir kitle hareketinde **liderlerin belirleyici rolüne** inanmak Marksist-Leninist bir açıklama olamaz. Oysa işin aslı, yalnız liderlerin değil işçi sınıfının tümünün, genel olarak öğrencilerin ileri sürdükleri düşünceleri «izlemeye» gönülü olmadıklarıdır. Çünkü bu düşünceler gerçeği anlamaktan değil bir düş-yaşantısından kaynaklanıyordu.

İşçi sınıfı —öğrencilerin sınıf mücadelesindeki tecrübesizlikleri apaçık ortadayken— daha iyi bir kelime bulunmadığı için belirsiz bir serüven demek zorunda olduğumuz bir şeye doğru sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini duydu.

• İşçi sınıfı, üretim süreci içinde oynadığı rol gereği, bir sınıf rasyonaline sahiptir. İçinden türlü türlü bireyler çıkabilir. Ama işçilerin sınıf olarak rasyonelini bunlar değiştirmez.
Bu rasyoneli gerçek devrimci bilinç olarak kabul etmek doğru değildir. Bu uvriyerizme, sendikalizme, v.b. yol açar. Öte yandan herhangi bir ülkenin işçi sınıfını, sırf yeterince bilinçlenmediği için, sınıfsal rasyonelden de yoksun saymak yanlıştır. İşin -öğrenciler için- acı tarafı, proletaryanın içgüdüsel akılcılığının, çok kez küçük -burjuva bilgiçliğinden daha doğru olmasıdır.

İşçi sınıfının kendi başına, kendi deneylerinin bilgisi ışığında, kendi yolunu izlemeye devam etmesi işte bu nedenden ötürüdür. Bu elbette, öğrenci liderleri Geismar, Sauvageot ve sonra Herzberg'in yazdıkları bir dolu bildiride gösterdikleri yol olamazdı —burjuva radyo ve basınında da kevifle okunan, yansıtılan bildiriler. (Burjuvazi öğrenci «liderlerinin» sandığı kadar aptal değildir.) (Yeri gelmişken hatırlatalım, Geismar ve Herzberg öğrenci bile değildiler. Öğretmenlik ve araştırıcılık görevindeydiler: Geismer PSU'nun, hemen o sırada kovulan Herzberg ise FKP'nin üyesiydi.) İşçi sınıfının Charlety'de PSU'nun (Birleşik Sosyalist Parti, ki o sıralar Üniversite sosyalist partisi dense daha doğru olurdu) düzenlediği büyük mitinge öfkelenmesinin bir nedeni de budur. Bövlelikle işçi sınıfı pratikte kendi sorunlarını kendi çözmüştür: ilkin talepler sorununu; sonra da bazı durumlarda ortaya çıkan (varolan durum açısından tamamen ikincil bir sorun) kendi liderleriyle ilişkisi sorunu. Bu ikinci sorun, durum ne olursa olsun işçi sınıfının kendi meselesidir, öğrencilerle bir ilgisi yoktur. Bunu anlamak öğrencilere güç de gelse, bu basit olguyu kafalarına yerleştirmelidirler.

İşçi sınıfı işinin başına döndü. Bunu genellikle bir zafer havası içinde, bayrakları havada, yaptı. Ama bazı durumlarda birtakım sendika liderleriyle ciddî sorunlar ortaya çıktı. Sonra her şey normal düzenine döndü. Ama bazı şeyler değişmişti. Ücretler geçici olarak daha fazla satın alma gücüne kavuştu. Sendikalar fabrikalarda temel medenî haklar elde etti (Citroen tesislerinde bu gerçek bir zaferdi). Ve **hepsinden önemlisi** Fransa'nın işçi sınıfının hafızasına şu bilgi (bu kesin bir yazıttır) kazıldı: yığınların eylemi karşısında, patronlar, hükûmet ve devlet aygıtı bir gece içinde korkuya düşmüştü, demek ki eylem mümkündü ve işçi sınıfının —Paris Komünü'nden bu yana, 1917 Rusya'sından bu yana, 1949 Çin'inden bu yana— sözünün edildiğini işittiği bir şeye: **Proleter Devrimine** yol açabilirdi.

İşçi sınıfı isbası yaptıktan sonra öğrenciler «Bu yalnızca bir başlangıçtır, mücadeleye devam!» diyen ünlü sloganlarıyla «mücadeleye devam ettiler». Neyin başlangıcı? Hangi mücadele?

• Öğrenciler için, bu, gerçekten bir başlangıçtı. Ama işçiler için «başlangıç» herhalde çok gerilerde kalmıştı. Türkiye'de bile, işçi hareketi 1960 sonrasında başlamış değildir. Ama şüphesiz bizde de, özellikle 1968'den sonra, bir şeyler başladı. Bu başlayanın ne olduğunu araştırmak, Batılılar kadar bizim için de bir zorunluktur.

Bu soruları sormak, bir an için bile olsun, **hiçbir şeyin** başlamadığı anlamına gelmez. Tersine, üniversite öğrencileri, liseliler, teknik okullular ve genç kafa işçileri için temelde bir şey başlamıştı: ama bu gerçekten bir **başlangıçtı.** Neyin başlangıcı? Öğrenciler devrimin başlangıcı olduğunu düşünüyorlar. Uzun-vadeli anlamda bu elbette doğrudur ama bu başlangıç onların başardığı bir şey değildi: bu, mücadeleye «başlamak üzere» Mayıs'ı beklemeyen, mücadeleyi bir yüzyılı aşkın bir zamandan beri sürdüren işçi sınıfının başarısıydı. Bu böyle ise, öğrenciler için başlayan nedir? «Mücadeleye devam!» Eh, mücadele devam etti, ya da gerçekte daha çok çözüldü ve önümüzdeki aylarda Fransa'da, **hiç değilse öğrenci çevresinde** öğrencilerin fazla iddialı bir şekilde «öğrenci **Hareketi**» adını verdikleri şey tam bir **çözülme**ye gidecektir.

Fransa'da çok önce başlayan bu çözülme önce gurupçukların çoğalması sonucunu verdi; şimdi ise Hareket Gruplarının ideolojisinde, gurupçuluğa-karşı (Neo-Luxemburgist çeşitten) bir biçim almıştır. Bu çözülme devam edip daha da belirginleşecek. E. Faure'ın[3] (burjuva) zekâsını da hesaba katarak, buna üniversiteler içinde bütün gücüyle katkıda bulunacağına güvenebiliriz.

«Bu yalnızca bir başlangıçtır. Mücadeleye devam!» Neyin başlangıcı?

Hangi mücadele? Bu bir başka soruya yol açıyor: **«Öğrenci Hareketi» sözünün anlamı nedir?**

HİPOTEZ I

Başlarken şu gözlemimi belirtmek istiyorum; «Öğrenci Hareketi» en azından Fransa ve İtalya'da, ama aynı zamanda Almanya, İspanya ve Amerika'da da gerçekte kendisinin ne olduğunu tam anlamıyla yansıtmayan bir isim taşıyor.

Bu bakımdan, Fransa'da 1968 Mayısı bir çeşit bilimsel deney, şimdiye kadar gizli kalmış birtakım olguların gün ışığına çıktığı bir doğrulanmasınavı oldu. Hepsinden önemlisi şu olgu: kelimenin gerçek anlamında birincil rol ve üstünlüğü, hiç değilse hareketin başında, öğrencilerde olduğunu varsayalım: öğrenciler, **kendilerinden daha önemli** olan öteki tabakaların aktif varlığını görmezlikten gelme eğilimindeydiler. Bir kere okullular: **liseliler,** teknik okullar ve hâttâ orta dereceli okulların son sınıflarından gelen öğrenciler. Sonra, okul öğrencilerinin üstünde ve ötesinde, çok geniş ve farklılaşmış genç «kafa işçileri»: genç doktorlar, avukatlar, ressamlar, mimarlar, mühendisler, gazeteciler, aşağı ve orta seviyede beyaz-yakalı işçiler, teknisyenler, öğretmenler, araştırmacılar, vb.

İşin özüne bakılırsa, fazla-belirsiz, tekvönlü ve dolayısıyla yanlış olan **«Öğrenci Hareketi»** sözü **çeşitli tabakalardan** genç öğrencilerin, ve **çeşitli tabakalardan** genç kafa işçilerinin başlattığı ve Mayıs ayında bir doruğa ulaşan bir koca dizi etkinliği içerir. Bu büyük çeşitlilik Mayısta olan birçok şeyi açıklığa kavuşturuyor, hem eylemlerin çakışmasını (örneğin genç ressamların ve mimarların büyük afişleri) hem de çatışma ve hâtta karşıtlıkları. Böylesine büyük bir çeşitlilik arasında bir tek ortak nokta hükmünü sürdürdü. Küçük burjuva kökenli, ortak bir ideoloji kaynağı bu kitleye egemen oldu: **Küçük burjuva ideolojisi egemendi.** Ama bu aynı çeşitlilik, Mayısta dile getirilen küçük burjuva ideolojisinin değişik türlerini açıklamaya yarıyor: **egemen olan** özgürlükçü anarşizm, hemen bunun yanında Trockizm, Anarko-sendikalizm, Guevarizm, ve Çin Kültür Devriminin ideolojisi. Şunu da belirtelim ki, Almanya ve İtalya gençliği arasında çok önemli olan Marcuse'nin Fransa'da etkisi **hemen hiç yoktu.**

Bir gözlem daha: Yukarıda söylediklerimin ışığında **«Öğrenci Hareketi»** başlığı birçok karışıklığa yol açıyor. Şüphesiz öğrencilerin eylemlerine «Hareket» demek eğilim var; bu da onların niyetleri ve İşçi Hareketine duydukları hayranlık açısından bakıldığında anlaşılır bir şey. Ama bu adı tam hak ettiklerini söyleyemeyiz. Çünkü benim düşünceme göre, bir hareket, örneğin İşçi Hareketi, bu ada hak kazanmışsa, bu, **toplumsal bir sınıfın** (proleterya) ve üstelik **nesnel** olarak tek **devrimci sınıfın** Hareketi olduğu için böyledir. Üniversite öğrencileri, lise öğrencileri ve genç kafa işçileri bir sınıf oluşturmazlar, onlarınki daha çok, ideolojisi küçük burjuva olan bir «ara tabakadır.» Her ne kadar içlerinden bazıları gerçek devrimci militanlar olsa da (Marx ve Lenin de toplumsal kökenleri bakımından küçük burjuva aydınlarıydı.) nesnel olarak devrimci değildirler. «Öğrenci Hareket»inin gerçek bir Hareket olmadığı, yani **birleşmiş** bir hareket olmadığı Mayısta, hem insiyatifler hem de eylemlerde ortaya çıkan çelişki ve ciddî ayrılıklarda, bir de şu önemli olguda kendini belli etti: bazı durumlarda (örneğin Charléty'de) Öğrenci Hareketi, PSU gibi temel kökeni öğrenci olmayan bir siyasî partinin ideologlarına kendini teslim etmiştir.

Bunu belirttikten sonra ve öğrenci yoldaşlarımızdan, eylemlerine «Hareket» deme hakkını esirgememek için —çünkü bu onların profesyonel ve skolastik kurumlardaki deneylerinin dışına çıkıp kapitalist devletin tüm yapısına yönelebilecek birleşik eylem ve birleşmiş bir örgüte duydukları özlemi dile getiriyor— hareketi doğru perspektife oturtmak zorunludur. Şu **temel olguya** dikkat edilmelidir: bu birkaç ülkeyi değil, hemen hemen her kapitalist ülkeyi ve hattâ bazı sosyalist ülkeleri de ilgilendiren bir hareket-tir. 1968 Mayısında Fransa'da doruğuna ulaşmadan on beş yıl önce başlamış, bazı dikkate değer ilerlemeler sağlamış ve sonra bazı ülkelerde önemli başarısızlıklara uğramıştır, (Faşist Diktatorya tarafından bastırılan büyük Türk Öğrenci Hareketi bugün kimin hatırındadır?)

• Althusser'in burada, küçük-burjuva aydınlar arasında yaptığı ayrım önemli. Türkiye'de de göz önüne alınması gereklidir. Meslek sahibi aydınlar, geçmişleri gereği, öğrenci kesimine yakındırlar. Batı ülkelerinde, meslek hayatına girmek öğrencilikle bağları önemli ölçüde zayıflatır. Türkiye'de ise, mimarlık, mühendislik, doktorluk gibi mesleklerde görülen yaygın gizli-işsizlik; ayrıca bu mesleklerin oda örgütleri içinde hareketli ögelerin, üniversitenin siyasî canlılığı döneminde yetişen kimseler olması, meslek odaları ile öğrenci kesiminin bağlarını güçlendirmektedir.

İster meslek sahibi, ister hâlen öğrenci, küçük burjuva aydınlarımız arasında fraksiyon farkı çok. Gene de bunların, Batı tipi *bireyci* ideolojilere benzemediği, proletarya örgütü özleminin, sadece kavram olarak olsun, küçükburjuva devrimciliğindeki temeli meydana getirdiğini görmek gerekir. Bizde, «Öğrenci Hareketi» klişesi hiç istenmemiş, yanlışlık bunun *proleter Hareketi* sanılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Marcuse'cilik, Trockizm, anarşizm, anarko-sendikalizm, v.b. Türkiye'de hiç gelişmemiştir.

• Mektubun yazılış tarihinden, bunu 27 Mayıs Hareke-

1955'de doğan ve günümüze kadar uzanan, birbirini izleyen zaferlerle yenilgiler dizisi, geri çekilmeler ve sonra gene büyük başarılarla, uzun ömürlü bir uluslararası hareket. Öyleyse, tarihte daha önce benzeri görülmemiş, kaçınılmaz yenilgilerine karşın, kesinlikle **geri döndürülemeyecek** bu olay, nedir? Bir kez başlamış olduğu için daha birçok başarısızlıklarla karşılaşması muhtemel, hattâ kesin olan, ama **bir daha durması mümkün olmayan bu olay** nedir?

Bunu sınırlı bilgilerime dayanarak açıklayabilmek için aşağıdaki ana hipotezi sunuyorum: bu uluslararası hareket, **küçük burjuva bir çevrede** yürütülen ve son analizde emperyalizmin şimdiki evresinin yanı can çekişme evresinin buhranının kışkırttığı sınıf mücadelesinin spontane biçimlerinden —genellikle utopyacı-sol biçimlere bürünen— biridir.

Bu hareketin doğmasında ve gelişmesinde uluslararası anti-emperyalist sınıf mücadelesinin **zorlayıcı** etkilerini görmek pek güç değildir. Aralarından en önemlilerini sayarak bunların genç aydınlar ve öğrenciler üzerindeki etkilerini hatırlayalım: Cezayir Savaşı, Kuba Devrimi, Latın Amerika'da gerilla savaşları —Che'nin kahramanca ama siyasî bakımdan pahalıya mal olan ölümu— dünyanın en büyük askerî gücüne karşı Vietnamlıların yürüttüğü olağanüstu başarılı mücadele, Çin Kültür Devrimi, Amerika'nın büyük şehirlerinde zenci Afro-Amerikalıların şiddetli isyanları ve Filistin Direnme Hareketi... Bu anti-emperyalist mücadeleler ülkelerimizdeki çağdaş gençlik ve genç işçiler arasında olağanüstü bir biçimde benimsendi. (Şunu da unutmayalım ki, Fransa'da Cezayir savaşı için seferber edilenler proleter ve köylu gençliği idi, Salan'ın «darbesini» felce uğratan, subaylarını duraklatanlar onlardı ve bu dersi unutmadılar.)

Pek tabiîdir ki, 1930 - 1960 yıllarını noktalayan olaylar dizisi **burjuva ideolojisini kopacak derecede zayıflatıp, kırılacak hale getirmeseydi,** sözünü ettiğimiz benimseme böylesine derinden olmazdı. Mussolini'nin Faşizmi; Hitler'in Nazizmi; İspanyol İç Savaşı ve uluslararası faşizmin Cumhuriyetçileri yenmesi, İkinci dünya savaşı; bunun sonucunda Orta Avrupa'da meydana gelen devrimler ve özellikle Çin devrimi; üçüncü dünya ülkelerinin siyasî (bazen de toplumsal) kurtuluşu; «zaferler» ve yenilgiler (Kore, Vietnam); müttefiklerinin zayıflığı ve aralarındaki çelişkiler yüzünden **Emperyalizmin uluslararası jandarmalığı** görevini **tek başına yürütmek zorunda kalan Amerika Birleşik Devletleri**'nın doğrudan doğruya yaptığı siyasî ve askerî müdahaleler; kısacası burjuvazinin dev iktisadî ve askerî güçlerinin siyasî ve ideolojik yetersizliğinin kamu önünde sergilenmesi; bütün bu olaylar, tam olarak yok etmediyse bile geleneksel burjuva ideolojisinin gücünü etkisiz kıldı.

Bu birincil derecede önemli bir tarihî olgudur; bunun önemini azımsamak çok ciddî hata olur; bu, egemen sınıfların egemen ideolojisinin pek az sözü edilen ama açıkça ortada olan yenilgisidir. Bu yenilgi **bütün dünyaya** yayılmıştır. Bu yenilgiden bir boşluk doğmuştur, bir kapı ardına kadar açılmıştır ve gerçekte bunu dolduran Marksist - Leninist ideolojinin hegemonyasıdır. Başkaldıran küçük burjuva tabakaların Marksizm - Leninizm yolunu «çocuksu», utopyacı, ideolojik biçimler içinde aradığını biliyoruz. Eninde sonunda utopyacılığın (anarşik, anarko-sendikal, neo-Luxemburgist ve genellikle «goşist») yalnızca bir **çocukluk hastalığı** olduğunu ve Lenin'in dediği gibi, «iyi bakılırsa» tedavi olacağını da biliyoruz.

Öyleyse, bir yandan emperyalizme karşı yürütülen zafer dolu mücadele örneklerinin prestijinin, öte yandan burjuva ideolojisinin yenilgisiyle açılan gediğin, öğrenci ve genç aydınlar için geniş bir ideolojik başkaldırma savaş alanı sağladığına çok da şaşmamak gerekir.

Buna ek olarak, emperyalizmin içine düştüğü iktisadî buhranın yönsemli gelişmesinin yalnızca, gittikçe artan bir sömürü altındaki işçi sınıfını değil belki ilk kez küçük burjuvazinin maddî varlığını tehdit ettiğini de düşünmeliyiz. Küçük burjuvazi içinde hali vakti oldukça yerinde olan bir tabaka (ara kadrolar, mühendisler, öğretmenler, araştırıcılar v.b.) doğrudan doğruya bu etkiyi duymuş, çocuklarını bekleyen işsizlik tehlikesi karşısında savaş meydanına atılmıştır. Emperyalizmin siyasî, iktisadî, ideolojik alanlarda can çekişmesi, küçük burjuva gençliğinin, kapitalist devletin bazı aygıtlarına saldırmasına kadar varan koşulları yarattı. Bu aygıtların en-başın-

ti olduğu anlaşılıyor. Aslında bu Hareketi de «Şanlı», «Büyük» gibi sıfatlarla yüceltmeden bir kere daha gözden geçirmekte yarar var.

• Tarihte benzerinin görülmemiş olması gözlemi önemlidir. Bu, öğrenci eylemlerinin, emperyalizmin yeni bir evresinin özelliği, yeni bir gelişmenin sonucu olduğunu gösterir. Dünyanın bu yeni devrimci potansiyelinin hangi düzeyde ve nasıl bir devrimci etkinliğe gireceğini bilebilmek için, bu yeni gelişmeyi de incelemek ve açıklamak gerekir.

• Emperyalizmin ideolojik yenilgisi önemli bir sorun. Aslında bütün üretim tarzlarının çöküntü belirtileri ilkin ideolojik düzeyde kendini gösterir.

da, burjuva ideolojisinin artık onulmaz bir zayıflığa düştüğü ideolojik bilgilenmenin yürütüldüğü aygıt gelir: eğitim sistemi.

Öyleyse, benim hipotezim şu: genç öğrenci ve aydınların «Hareketi» hem ulusal hem uluslararası duzeyde **ideolojik bir başkaldırı** olarak düşünülmelıdır. (Not: ideolojik bır başkaldırı, kendı başına, siyasî bir devrim değıldir - öğrenciler bunu öyle kabul etmeye ne kadar heves ederlerse etsinler.) Bu **ilkin, kapitalist devletlerin eğitim sistemi aygıtına saldıran bir ideolojik başkaldırıdır.**

Şimdılık durum bu aşamadadır. Ama bence, insan olayların nereden geldığini, koklerının hangi tarihî derinliklerde olduğunu bilirse, bunların nereye varacağını, ya da nereye yöneldiğini ve birçok ciddî olaydan sonra, en sonunda, nasıl sonuçlanacağını önceden kestirebilir.

Gerçi bu, kapitalist ülkelerin genç öğrenci ve aydınların ideolojik başkaldırılarına ilk sahne oluşu değil. 1920 başkaldırıları, Batı Avrupa'da surrealizm, Rusya'da Proletkult, ideolojik başkaldırılardır. Ama dünyanın o gunkü durumuna bağlı nedenler yüzünden, emperyalızmin ve burjuva ideolojisinin gucu yüzunden, ya da başka nedenlerle (Rusya'da) bu hareketler sonuçlarına varamamışlardı. Çocukluk hastalığı aşamasının ötesine bir türlü geçılemedi - bu en azından Batı Avrupa'da böyledır.

Acaba, son Savaş'tan önce bütun Avrupa ve Japonya'da öğrenci yığınlarının buyuk bır coşkuyla faşist hareketin «ideolojık başkaldırısı»na katıldıklarını kendımize hatırlatmamız gerekir mi? Ama büyük burjuvazinin işçi sınıfına karşı dövuşmek üzere seçtiği siyasî faşist liderlerin alçakça kötuye kullandıkları o başkaldırı çarpıtılmış, faşistlerin korkunç yöntemleriyle çürütülmüş, ve sonra Mıhver guçlerinin aralarındaki savaşlarda katledılmişti.

Bugün bütün bunlar değışmiştır. Egemen sınıfın neo-faşist bır tepkisi günümüzde gerçek, nesnel ve hattâ yakın görünen bir tehlike olmakla birlikte Faşist hareketın öğrencı gençlığı içinden **lejyonlar** toplama şansı sıfırdır. Burjuvazi için en iyisi, kendi gençleri arasında en seçkın olanların ideolojik desteğini kesinlıkle kaybetmış olduğunu kabul etmektır. İşte bu olgu yuzündendir ki, öğrenci hareketinin kaçınılmaz kusurlarına karşın (ki bu bazan nesnel olarak anti-komünist ögelerin karışması yüzünden tehlikeli olabılır) öğrencılerın dünya çapındakı ideolojık başkaldırılarının ilerici olduğunu ve daha şımdiden, tabiî kendi düzeyinde ve kendı sınırları içinde, emperyalizme karşı uluslararası sınıf mücadelesinde yabana atılmayacak, **olumlu** bır rol oynadığını söyleyebiliriz.

Öğrencı Hareketinin şimdıye kadar belki ancak mitik bir terminoloji içinde karşılaştığı, ama artık gerçekten yüzleşmesi **gereken** mesele şudur: **hangi koşullar altında, hangi süre içinde, hangi sınanmalardan sonra, Öğrenci Hareketi İşçi Hareketiyle kalıcı bir bağ kurmayı başaracak ve nihayet onunla birleşecektir?**

Bu noktada ikıncı olguyu getirmek gerekiyor.

OLGU II

Bu ciddî olguyu açıkça kabul etmek biraz cesaret isteyen bir iş. Salt bu kadar cıddî olduğu için bugüne kadar açıkça kabul edilmedi.

Uluslararası sınıf mücadelesi açısından üzücü ama gerçekliği tartışma götürmez bir olgu bu. **Komünist partilerimiz, geçici olarak —umarız— ama tam anlamıyla, öğrenciler ve genç aydınlarla ideolojik ve siyasî temasını kaybetti.**

Mayıs ayında Fransa'da bu temas yokluğunun en kesin kanıtı Mayıstan bu yana bunun yeniden kurulması için gösterilen çabalardır. Sanırım aynı şey başka ülkelerde de oluyor. «Longo»nun da, İtalyan Öğrenci Hareketi «lider»lerinden birkaçıyla **şahsen** görüşmeyi zorunlu bulması da Komünist Öğrenci Örgütlerinin, kaybettikleri teması kendi başlarına normal bir biçimde yeniden kuramadıklarının bir kanıtıdır.

Mesele şu, Mayısta, Komünist Öğrenci Birliği (UEC) olayların karşısında yıkılıp gitti. Genç kitleler —öğrenciler, kafa emekçileri ve hattâ bazı işçiler— UEC liderlerinin değil, başka liderlerin ardından gittiler; komünist olmayan, başka sloganlar altında çarpıştılar. Cohn-Bendit'in ve onun bir örgüt bile denemeyecek «22 Mart» grubunun ardına takıldılar; Ulusal Fransız Öğrenci Birliğini (UNEF) temsil eden Sauvageot'nun ardın-

• Bizde de olay *ilkin* böyle çıkmıştı, ama politik sonuçları olacağı belliydi. Politik değişme olmadan reform yapılamazdı, nitekim yapılamadı da. Ama bu, yalnız politikayla uğraşıp üniversitede yapılabilecekleri tamamen terk etmeyi gerektirmezdi.

• Küçük burjuva kökenli gençlik, belirli koşullarda Faşizme de militan sağlar. Hattâ, ideoloji olarak «sol»u kabul eden, ama gerçekten proleterleşemeyen küçük burjuva fanatik «sol» hareketlerinin nasıl çabucak «faşizan» bir renge bürünebildiğini de kendi kendine ameliyat yapmak zorunda kalan bir insanın takınması gereken cesaretle hatırlamalı ve görmeliyiz.
Türkiye'de gençlik geçmişte sık sık faşizan amaçlarla kullanılmıştı. Turancılık, devletin işine gelen anda, gençlik içinde hortlatılırdı. Tan olayları, Çiçek Palas olayları, 27 Mayıs sonrasının, örneğin, «Kuyrukları Tel'in Mitingi» gibi gösteriler hatırlanabilir.

• Yerleşik Partiler, Althusser'in burada dediği gibi, gençlik eylemleriyle bağ kuramadılar. Ama onların da bunu Althusser gibi «üzücü» bir olay olarak gördükleri şüphelidir. Bu tip Partiler genellikle gençlikten «proleterya disiplini» beklediler. Gençler bu disiplini gösteremeyince Partiler de onları kendi dışlarına itmeye çalıştılar. Gençlik eylemlerini «küçük burjuva» sapması olarak niteleyip oturmak kolaydır.

dan gittiler —iysa bu hayalet-örgütün, eskisi istifa ettiğinden beri bir başkanı bile yoktu; Üniversite Sonrası Öğrenim Kurumuna (SNES-SUP) bağlı Ulusal Öğretmenler Birliği sekreterlerinden Geismar ve Herzberg'in ardından gittiler; hattâ bazıları PSU'nun yöneticiliğini yaptığı Charléty mitinginde, PSU orada olmasına rağmen Mendées-France'ı konuşmaya razı edemeyince, Barjonet'yi dinlediler. UEC'nin ardından gitmediler, FKP'nin ya da CGT'nin emirlerini —büyük 13 mayıs gösterileri dışında, ki bunun da bir sonucu olmadı— dinlemediler. Evet, o noktada coşkuyla katıldıkları doğrudur, ama FKP ya da CGT'den çok **işçi sınıfının** ardından gidiyorlardı. **Kitle haline** gelince, kendi eski **grupçuk**'larını bile izlemediler; Mayıs Öğrenci Hareketi kelimenin tam anlamıyla bu grupçukları ezip geçmişti.

Bu çok ciddî ve etkili bir olgudur, öyle ki üzerinde düşünmek yeterli olmuyor, kesin belgeler ve daha derin analiz gerektiriyor. (Zaten olgular ve bir analiz olmadan nasıl düşünülür?)

Öğrenciler arasında, kendi örgütleriyle belli ölçüde temsil edilen Komünist Partiler, neden öğrenci gençliğiyle onların Mayıstaki spontane eylemleri ve ideolojilerinin gerisinde kalacak derecede temaslarını kaybetmişlerdi?

Burada yalnızca soruyu getiriyorum, çünkü bir hipotez kurma riskini göze alacak ölçüde gerekli bilgilerim yok. Elbette Fransa için, Cezayir Savaşının öğrenciler üzerindeki etkisini araştıracak kadar geri gitmek zorunludur; çünkü UEC'nin çok ciddî ve zararlı iki bölünme geçirmesi bu olay ve sonuçları yüzündendir; her iki bölünme, UEC'yi hem üye hem sempatizan bakımından zayıflatmıştır. Tabiî Çin Kültür Devriminin etkilerini ve ÇKP'nin Çin dışındaki hareketlere yönelttiği ayrılıkçı sloganları da hatırlamalıyız. Ama bütün bunlar, **genel bir nedenler sistemi içinde,** kısmî ögelerdir. İşte, hem ayrıntılarıyla hem de mutlaka bir bütün olarak, bu sistemin analizini yapmak gerekir, çünkü bu yalnızca tek bir ulusun değil, kapitalist ülkelerin çoğunluğunun ve hattâ bazı sosyalist ülkelerin de gençliğini ilgilendiren bir sorundur.

Bu temas kaybının nihaî nedenleri ne olursa olsun, kesin olan bir şey vardır; gençliğin başkaldırısını, kaba bir terimle, **solculuk** (goşizm) denen noktaya itmiştir. Bu terim tam bir karşılık değil çünkü bu solculuğun da alacağı çeşitli biçimler belirtilmelidir - örneğin, bazıları, bugünkü grupçukların ve bunların eski yandaşlarının ispat ettiği üzre birbirlerine düşmandır. Şunu belirtmek gerekir ki, burada söz konusu olan **küçük-burjuva** solculuğudur, Lenin'ın sık sık ve gerekli dikkat gösterilmeden iktibas edilen **Sol-Kanat Komünizmi**'nde anlattığı **proleter** solculuğu değildir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Lenin proleter solculuğunun devrim için «Sağ doktrincilikten bin kat daha az tehlikeli» olduğunu ve **İşçi** hareketinin bir çocukluk hastalığı olduğu için tedavisinin daha kolay olduğunu söylemiş olsa da, Lenin'in formülü, **küçük-burjuva** öğrencilerin solculuğuna doğrudan doğruya uygulanamaz.

Şimdi rahatlıkla şunu kabul edebiliriz ki, küçük burjuva solculuğu «sağcı doktrinerlikten kat kat daha az tehlikeli» olsa, hattâ proleter solculuğundan da az tehlikeli olsa, bunu tedavi etmek proleter solculuğunu tedavi etmekten **kat kat daha güç olacaktır.** Çünkü açıkça görüleceği gibi küçük burjuvazi, «proleter sınıf güdüsü» gibi doğal bir tedavi çaresinden yoksundur, tersine onda «küçük burjuva sınıf güdüsü» vardır, hele bunu «proleter sınıf tavrı»na dönüştürmek gerçekten çok güç bir iştir.

Bütün bu özgül koşullar aydın ve öğrenci solculuğuna çok özel bir tür «tedavi»yi zorunlu kılmaktadır. 1916 gençlik hareketleri için Lenin'in dediği gibi bunlara «her türlü yardım yapılmalıdır. Hataları karşısında sabırlı olmalı, yavaş yavaş ve özellikle kavga değil, **ikna** yoluyla düzetmeye çalışmalıyız.»

Ama, tarihte daha önce benzeri görülmemiş ideolojik bir başkaldırının bilinmezliğine birdenbire dalıvermemek için önce bazı kesinlikle zorunlu (onsuz edilemeyen) koşullar yerine getirilmeden, gençliğin karmaşık solcu ideolojisinden çıkan çizginin bile tam doğru tanımını yapamayız. Bu ideolojik başkaldırı, bütün hatalarına, küstahlığına, ve kusurlarına karşın **hiç şüphesiz bir kitle olayı olarak ilericidir.** Hem yanlışlık yapmayalım, bu sahici ve tam anlamıyla bir kitle hareketidir; küçük burjuva olmasına küçük burjuvadır, **ama kitle hareketidir.**

Ama asıl devrimci tavır herhalde Althusser'in dediği gibi gençliğin özel potansiyelini genel toplumsal devrim potansiyeli içinde nereye oturtmak gerektiğini araştırmaktır.

• CGT: Komünist Partisine bağlı büyük İşçi Sendikaları Konfederasyonu.

• Fransız Komünist Partisi Cezayir Savaşında kaypak bir tutum almış, Kurtuluş Hareketini pek desteklememişti. Bugün bu olaya yeniden baktığımızda, Cezayir'deki Komünist Partinin Kurtuluş Hareketinde rol oynamadığı, zaferden sonra halkçı önderlerin tasfiye olduğu, burjuva egemenliğinin yeniden kurulduğu, Cezayir'in iktisaden hâlâ Fransa'ya bağlı olduğu düşünülebilir. FKP'nin tutumu belki yalnız şovenizmden değil, bunları sezmesinden de ileri geliyordu. Ama ne olursa olsun, Kurtuluşu desteklememesi yüzünden aydınların, gençlerin öfkesini çekti.

• Bu, önemli bir nokta İşçilerin sapması, «işçi-arası» bir sapmadır. Lenin'in bu kitabındaki formüller öğrenci «goşizm»ine tastamam uymaz. Öğrenci goşizmi, gerek verdiği zararlar, gerekse tedavi yöntemi olarak farklı yaklaşımlar gerektirebilir.

• Lenin'in bu sözleri işçi sınıfı ve emekçi kitlelerle gerçekten ciddî bağlar kurabilen, Parti karşısında ayrı bir çizgiyi temsil etme iddiasında olmayan gençler için söylediğini de unutmayalım.

Kanımca zorunlu (onsuz edilemeyen) koşullar şunlardır:

1. İlkin, heyecanlı Mayıs Genel grevinde olup bitenlerin özgüllüklerini anlamak için gerekli ilan her türlü sosyolojik (iktısadî, sıyasî, ve ideolojik) analızı kullanarak olayların tarihî sırasını yeniden kurmak: yanı, **dokuz milyon işçinin genel grevinin, öğrenci ve aydın gençliğin eylemlerine karşı** (Marcuse ve takımının ideolojisini silıveren) **tarihî önceliğini belirtmek** zorunludur. Bu analız gerçekten ayrıntılı bır bıçımde yapılırsa çok onemli iki yarar sağlayacaktır; işçi sınıfını, kendi gucu ve kaynakları —dolayısıyla devrımcı mudanale ıçın dehşetlı gucu— konusunda aydınlattığı gıbi, genç öğrencı ve aydınlara da, bazı genç ışçilerle temas etmelerıne karşın (**bazı** genç işçiler işçi sınıfı değıldir) şımdıye kadar zorunlu olarak çarpık düşüncelere sahip oldukları İşçi Hareketının **gerçekliği** konusunda egıtecektir. Bu analiz aynı zamanda, talepleri ve ötkeleri çok iyi bılınen tarım proletaryasının, yoksul köylulerın ve küçük mulkıyet sahıplerının, Mayısta hemen hemen topyekûn çekımser kalmalarının nedenini de açıklığa kavuşturmalıdır. Neden çekimser kaldılar? Buna cevap vermek ıçın, ulusal çerçevenın dışına çıkıp uluslararası bağlama başvurmalıyız; emperyalızme, emperyalızme-karşı yürutulen uluslararası mücadeleye, ve Uluslararası Komünist Hareketin bölünmesının doğurduğu çok guç şartlara, gerçekliğe ve onu oluşturan yabana atılmayacak yapıcı ögelere başvurmalıyız.

2. Aynı zamanda **öğrenci ve genç aydınların ideolojik başkaldırısının** temelında yatan ulusal ve uluslararası nedenlerin derınlemesıne bir ıncelemesini yapmak da zorunludur. Bu analizin, gençliği, kendılerini harekete geçiren nedenler konusunda: «özgürlük» olarak yaşadıkları olayların **zorunlu** olduğu konusunda; içinde sürüklendikleri ve süruklenmeye devam edecekleri kör yolların **(çıkmaz)** güçlüğü konusunda aydınlatmak gibi çok büyük yararları olacaktır. Onların Mayıstaki tarihî eylemlerini yöneten küçük burjuva ıdeolojisinin spontane biçimlerinin sınırları ve hatalarını anlamalarına yardımcı olacaktır; ve onları işçi sınıfıyla birleşmeye, devrımcı mücadelede ışçi sınıfının liderliği (Lenin'ın açık seçik doğruladığı) ilkesini tanımaya hazırlayacak, kelimenin tam anlamıyla şu anda onlara azap veren bir sorunu ele almalarına yardım edecektir: örgütlenme zorunluğu sorunu (çünkü örgüt olmadan hiçbir siyasî eylemin mumkün olmadığını onlar da seziyorlar, hattâ bazıları biliyor bile). Üstelik böyle bir analiz işçilere, öğrenci ve genç aydınların ideolojik başkaldırısının nedenlerini ve anlamını, hem de işçilerin çok haklı nedenlerle şaşırmalarına, ihtıyatlı davranmalarına —hattâ belki güvensizlıklerine— yol açan utopik tepkilerinin nedenlerini anlatabılmemizi mümkün kılacaktır. Tabiî ki bu nitelikteki bir analiz, daha önce de belirttiğim gibi, hem ulusal hem uluslararası bir düzeyde yürütülmelidir.

3. Son olarak, Komünist Partilerin çoğu ile gençlik arasındaki anormal **temas kaybına** (pratik, ideolojik ve siyasî) yol açan nedenlerin sıkı bir analizini yapmak zorunludur. Bu noktada da —olay bir ulusun çerçevesini aştığı için uluslararası nitelikte nedenlerle karşılaşmamız anlamına da gelse— derine inmeliyiz ve bunu yaparken olayın özgül ulusal nedenlerini de tesbit etmeliyiz. Bu olmadan, Partilerimizin şu anda öğrenciler ve genç aydınlarla yeniden kurmaya çalıştıkları bağ, Mayısta ölüm kalım meselesi olan bir boşluğu au jaugé (tahminî) yöntemlerle doldurma tehlikesiyle karşı karşıya kalır, yani bu, boşluğu mümkün olduğu kadar iyi bir biçimde doldurmak anlamına gelir; bu da yapılabilecek olanın en iyisi değildir. Tabiî bu son analızin sonuçlarının yeri —belki sınırlı ama inkâr edilemeyecek yeri— uygun ve sabırlı bir tedavi görmedikçe önümüzde daha uzun bir süre yukarıda anlatılan gençliği yönetecek olan çeşitli solcu ideolojilerin hepsinin kitlesel ayaklanışının nedenlerinin analizi arasındadır.

Size çok uzun ve çok gecikmiş bir mektup yolladığım için özür dilerim. Ama Mayıs'la ilgili olarak basit değer yargıları ya da olguların basit betimlemelerini biraz aşan bir şey formüle edebilmek için bütün bu süre gerekliydi. Zaten onun için, Mayıstan 10 ay, sizin seçim kampanyanızdan sekiz ay sonra da olsa bu mektubu gönderiyorum. Önerilerimin bir çoğunun

• Althusser bu soruları belki de üyesi olduğu Parti'ye soruyor. Dediği gibi, Mayıs'ta, çeşitli sınıf ve tabakalar arasında bir *kaynaşma* değil, bir *karşılaşma* oldu. Sanki bütün bu ayrı sınıf ve politikalar, aynı toplumsal buhran caddesinde gezmeye çıkmışlardı. Birbirlerine baktılar, bazıları selâmlaştılar, sonra herkes evine döndü. Yalnız gençler, eve erken dönülmesine epey içerlediler. Ama niçin birinin ekonomik sloganlara takıldığı, ötekinin niçin çekimser kaldığı gibi soruları Althusser kime soruyor? Bu sorulara herhalde gençliğin cevap vermesini beklemiyor. Çünkü zaten bütün sözleri, *gençliğin niçin bu sorulara cevap veremeyeceğini* anlatmak içindi. Şu halde sorunun muhatabı, Althusser'in de üyesi olduğu Parti olmalıdır. Farklı sınıf ve tabakaların birbirleriyle karşılaştıkları caddenin, bir «gezinti» yerinden farklı bir yer haline getirilmesi herhalde öncelikle Partinin işiydi. Beklenmedik, kendiliğinden bir olay karşısında, sonuçlarının nereye varacağı kestirilemeyen, çünkü yeni analizler gerektiren bir olay karşısında, Parti kitleleri kırdıracak bir serüven yerine (Çünkü emperyalist güçler herhalde Fransa'yı kolay kolay bırakmak istemeyeceklerdi. Kopacak kızılca kıyamette Parti Sorbonlu öğrencilerin yardımına pek fazla güvenemezdi) ortodoks kalmayı tercih etti. Bu, o zaman için kabul edilebilir bir tavırdır. Ama şimdi yapılması gereken, artık «yeni» olmaktan çıkan

çok tehlikeli olduğunu biliyorum ve bazı durumlarda yanlışlık yapmamış olmam imkânsız. Bütün isteğim yanlışlarımın bana gösterilmesi.

Yayımlanacağını bilerek yazdığım bu ilk mektup, Mayıs olaylarına ışık tutabilecek bir incelemeye yol açarsa çok sevineceğim. Çünkü, eşi görülmemiş kalabalıkların genel grevini gören 1968 Mayısı, Direnme ve Nazilerin yenilişinden bu yana **Batı tarihinin en önemli olayıdır.** ■

bu olayın somut değerlendirmesini tamamlamaktır. Batı'da, toplumun teknokratik denetim süpaplarını elde tutacak «demokrat» zihniyetli aydınların toplumu kurtaracakları yolunda yeni teori ve inançlar var. Bu gibi inançlar oranın üniversite gençliği arasında popülerleştiği için, gençlik eylemi proletarya politikası ile bağ kuramıyor ya da kurmak istemiyor. Bu, Batılı Partilerin de gençliğe karşı soğuk davranmasına yol açıyor (Hiç değilse bu Partiler böyle söylüyor). Türkiye'de ise gençlik böyle bir tavırda değildir. Dolayısıyla, hem geçmişinden hem de Batı'daki benzerlerinden farklı bir politikaya girmesi beklenebilir. Bu, edinilen bilincin bundan sonraki eylemde somutlaşmasına bağlı bir şeydir.

1) Bu, öznel olarak devrimci, nesnel olarak devrimci terimleri konusunda dikkatli olalım. Birincisi öznel **niyetleri,** ikincisi bireylerin ya da grupların proleter devrimi açısından nesnel **kapasitelerini** ifade eder. Bu terimler, Lenin'in, nesnel koşullarla (yıkıcı bir iktisadî-siyasî - ideolojik buhran) proleter devriminin zaferinin nesnel koşullarına **erişecek düzeye** gelmiş olması gereken öznel koşulların (parti, parti çizgisi, kitlelerle bağ) çakıştığı bir durumu, devrimci durum olarak tanımlarken yaptığı ayırımla karıştırılmamalıdır.

2) Bunlardan bazıları daha önce ücretli asker olarak Katanga'da hizmet gördüklerini iddia ederek polis saldırılarına karşı Sorbone'u koruyacak savunma gücü pozuna geçmişlerdi. (İngilizce'ye çeviren)

3) O dönemin Eğitim Bakanı. (İngilizceye çeviren)

ÖMER LAÇİNER

Değişen Dünya İçinde Öğrenci Olayları

1. ALAN - ZAMAN ve ÖGELER

Dönemimiz, son 25-30 yıldır, «atom çağı», «sibernetik çağı», «uzay çağı», «transplantasyonlar çağı» gibi birçok değişik ve hepsi de ayrı alanlardaki devrimci dönüşümlerden esinlenen tanımlarla nitelendirildi.

Fakat, bunların tek tek bilim dallarında ve tüm olarak bilimsel yapıda tutarlı bir açıklamaya kavuşmuş olduklarını kabul etsek de bitmez sorun. Çünkü bu buluşlar, yenilikler bilimsel oldukları kadar toplumsaldırlar ve toplum bilimlerince de açıklanmaları gerekir.

Eklemek gereksizdir ki, dönemimizin yeni boyutlara varmış her olgusu, bu derin değişimlerin tarihsel-toplumsal anlamları ve sonuçlarıyla belirledikleri bir çerçeve içinde incelenmedikçe anlaşılamazlar.

Bu yargı, ele alacağımız konunun, «öğrenci olayları»nın çağdaş anlamını tesbit çabasında tümüyle geçerlidir. Tezimiz, bu «olay»ın kendisiyle zamandaş daha genel büyük değişimlerle birlikte yorumlanması gerektiği ve ancak bu çerçeve içinde anlaşılabileceğidir. Geçmişin kısa süreli ve yerel karakterdeki «olay»ları bugün sürekli ve evrensel bir olay olarak gözler önündedir. Üstelik «öğrenci olayları» yalnızca öğrencileri değil, meslek odaları, dernekler vs. içinde örgütlenmiş daha geniş «aydın» katmanları kapsayan, yaygın, çok yönlü bir muhalefet hareketinin siyasî yanı ağır basan en görünür ve aktüel biçimidir.

Bu «katman»ların birlikte aynı hareketi oluşturmalarının, aynı sloganları kullanmalarının anlaşılmayacak yönü yoktur. Çünkü biri, öbürünün üretildiği «fabrika»dır. Ancak, hareketin toplumsal-politik içeriğindeki evrensel benzerlik, süreklilik ve sosyalist mücadeleyle temelde bir bağ kurma yolundaki genel eğilimi (hattâ bunu zorunlu görmesi) basitçe açıklamaların sınırını zorlamaktadır.

Sayılarının ve üretimdeki yerlerinin giderek artışının yanısıra, yukarıda sözü edilen bilimsel-teknik gelişmelerin karakteristiği, sorunun tarihsel bir konumda yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Üstelik pratik bir sorun var: Eyleme geçtiklerinde, hareket kısa zamanda bir ikilemle karşılaşmaktadır; ya düştüğü yalnızlığı zorlamalarla aşmak (ki hiçbir yerde başarılı olamadı), veya kendi kabuğu içinde daha da yalnızlaşmasına varan tavırlara kapılmak. Hareketin *kendiliğinden* çizdiği çerçevesinin yetersizliğinde, «kendiliğindencilik» egemen olacaktır ister istemez.

Çağdaş değişimleri tarihsel kökenlerinden çıkararak incelemek iki nedenden ötürü mutlak gereklidir. İlki, bu dönüşümlere bugün verilen kavramsal içeriğin salt çağımızda öne çıkan görünüşleri kapsar oluşu ve zaman boyutunun eksikliğidir. İkincisi, bu dönüşümlere uygun yeni kavramların, ilişkili olduğu eski kavramsal yapıda bugüne dek ikinci planda kalmış bazı ögelerin öne alınmasına veya derinleştirilmesine gerek duyulmasıdır.

Bu bakımdan Marksizm'in toplumsal gelişime ilişkin bilimsel formülasyonundaki ögelerin yeni olgular ışığında yorumlanmasına öncelik veriyoruz.

2. TEORİK TEMELLER

a) «Üretici güç»[1] üretim sürecindeki insana özgü fonksiyondur. Hemen eklemeliyiz ki bu gücün gelişiminde her uğrak, kendi-

ne özgü üretim araçlarıyla karakterize edilir. Yani, belli dönemlerin ayırdedici bir insan-eşya (üretim aracı) birlikteliği vardır. Örneğin, tarıma dayalı bir üretimde, üretici gücün usûl, deney ve alışkanlıklarıyla ancak, orak, su-yel değirmenleri vs.nin kullanımı olanaklıdır. Ve bu dönemin üretici güçlerinin bunlarla kavranabilen bir içeriği vardır. Kapitalist üretim biçiminde aynı unsurların makinalara denk düşen ve onunla kavranabilen bir içeriği olduğu gibi.

Teorik olarak, bu tanımın ışığında, her üretim biçiminin - dolayısıyla üretici gücün - kapasite olarak - ulaşabileceği belli bir limit vardır diyebiliriz. Örneğin, bir üretim biçiminin, belli bir alan ve zaman içinde yaratacağı ürünlerin sayısı ve tüm bunlarla gerçekleştirdiği değiştirme işlemi ölçülebilir.

Farklı üretim biçimlerine geçişle bu limit aşılır. Bu aşma yalnız sayıca değildir. Hernekadar bu olgu mutlaksa da, asıl önemli yan ürünlerin niteliğine değgindir. Şöyle de diyebiliriz: farklı üretim biçimlerine geçiş; toplumun belli bir alan ve zaman içinde gerçekleştirdiği değiştirme fonksiyonunun nicelik ve nitelikçe değişmesidir. Onun içindir ki örneğin telgraf, daha süratli bir haberci veya posta güvercininden öte bir şeydir.

Bu noktada, *üretim biçimlerinin nitel değişimini belirleyen şeyin, üretici güçlerdeki nitel değişim, gelişim* olduğunu görüyoruz.

Şimdi yeni bir soru sözkonusudur. Yalın biçimiyle bu: üretici güçlerin nicel ve nitel gelişimi, hangi toplumsal süreçlerle oluşur? sorusudur.

Sorunun nicel gelişimle ilgili cevabının «bizzat üretime katılan emekçilerin verili usûl, deney ve alışkanlıklara özel yetilerini de ekleyerek sağladıkları» olduğu bilinir.

Nitel gelişim ile ilgili cevap ise -Marksist teorinin özünde olmakla birlikte- üzerinde pek az durulduğundan adeta unutulmuş, körleştirilmiştir.

Bu cevap için, «nitel gelişim» kavramına açıklık getirmek gerekli-dır. İnsan ve insanın eylemine, tarihsel sürecin ve -ilkin bir organik varlık olarak insanın uyduğu- doğal yasaların yorumunu yapmalıyız.

İnsan, bir organizmadan daha fazla birşeydir. Bunu, insanın doğayı değiştirerek kendi etkileme kapasitesini sürekli arttırmasıyla da izlediğimiz tarihsel gelişiminde görüyoruz. İnsanî faaliyetleri salt üretime, üretimi de yaşama, organik hayatı devam ettirme çabasına indirgemeye alışkın olanlar için değişik bir yaklaşımdır bu. Kuşkusuz insanın doğa üzerindeki etkilemelerinin büyük kısmı, organik hayatın devamına yöneliktir. Dönemsel bakışta çoğu kez sözkonusu bile edilmeyen, ancak tüm tarihsel süreçte gözlemleyebildiğimiz bir özgüllüktür konumuz. Ve denilebilir ki; ilk insanın doğadaki eylemi, organizmasının isterleri için yürütülmüş, ama sonuçları bu amaçla sınırlı kalmamıştır.

«İnsan ihtiyaçlarının sonsuzluğu» tanımının temelinde bilinçsiz de olsa bu gözlem vardır.

İnsanın araç kullanmaya başladığında «insanlaştığını» söylemek, aynı zamanda, onun, diğer organizmalarla birlikte uyduğu çevreyi aştığını söylemektir de.

İnsanın tarihsel faaliyetinin, organik hayatın gereklerini aşan yanına «insana özgü fonksiyon», «insanın belirleyici yönü» diyoruz.

Organizmaların, organik hayatın gereklerini yerine getirişleri, dış çevreye uyumla sağlanmaya çalışılır. Bu kategori içinde en gelişkin eylem, «iç güdü» denilen, hayvan türlerinin, değişik gereksinmelere göre kendiliğinden uyguladıkları değişmez eylem biçimleridir.

Oysa insanın, gerek organik gereksinmelerini yerine getirişte, gerekse kültürel faaliyet diyeceğimiz diğer eylem türlerinde değişmez biçimlere bağlılık yoktur.

Eylemdeki yön ve biçim değişimleri, tarih içinde, insanî faaliyetin çeşitli alanlardaki sonuçlarının, «zihinsel faaliyet»le «bilgi» olarak yeniden doğayla ilişkilere uygulanmasından kaynaklanır.

Türün ayırdedici özellikleri, organizmalarda üreme hücrelerinin içsel işleyişleriyle aktarılır. Organik hayatın temel kurallarından biridir bu.

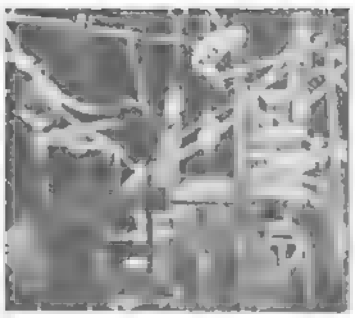

Son enerji kaynağı: Atom/ Euratom'dan bir görünüş. Bu merkez Avrupa laboratuarlarındaki koordinasyonunu araştırma çalışmalarının yapmaktadır.

İnsanın ayırdedici özelliği organik süreçlerle direkt ilişkin değildir. Yalnızca bu fonksiyonunun gerçekleşebilmesi, tarihî olarak oluşan bilginin insanın gelişkin beyni tarafından yapım, eğitim, öğrenim metoduyla özümlenmesini zorunlu kılar. Burada içsel değil, dışsal bir etkilenme, belirlenme sözkonusudur. Tek tek bireylerde çeşitli ölçülerde varolan bilgi, genel düzeyi ve niteliğiyle salt insana özgü bir süreç olarak tarihsel-toplumsal gelişmenin «çerçevesini» belirler.

Toplumsal hayatın çeşitli alanlarında oluşan bilgi, ya tek tek alanların özel bilgisi olarak veya birbiriyle ilişkili alanların biraraya getirilmesiyle «bilginin üretilmesi» diyebileceğimiz bir olaya konu olur. Zihinsel faaliyet budur. Üretim faaliyeti ile benzerliği yakıştırma ölçülerinin üzerindedir. Şöyle ki:

	İnsanın somut değiştirme faaliyeti veya üretim faaliyeti[2]	Zihinsel faaliyet[2]
OBJE	Doğa ve doğal süreçler	Beyinin doğal yapısı ve işleyişi
ARAÇ	İş araçları	Metod
ÜRETİCİ GÜÇ	Usûl - deney - alışkanlıklar	Bilgi kapasitesi
SONUÇ	Ürün - kontrollu bir etkileme	Yeni bir bilgi - deney

Yalnızca analiz için birbirinden ayırdığımız bu iki faaliyet alanı iç içedirler ve karşılıklı bir etkileme vardır aralarında.

Bu iç içe oluşta her faaliyet tipinin sonucu, diğerinin araç ve üretici güç bütünselliğinde yansır. Bu yansımada (etkilemede) somut değiştirme faaliyetinin sonuçları salt niceliksel, zihinsel faaliyetin sonuçları ise hem niceliksel hem de nitelikseldir.

Bu sonuç, şu formülasyona vardırır bizi: *Toplumsal gelişme, somut değiştirme (üretim) faaliyeti ile buna değgin ve bunu niteleyen zihinsel faaliyetin (tarihsel bilgi süreci) ayrılmaz iç içeliğinde oluşur.*[3] *Gelişimin nicel boyutunu belirleyen somut değiştirme (üretim) faaliyeti, nitel boyutunu belirleyen insana özgü zihinsel faaliyettir.*[4]

İnsana özgü faaliyet, bütün bu içeriğiyle emektir. Tarihte, toplumsal yapı içerisinde, değişimin nicel ve nitel boyutunu gerçekleştirir. Nicel boyutunu (niceliğe ilişkin emeği) üretim biçimine göre, köle, serf, işçi sınıfları, nitelik boyutunu (niteliğe ilişkin emeği) her üretim biçimine göre bireyler, gruplar ve giderek (çağımızda) örgütlü zümreler, eğitim ,öğrenim kurumları temsil ederler.

Böylece, bu sınıf ve zümrelerin, insana özgü faaliyetin (emeğin) tarihsel sürecinde birlikteliğinin nesnel temeli açığa çıkmış olmaktadır.

3. GÜNÜMÜZ «ÖĞRENCİ HAREKETLERİ»NİN GENEL ÇİZGİLERİ

Çağımızda yalnızca sanayi ürünlerinin biçimlerindeki sürekli değişimlerde ve kapasitelerinin gelişmelerinde değil, tekellerarası rekabetin niteliğinde de gözlemlenebilen bir olgu var: Yeni teknolojilerin üretime uygulanışı daha kısa sürelerde gerçekleşiyor ve rekabet ürünlerin niteliği-kalitesi üzerinde yapılıyor. Bunlar «niteliğe ilişkin emeğin» önemce artışı demektir Böylece bu sürecin bir doğal sonucunu da izleyebiliyoruz: Otomasyon, işbirliğinin yoğunlaşması, toplumsallaşmanın artışı, kolgücünün kontrol fonksiyonu haline gelişi.

İşte, bu oluşumların toplumsal planlarda yansımasının ilk yoğun habercileridir öğrenci olayları.

Her yeni toplumsal hareket gibi o da başlangıçta kendisini, varolan ideolojik çerçeve içinde ifade etti. Kendisiyle sınırlı ekonomik, yönetsel isteklerdi bunlar. Bu süreçte kendi sorunlarıyla, toplumun temel sorunlarının aynı kaynaklı olduğunu sezdi. Sosyalist düşüncenin bir eğilim olarak harekete yerleşmesi buradan başlar. (İçinde bulunduğu egemen ideolojik çerçevenin aşılmasını bunca kısa sürelli kılan dünyanın iki ideolojik kampa ayrılmış oluşudur) Bu yeni ideolojik çerçevesi içinde hareket, kendi yerinin «küçük burjuva aydınları» olarak belirlendiğini gördü.

Bir başka atom araştırmaları merkezi: İspra.

Özellikle, geri bırakılmış ülkelerin öğrenci-aydın kitlesi, gerek toplumsal yapının çarpıcı sorunları ve gerekse cılız sosyalist oluşum yüzünden bu yeni yerinin gereklerinin uygulamada fazlasıyla isteklidir. Sosyalist birikimin oldukça zayıf oluşuna oranla, hareket içinde, geniş olarak «kadro» görevi ile yükümlü olanların sayısal fazlalığı, bu «kadro»ları tabanını da teşkil ettikleri kendine özgü bir eylem, örgütlenme düzeyine getirdi kısa zamanda.

Emperyalist ülkelerde biçimce ayrı, fakat özde aynı bir süreç görüldü. Buralarda sınıflar örgütlüdür, güçlü komünist-sosyalist partiler, sendikalar, geleneksel politikaları, geçmişin bir dizi deneyinden yerleşik yorumlar vardır. Kendisini bir isyan, protesto olarak koyabilen öğrenci hareketi, bu niteliğiyle, sosyalist-komünist partileri dolaylı olarak da olsa dışında bırakıyor, çağrısını onları aşarak bizzat emekçi sınıflara yapıyordu. Kuşkusuz bu koşullarda sınırlı bir destek görüyordu.

Her iki ülkede de hareketler «küçük burjuva aydınları»na özgü sayıldı. Hareketin içindekiler de bunu kabul ediyorlar, fakat çeşitli gerekçelerle gerçek sosyalist hareketi temsil iddialarını sözle veya eylemle ileri sürüyorlardı. Ve yine önemli bir benzerlik, hareketin bu evresine egemen sloganların, hemen hemen tümüyle, uygulanması emekçi sınıflarca mümkün talepler oluşu. öğrenci-aydının öz koşullarıyla taleplerden pek az söz edilmesidir. Eylem planında da aynı şey vardır.

Emperyalist dünya 65'lerden 74'lere kadar bu toplumsal depremi yaşadı. Bunun aktörleri, yukarıdaki talepleri ve buna denk siyasal eylemleriyle etkinliklerini sürdürdüler ama sonunda ya durdu veya yenildiler.

«Küçük burjuva aydını» olma tanımını özellikle vurguluyoruz Çünkü aydınların sosyal mücadelede bu tanımın içeriğiyle yer almaları, belirli tarihsel-toplumsal koşulların var sayılmasıdır. Bu hal, tanımın küçük burjuva aydınlarının politik arenadaki yerlerini kendi bireysel seçişlerine göre tayin etmelerinin doğal olduğu bir döneme özgü oluşundandır. Aynı dönemlerde işçi-emekçi sınıflar için sorun, bir seçiş değil, bir tarihsel zorunluluktur.

Oysa baştanberi yapmaya çalıştığımız açıklamalar -çağımızın bilimsel ufkundaki değişimlerin, toplumsal-tarihsel gelişimi belirleyen olguları daha açık görmemize neden olan anlamları» ve bizzat çağdaş üretim pratiğinde gözlemlenen eğilim - aynı zorunluluğun, «küçük burjuva aydını» için de artık söz konusu olduğu göstermektedir. Bir aydın için, günümüzde, «küçük burjuva aydını» olmanın sınırları aşılmıştır artık. Ve toplumsal mücadelede bu yeni fonksiyonu ile belirli bir «zorunlu görevi» vardır.

Çağımızdaki aydın-öğrenci hareketinin ilk ve temel yanılgısı, bundan doğan sapmaları ve yalnızlığının kökeni, yukarıdaki tesbitin bilincine varamamış olmasındandır. Kendisini fonksiyonu içinde koyamamasıdır. Kendini bir «haklı» tarihsel mücadelenin «gönüllüsü» sayması ile -her gönüllü gibi işi bırakma hakkını da varsayar- «yükümlü»den ayırır. Bazen çok atılgan, bazen yılgın oluşu bundandır.

Fakat artık bir «yükümlü»dür. Nesnel gerçekliğin, zorunluluğun göreviyle yükümlüdür. Soru artık bu görevin «nasıl yapılacağı»dır.

4. SONUÇ

Siyasal mücadelenin basit ve temel bir kuralı vardır: Güçler kendi alanlarında ve birbirleriyle uyumlu olarak eylemdedirler. Belli anlarda güçlerin bir alanda yoğunlaştırılması, güç kaydırılması olanaklıdır. Hedeflerin, eylemlerin ayrı biçimlerde de olsa bir uyumu vardır. Bu uyumu gerçekleştirmek *Parti*'nin işlevidir.

Öğrenci-aydın hareketinin-kitlesinin-temel alanı öğrenim kurumlarıdır. İkincil olarak laboratuarlar, araştırma kurumları ve fabrikalardır. Öğrenci-aydının bu alanlarda işlevi, bilginin edinilmesi, uygulanması ve yeniden üretilmesidir.

«Bilgi»ye değgin bu süreçler, haldeki toplum biçiminin isterleri, anlayışı ve ideolojisiyle yönlendirilir. Bilgi sürecinin tarihsel-nesnel biçimlenişi (toplumsallaşmanın artışı) bu ideolojik kısıtlamaya rağmen oluşur. Bilimin, yaşamın her alanında uygulanabilecek ve bu

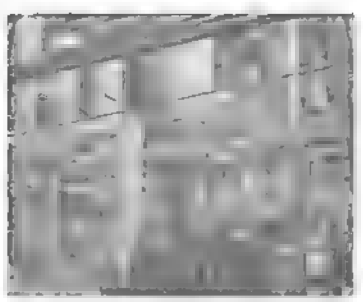

Girişimlerin tekelleşmesi, yan endüstrilerin de gelişmesine yolaçıyor. Bir zamanlar küçük imalathanelerde üretilen şeyler, bugün büyük endüstri yatırımlarına hedef oluyor.

alanları daha üst gelişme düzeylerine ulaştırabilecek olanakları ortadayken, yalnızca egemen sınıfın siyasal ve ekonomik isterleri doğrultusunda kullanılışını -nükleer enerjinin silâh olarak, bilgisayarların özellikle ticarî gerekler için yapımı vs.- görürüz.

Burada, alanın temel çelişkisi gözlemlenir: *Bilgi sürecinin nesnel gelişimi ile, ona verilmek istenen ideolojik biçim arasındaki çelişki.*

Bu çelişkiyle genel hatlarıyla iki farklı toplumsal düzeyde iki farklı durum doğar ve devrimci görevlerin biçimini etkiler:

1 — Bilgi edinilmesi ve bununla ilgili süreçlerin toplumsal karakteriyle egemen ideolojik biçimin çelişkili olduğu yer-durum.[5]

2 — Bilgi **edinme** ve bununla ilgili süreçlerin henüz toplumsallaşmadığı ve tüm sisteme egemen ideolojice bu sürecin engellendiği yer-durum.

Dikkat edilirse birinci durum emperyalist metropollerdeki, ikinci durum geri bırakılmış ülkelerdeki öğrenim-bilim-teknik'in yapısını vermektedir.

Çağımızda emperyalizmin geri bırakılmış ülkelerde uygulamaya çalıştığı sınırlı-kontrollu ekonomik gelişme politikası, «sınırlı, kontrollu bilimsel-teknik gelişme» politikasıyla tamamlanmakta, birlikte yürütülmektedir. Geri bırakılmış ülkelere özgü bir bilimsel faaliyet tipi yerleştirilmektedir.

Ayrıca en üst düzeyde, en geniş olanaklarla gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar, ekonomik merkezileşmenin aynı bir merkezileşmeyi bu alanda da sağlamaya yöneliktir. ABD dışındaki daha küçük metropolleri tedirgin eden, «teknolojik-bilimsel uçurum»dan bahsettiren olgudur bu.

5. DEVRİMCİ GÖREV

Bu çerçeve içinde, emperyalist metropollerde daha basitçe ortaya konulabilen çağdaş devrimci program, geri bırakılmış veya bağımlı ülkelerde iki ardaşık programa sahip gibi gözüküyor. Ancak,

Her üretim biçiminin, yapısı ve araçlarıyla belirlenebilen bir alan boyutu vardır. Tarihsel süreç içinde gözlemlenebilen ve değişen bir ölçü olduğu görülür. Temelde bu olgu, her üretim biçiminde gerçekleştirilmiş doğal sınırlamaları aşma derecesiyle belirlenir. Kapitalist-emperyalist sistemle birlikte bu alanın küresel boyuta varma yoluna girdiğini görmekteyiz. Emperyalist sistemin bir dünya sistemi olduğunu buradan kalkarak söylüyoruz. Ticarî faaliyetin -insanlar arasındaki çağdaş ilişki olarak- artan hacmi ve haberleşme, iletim olanaklarının hızlı gelişimi dünyayı olabileceği kadar tek alan haline getirdi. Bu bakımdan alanın temel çelişkisi her birim alanda belirleyicidir. Hele siyasal sınırların şu veya bu biçimde tartışılır olduğu bir çağdaş durumda.

Bu tesbitin doğal sonucu sistemin, aynı nitelikle belirlenen, farklı fonksiyonları olan alanların toplamı olduğudur. Bunun içindir ki emperyalist sisteme karşı mücadele, en genel ilkelere dayandırılmıştır (Dar bir bölge sözkonusu olsa da)

Bunun içindir ki geri bıraktırılmış ülkelerde öğrenci-aydın hareketinin kendi alanında vereceği mücadele, emperyalist metropollerde bu alanda verilecek mücadeleyle aynı niteliktedir. Farklılıklar ülke veya bölgenin yapısal-tarihsel özgüllüklerinden gelir, nisbî ve taktik plândadır.

Burada, öğrenci-aydın hareketinin artık sürekli ve evrensel bir olgu olarak kendi alanında zorunlu devrimci görevleri olan zümreler olarak ele almamızı gerekli kılan çözümlemenin pratik hedeflerinden söz edebiliriz. Bu hedefler daha ayrıntılı, daha somut biçimler içinde verilebilir. Biz bunu, incelememizin teorik verileri ile ilişkili biçimde genel hatlarıyla vermekle yetiniyoruz:

1 — Öğrenim ve bilimsel-teknik faliyetin amacı-fonksiyonu ve içeriğiyle ilişkili olarak;

a) Bilimsel araştırma, deneyler ve buluşların kullanılma ve amacının sistemin yaşatılması için bir araç olmasına karşı, toplumsal etkinliğin sürekli artışı için

b) Kapitalist ölçülerin yönlendirdiği bilimsel araştırma ve meslek

Uzaya giden ilk insanı taşıyan Vostok uydusunun yere konmasını sağlayan motorların ilk aşaması.

bölümlerine karşı toplumsal gerekler için

c) Bilimlerin, sistem tarafından almaya zorlandıkları kapsama karşı tüm boyutlarıyla öğretilip, uygulanması için

2 — Biçimiyle ilişkin olarak

a) Tekellerin veya tekelci devletin kontrolünde ve seçilmiş personelce yapılan yarı gizli veya gizli araştırmalara, deneylere karşı

b) Bilimsel olmayan sınırlandırmalara karşı

c) Öğretim ve öğrenimin toplu ve karşılıklı oluşmasına rağmen, bu alandaki yönetim ve karar yetkisinin tek yanlılığına karşı

d) Öğrenimin kalıp dersler içinde sürdürülmesine karşı

a) Öğrenim - bilim kurumları üzerindeki tüm kısıtlayıcı etkilere karşı

Görüldüğü gibi, öğrenim - bilim - teknik alanında akademik talepler gibi gözükmesine rağmen, sistemin bu alanda yetersizliğini ve kısıtlayıcı rolünü açığa çıkaran politik içerikli bir programdır bu. Ve bu alandaki taleplerin ilk adımda politik kanallara geçmesinin de açıklanmasıdır. Sistemin bu programın özüyle uyuşması kendinin inkârıdır.

Kapitalist üretim biçiminde işçi sınıfı mücadelesi, egemen sınıflara rağmen, işçilerin, sınırlı da olsa üretimi kontrol edebilmesini (parti-sendika-grevler zinciriyle) olanaklı kılmış ve sosyalist toplumda üretimi tamamen yönlendirebilmelerini sağlayacak tarihsel deneyleri edinme fırsatını yaratmıştır.

Aynı biçimde öğrenim-bilim-teknik alanında uygun yöntemlerle bu alana özgü temeller sağlanabilir. *Mücadele, amaçlarına uygun kurumsal, örgütsel yapıyı, eski kurumsal, örgütsel biçimlere rağmen temellendirmelidir.* Her bilim-teknik alanında, eylemin temel ögeleriyle birlikte «araştırma-inceleme dernekleri» kurulmalı, yaygın bir konferanslar ağıyla öğrenci-aydınların büyük kitlesine çağdaş bilimin anlayış ve ufku gösterilmelidir.

Böylece; çağdaş toplumsal mücadele içinde seçmeye bağlı ve geçici bir yeri değil, aksine insanın tarihsel fonksiyonunca belirlenmiş, kalıcı temel bir yeri olduğunu gördüğümüz aydın-öğrenci katmanları, sosyalist mücadele içinde, işçi sınıfı yanındaki yerini öncelikle kendi alanlarındaki bu devrimci programları için mücadeleyle gerçekten alacaktır. ■

MURAT BELGE

Üniversitelerde Devrimci Gençlik Sorunu

Türkiye'de 1960 sonrası gelişen devrimci hareketle, özellikle 1968'den sonra, öğrenci kesimi önemli bir rol oynadı. Son yıllarda aynı öğrenci kesim, kendi geçmişini eskiden pek rastlanmayan bir eleştirellikle gözden geçiriyor. Bu eleştirellik, gerçek bir eleştirellik olduğu ölçüde, öğrenci kesiminin devrimci harekette bundan sonra oynayacağı rol de daha olumlu olacaktır.

Öğrenci kesiminin bugünkü durumunu belirleyen iki önemli etken var diyebiliriz. Bunlardan birincisi dışsal ve aktüeldir. İçsel bir etken olan ikincisi ise daha uzun-vadeli bir birikim sonucudur ve aynı zamanda uzun-vadeli bir gelişmenin başlangıcına dönüşebilir.

Aktüel olan etken Faşist saldırılardır. Devrimci gençler geçmişteki provokasyona bir daha düşmemeye kararlı görünüyorlar. Faşistlere aynı yöntemle karşılık vermeyi -haklı olarak- istemiyorlar.

Provokasyona gelmemek, Faşist saldırılara aynı yöntemlerle karşılık vermemek, azgın ve katilce bir saldırganlığa sabırla göğüs germek... Dikkat edilecek olursa, bunlar hep *«edilgin»* davranışlardır. Bu, şüphesiz bir zorunluluktur, onun için bu edilginlik, siyasî terminolojinin «pasifizm»i olamaz. Gelgelelim, savunma da sürekli olamaz. Şimdinin bu zorunlulukla «edilgin» tutumu ne şekilde «etkin» olmaya yönelecektir?

İşte uzun-vadeli birikimi olan ve uzun-vadeli gelişmeyi başlatabilecek içsel etken burada ortaya çıkıyor. Devrimci gençlik, şimdiye kadar işlenmiş yanlışların eleştirisi ışığında kendi devrimci potansiyelini nasıl gelistirecektir? Kendini nasıl kullanacaktır? Bundan sonraki siyasî tercihi ve davranışı ne yönde olacaktır? Devrimci gençlik henüz bu soruların cevabını kesinlikle formülleştirmemiştir. Gençlik olarak eyleminin bugün sadece provokasyona gelmeme eylemi olması, yani felsefi anlamıyla *olumsuz* bir eylem olması bundan ötürüdür. Geçmişin eleştirisi devrimci gençliğe, *şimdilik* neler *yapılmaması* gerektiğini gösteriyor. Bundan sonraki zorunlu adım atılıp neler *yapılması* gerektiği sorusu da aydınlanınca, devrimci gençliğin tavrı ve eylemi de «olumsuz»dan «olumlu»ya, «edilgin»den «etkin»e, «belirlenmiş»den kendini «belirleyen»e dönüşecektir.

Gençlik sorununun bütün dünyadaki önemi, devrimci gençliğin, Türkiye sosyalizminde özellikle önemli yeri, derginin bu ilk sayısında bu konuya geniş yer ayırmamızı zorunlu kıldı. Sosyalist kültür birikimi için çalışan bir derginin, devrimci gençlikle ve devrimci aydınlarla ilişkisi de zaten açıktır. Bu nedenle, Birikim'in ilk sayısında Gençlik üzerine üç yazı yer alıyor. Bunlardan biri Louis Althusser'inki. Althusser, Komünist Partisi'nin bir üyesi, ama, Partisinin gençliğe daha çok önem vermesini isteyen bir üyesi olarak yazıyor. Arkadaşımız Ömer Laçiner'in yazısı bazı önemli noktalarda Althusser'inkiyle çakışıyor, bazı noktalarda ondan ayrılıyor. Bir de, soruna ikisinden de farklı bakan bu yazı var.

Gençlik sorunu şüphesiz bütün dünyanın ortak bir sorunu. Bu dönemde ortaya çıkış biçimini belirleyen şey, emperyalist dünya sisteminin içinde bulunduğu özel durum. Ama her evrensel, uluslararası sorun, somutlaştığı zaman ve mekânların maddî koşulları içinde ele alınmalıdır. Başka bir söyleyişle, uluslararası gençlik sorunu, Türkiye'de, uluslararası boyutlarına ek olarak, Türkiye'deki özel gelişme tarihinin yarattığı İlk henüz bu soruların cevabını kesinlikle formülleştirmemiştir.

Türkiye tarihi içindeki yerine kısaca bir göz atarak başlıyoruz.

Türkiye'deki öğrenci hareketleri istenirse çok gerilere götürülebilir. Hattâ, Celâlî isyanlarının gerisindeki «suhte» ayaklanmaları da bir çeşit «okullu» başkaldırması olarak ele alınabilir. Fakat bunlar, apayrı birer toplumsal bütünsellik içinde oluşmuş hareketlerdir. Yüzeysel benzerlikleri dolayısıyla bunları bugünkü eylemlere bağlamak aldatıcı olur.

Tanzimat sonrası gençlik hareketlerine kısaca bir göz atmak daha faydalı sonuçlar verebilir. Çünkü, her ne kadar o günkü süreçler de artık genellikle kapanmış sayılabilirse de, bugünün süreçleri -antitez niteliğinde olanları da- onlardan kaynaklanmıştır.

Osmanlı devletinin Batılılaşmaya karar verdikten sonraki politikası gençliği o güne kadar kimsenin hayal edemeyeceği ilişkilere soktu. Bu yeni durum, Çarlık Rusya'sının daha önce içine girdiği süreçle karşılaştırılabilir. Geri bir ülkenin, dolaysız komşusu olan Batı karşısında ezilmesi ve ona uymaya çalışmasının sonucudur bu. Gerek Rusya'da, gerekse bizde, Batılılaşma sürecini devlet, *kendini kurtarmak* için başlatmıştır. İki ülkede de, «Batılı aydın» tipinin doğuş koşulları bunlardır. Avrupa'da Lenin'le birlikte bulunduğu bir sırada yazdığı makalede (İngilizce çevirisi yalnız *Partisan Review*'da çıktı), Trocki bu süreci Rusya açısından anlatıyor. Onun yazdıklarını okurken insan neredeyse Türkiye'nin aydınlar tarihini okur gibi oluyor:

«Bütün tarihimiz on sekizinci yüzyıldan beri, hattâ daha da öncelerden bu yana, Batı'nın artan baskısı altında ilerlemiştir. Toplumumuzun en çabuk «Avrupalılaşan» iki zümresi bugünlerde gittikçe birbirlerine düşman oluyorlar, ama bu zümrelerin her ikisi de toplumsal üstyapının birer parçası ve halkın varoluşunun temellerinden eşit derecede uzaktırlar. Birinci zümre, devletin maddî teknolojisinin yürütülmesini elinde bulundıranlardan oluşuyor: bunun üyeleri Batı'nın azamî baskısına açıktır ve direnme güçleri de asgarîdir. İkinci grup, bilinçini Avrupalı etkiler altında yaratılan yeni bir tabakadan, intelicensiya'dan alıyor...

İntelicensiya, Avrupa kültürüne uzatılmış ulusal bir antendi. Devletin hem ona ihtiyacı vardı, hem de ondan korkuyordu. Başta devlet tarafından zorla yaratılmıştı ve devlet, kırbacını eğittiklerinin tepesinden eksik etmemişti. II. Katerina döneminden beri intelicensiya devlete, sınıf ayrıcalıklarına ve genel olarak da mülk sahibi sınıflara gittikçe daha fazla düşman olmuştur....

...Aslında, intelicensiya kendini siyasî partilerin yerine koydu, sınıfların ve hattâ halkın yerine koydu. Bütün kültürel dönemleri yaşadı -halk için. Gelişme yollarını tesbit etti- gene halk için. Bütün bu dev çalışmalar nerede yapıldı? Bu aynı intelicensiyanın hayal gücünde...

Eski Rus aydınının kendini kopardığı sınıfların kültürü ilkeldi, bireysel bilinçliliğin büyüyen güçlerini özümleyecek kapasitesi yoktu... Aydın hemen hemen hiç zahmet çekmeden kendini eski sınıfsal bağlarından kurtardı... köklerinden kopmuş olarak... seçilecek yollar ve yöntemler konusunda kendini mutlak özgürlüğe sahip sandı. Bundan, sınıfının yaptıklarının pişmanlığını duyan soylularımızın ve isyankâr yüksek okul öğrencilerimizin öznel radikalizmi doğdu...

Böylece, tarihimiz boyunca, intelicensiyanın ülkenin politik hayatındaki sancaktarlık rolü, hizmet etmek istediği sınıfa değil, sadece o sınıfın «soyut düşüncesi»ne bağlanabildi.»

Rus aydını için söylenen bu sözler, en azından 27 Mayıs'a kadarki Türk aydını ve gençliği için de geçerlidir. 27 Mayıs'tan sonra, devrimciliği seçen gençliğin çabaları ise, işte *bu* geçmişten kurtulmak, *bu* geleneği kırmak özlemini içinde taşır. Ama sonuç, bu özlemin değil, gene eski kalıtımın zaferi olmuş, nesnel kalıtım, yeterince eleştirilip aşılamadığı için öznel özlemi boğmuş, 12 Mart sonrasına, yani bugünlere, böylece gelinmiştir.

JÖN TÜRK GELENEĞİ

Türkiye'de devlet, kendini ayakta tutabilmek için aydına ihtiyaç duymuş, aydın yetiştirmek zorunda kalmıştır. Böyle bir devlet, böyle bir girişimde devamlı fire vermekten kurtulamaz. Çünkü eğitim bilinçlenmedir. Bilinçlenme, devletin varolan çerçevesinin öte-

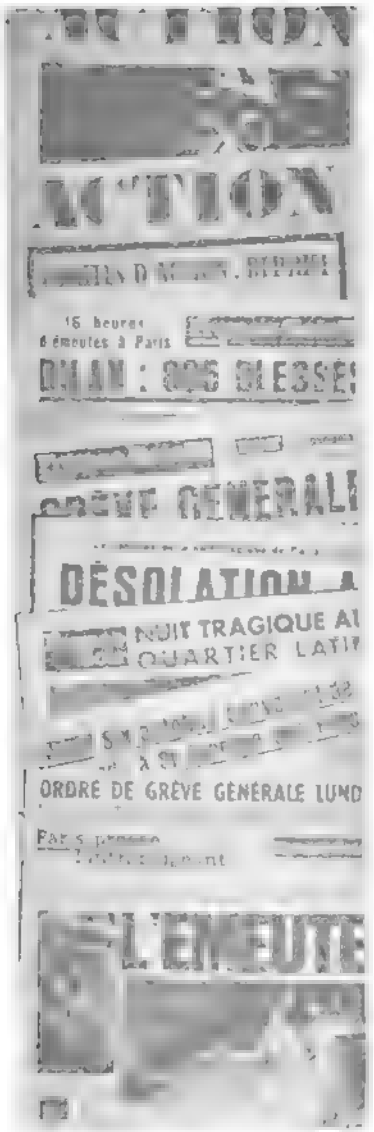

Mayıs olayları sırasındaki gazete başlıkları.

sine geçmekte, o zaman bilinçlenen kişi o devleti eleştirmeye başlamaktadır. Bu durum karşısında devlet zora başvurmakta, böylece, devlet ile aydınlar arasında sürekli bir çatışma geleneği kurulmaktadır. Örneğin, yakın geçmişimizde, bugünümüzün, devletle öğretmen arasında bir «bitmeyen kavga» vardır. Köy Enstitülerini devlet açar, «fire verme» dozu artınca gene kendi kapatır. Öğretmen devlete gereklidir ama gene devlet öğretmen kıyımını yürütür Çünkü öğretmenin, aydının kafasında yanan bilinçlenme ışığı, her zaman için devletin istediğinden birkaç kat daha parlaktır.

Gelgelelim, devletle aydın arasındaki tartışmanın konusu, son döneme kadar, *sınıfsal temeli* olan bir tartışma olmamıştır. Aydın, Batı'ya yöneliktir. Batı'ya yetişme özlemi sabırsızdır. Devlet ise, politikanın, nesnel zorunlulukların hakkını vererek ilerlemektedir. Bir başka söyleyişle, aynı yolun devlet «realist», aydın ise «idealist» yolcusudur. Çatışma çok zaman buradan kaynaklanmaktadır. Bunu, iktisadî ve sınıfsal terminoloji içine sokarsak, açıklama şöyle biçimlenebilir: Devlet de, aydın da, Batı kapitalizmini özlemektedir. Ama ülkede varolan kapitalizm, az gelişmiş bir kapitalizmdir ve bu, tür olarak, özlenen kapitalizmden farklıdır. Kuruluşu ve işleyişi gereği, Kapitalizm-öncesiyle içiçedir. Dolayısıyla, devlet yapısında kapitalizm-öncesi ögelerin de ağırlığı vardır. Az-gelişmişlik çemberini kırmak için bir nicelik değil (devlet ve aydınlar böyle sanır), bir nitelik değişikliği gereklidir. Ama, bunu yapmak, halkın hareketiyle mümkündür. Bu ise, gelişmiş kapitalizme varan bir değişiklik değil, sosyalizme varacak bir halk iktidarına yol açan bir nitelik değişikliğidir. Çünkü, azgelişmişliğin böyle paradoksal bir durumu vardır. Burjuva sınıfı elinde ve dünya emperyalist sistemi içinde azgelişmiş kapitalizm hiçbir zaman gelişmiş kapitalizm olamaz; toplum ancak proletarya öncülüğünde sosyalizme yönelerek azgelişmişlikten kurtulur. Tabiî devlet ve (o dönemdeki) aydın bunu da istemez. Böylece bir kısır döngü içinde kalınır. Aydın, hem kesinlikle bağını koparacak devlete karşı koyamaz, hem de rahat duramaz. Jön Türklük geleneği budur.

Namık Kemal maaşlı mutasarrıf olarak «sürgüne» gider, oğlu yüksek maaşla «mabeyin»e alınır. Avrupa'daki Jön Türkler sıkışınca tanıdıkları Paşalara yazıp para isterler. Hepsi devletle sıkı fıkı ilişkiler içindedir. Falan «adam»ın göze girip sadrazam olmasını beklerler. Bir yandan Avrupa onları bazan korur, bazan kovar. Bunları, bizim tarih kitaplarının koyduğu şekilde «devrimcilik» eylemi olarak görmeye çalışırsanız, apışıp kalır, neyi nasıl değerlendireceğinizi bilemezsiniz. Yok eğer, şirketin nasıl yürütüleceği konusunda baba-oğul arasındaki çekişme olarak bakarsanız, ne olduğunu çok iyi anlarsınız.

Falan paşanın ikbale gelmesini beklemek, sürgünden filan devlet adamıyla teması sürdürmek son derece doğaldır. Çünkü bütün bu adamların sınıfsal kökeni birdir. Biri, devlete hizmeti seçmiştir. Öbürü, aynı devletin bir kesiminin daha radikal temsilcisi olmayı. Yani, bir halk devrimcisi değil, en fazla radikal burjuvadır. Az gelişmişliğin kendine özgü mekanizmaları yüzünden, bu radikalizm (tepeden inmeciliğiyle) «tekelci burjuva»nın daha çok işine gelir, kapitalizm-öncesiyle de çelişir. Düzenin *niteliğ*ine karşı bir radikalizm olmadığı için, düzenin istediği zamanda ve biçimde ortaya çıkar ve hareket eder. Çıkışıyla, bir şeyleri kahramanca başarmış gibi görünür. İşi asıl başaranlar ise perde arkasında kalır -Fransız İhtilâlinin terörünü de burjuva sınıfı adına küçük burjuva önderlerin yürütmesi gibi.

27 MAYIS VE GENÇLİK

27 Mayıs hareketinin, içinde bulunduğumuz şu dönemde, eskisinden farklı bir eleştirel tutumla gözden geçirilmesi gerekiyor. Bu, başlı başına bir inceleme konusu. Ama burada, gençliğin rolü açısından bu harekete kısaca değinebiliriz.

27 Mayıs, temelinde, sözünü ettiğimiz bu «aydın» geleneğini, alışılmışın dışında bir davranışa götürmedi. Yapıda sistem-içi bir değişim gerekiyordu. Siyasî iktidarın yapamadığı, hattâ engel olduğu değişikliğin gerçekleştirilmesi için, aydın kesim gene öne atıldı. Bir anlamda, devlet, hükümeti değiştirdi. Bunda da «şanlı öncülük»

rolünü gençliğe verdi. Amaçlanan değişiklik biter bitmez, «gençlik-polis el ele» gibi slogan ve mitinglerle, başlayan radikalizmi bitirme girişimine geçildi. Bir yandan, 27 Mayıs'ın bir devrim olarak aceleyle ilan edilmesi, bu sınırları aşacak nitelikteki bir devrimciliği durdurma amacını da içinde taşıyordu.

Toplumsal süreçlerde her zaman olduğu gibi 27 Mayıs'ta da olay, başlatanların öznel amaçlarını aşan nesnel gelişmelere yol açtı. Sanayi burjuvası isteklerini kısmen elde etti, ama istemediği yeni gelişmelerle karşılaştı. Küçük burjuva aydın-bürokrat kesim «varlığını» ispat etti, ama üstesinden bir daha gelemeyeceği sorunlarla yüz yüze geldi. Asıl önemli sarsıntıyı ise gençlik geçirdi. Dünya konjoktürünün de zorladığı yeni bir evreye giren Türkiye'nin toplumsal hayatında gençlik, kendi özlemleriyle varolan düzen arasındaki çelişkinin bilincine vardı. Küçük bir azınlığı bu durumda tercihini düzenden yana yaptı, MTTB gibi gençlik kuruluşları böylece giderek Faşistleşti (devletin de teşvikiyle). Ama gençliğin ana kitlesi her geçen gün daha radikalleşerek sola kaydı. İkisi arasında kalan gene sayıca ufak bir kesim ise sol sloganları kullanmakta herkesle yarışırken, temelde Jön Türklük geleneğini sürdürdü.

1968'DEN SONRA GENÇLİĞİN DURUMU

1968 yılında yalnız Türkiye değil, bütün dünya gençlik eylemleriyle çalkalandı. Bu döneme kadar, bütün dünyada devrimci dalga geri çekilmişti. Bu durgunluğun sorumluluğu, biraz haksız bir şekilde varolan proletarya partilerinin «revizyonizmiyle» açıklanıyor, konjonktörün hesabı sosyalist Parti yapısından, hattâ Leninizm ilkelerinden soruluyordu. Doğrudan doğruya proletaryaya «pasifist» denemezse bile (ki bunu dahi diyenler oldu), örneğin bir milyon işçi üyesi olan İtalyan Komünist Partisine kolayca «revizyonist» deniyordu. Çin'in Sovyetler Birliğiyle önderlik çekişmesinin olumsuz yan sonuçları, bütün dünyada Parti dışı sosyalizmin hızlanmasına yol açtı. Marcuse gibi yazarların Marx'ı revize etmeleri ile Debray gibi yazarların Lenin'i revize etmeleri atbaşı gitti.

Türkiye'de «devrimci öğrenci» eylemleri işte bu genel konjonktür içinde başladı. Burada, Batı ölçüsünde bir sosyalist kuruluş da olmadığı için, *sosyalizmin geleneğini temsil etme iddiasındaki bazı kişiler, devrimci gençlik potansiyelini özellikle parti dışı tutma stratejisi şartıyla, Jön Türk geleneğiyle ittifak kurdukları için,* gençliğin *«kendiliğinden»* hareketi alabildiğine teşvik gördü.

Politik yelpazenin solunu doldurmaya çalışan parti zayıftı. Güçlendirilmesine değil, yıkılmasına çalışıldı (varolan yönetim yüzünden Parti dışı çalışılmanın tercih edildiği söylenemez. Çünkü kongre sonucu koskoca İstanbul İl örgütü ele geçirildi ve düpedüz kapatıldı, çalışamaz hale getirildi)

Özet olarak, 27 Mayıs sonrası başarısızlık, gençliğe özlemlerinin hangi düzende gerçekleşeceğini göstermişti. 1968 sonrası hareketler, bu hedefe yönelik çabalar oldu. Ama çabalar hedefe değil, çok başka yerlere vardı. Bu dönemden, böylece olumsuz bir ders çıktı. Yani o hedefe varmak için ne yapmak değil, ne yapmamak gerektiği anlaşıldı.

Başlıca ders, radikal kesimlerin kuyruğuna takılmama gereğinin anlaşılmasıydı. Çünkü ne yazık ki 12 Mart dönemine devrimci hareket ve cuntacılık geleneği fazla sıkı fıkı bir durumda girdiler. Cuntacılık geleneği bu dönemde belki de nihaî olacak bir darbe yedi. Jön Türk geleneği böylece olduğundan sol görünme alışkanlığından kesinlikle vazgeçti -mahkemelerde Komünizmi tel'in ederek ve günah çıkararak. Ama gerçek devrimci hareket, bu sarsıntıyı daha ileri düzeyde bir bilinçlenmeye dönüştürmeyi başardı.

Ne var ki, tarihte olanlar aynen tekrarlanmaz. Tuzaklar, karşımıza değişik kılıklarda çıkarlar. Cuntacı geleneğin maskesini indirmek, yarın başka tertiplerin de maskesini indirmemize yol açacaksa olumlu bir kazançtır. Bunun için de devrimci hareketin bağımsız teori ve pratik platformunu kurması gerekir.

Şimdi, böyle bir platformda gençlik kesiminin kendi özgül hareket alanını ve biçimini görmeye çalışalım.

Mayıs olaylarının öğrenci liderleri: Alain Geismar, Daniel Cohn-Bendit ve Jacques Sanvageot.

GENÇLİK HAREKETİ NEDİR-NE DEĞİLDİR

Althusser'in bu sayıdaki yazısı, geniş işçi tabanına ve uzun bir geleneğe sahip büyük bir Parti üyesinin serinkanlılığını ve tavizsizliğini taşıyor. Bir devrim potansiyeli olarak gençliği değerlendirmekte, üyesi olduğu Parti'ye oranla çok daha olumlu ve iyimser bir tavrı olduğu biliniyor. Ama bunu, bir parti üyesinin disiplin anlayışı çerçevesinde dile getiriyor. Öte yandan, gençliği potansiyelinden ötürü çağırırken, gençliği aldatmaya hiç kalkışmıyor. «Siz küçükburjuvasınız. Sakın kendinizi proletaryanın önüne koymaya kalkışmayın.» Düşüncesinin bütün sistematiğinde var bu yargı ve bu komut.

Bizim devrimci geleneğimizde rastlanmamış bir açık sözlülük bu. Bizde, ancak umut kesilen biri için böyle bir dil kullanılır. Birini çağırıyorsak, çok daha dalkavukça bir ton kullanırız. Oysa Althusser, gençliği *çağırırken* bu kadar katı.

Hiç şüphe yok ki, Althusser'in kişiliğiyle ilgili bir sorun değil bu. Aynı şekilde, bizdeki tuhaf peltelik de tam anlamıyla bir kişilik sorunu değildi. Althusser'in bağlı olduğu güçtür, onu böyle bir dille konuşturan; bu da, *dokuz milyon işçinin* genel grevini denetleyebilen güçtür- tıpkı, bizdeki o konuşma peltekliğinin bu güçten yoksun olmaktan ileri gelmesi gibi.

Öyle bir güç Türkiye'de varolmadıkça konuşma tonumuza o güvenli sertlik gelmeyecektir. Ya, dilimizden bal akıtarak konuşacağız, ya da, o sertliğin gülünç taklidine kalkışacağız. Lümpen kabadayılığı ile devrimci dobra dobralığı birbirine karıştıracağız- şimdiye kadar yaptığımız gibi.

Ama, o güç kurulmadı diye konuşmayalım mı? Konuşalım elbet. Kurulması için konuşalım. Konuşmak için de *bu* ortamın uygun ses tonunu arayalım. Bu ton, belki de, gevezeliğe kaçmayan, dostça sohbet tonudur; cevap yapıştırmanın katılığıyla tınlamayan, soru sormanın yumuşaklığını (ve ciddiyetini) taşıyan bir tondur.

Althusser'in Mayıs olaylarından on ay sonra Fransa'nın devrimci gençlerine yönelttiği uyarıları tekrarlamamıza gerek yok. Proletaryadan kopuk bir gençlik hareketinin küçük-burjuva niteliği ve ütopikliği (sırasında provokasyonculuğu) artık biliniyor. Gençlik örgütünün proletarya örgütü olmadığı da çok iyi biliniyor. Gençliğin başka toplumsal tabakaları uzağa iterek, kimisini korkutarak iş yapamayacağı da açık. Gençliğin gençlik örgütleri içindeki eyleminin demokratik bir eylem biçimi olduğunu tekrarlamaya da gene aynı nedenlerle gerek yok. Althusser'in yalnız şu sözünü bugün ve her gün tekrarlıyabiliriz: doğru bilgi ve düşüncelerin «sınırlı sayıda 'bilinçli' öğrencinin beyninden dışarı çıkıp (a) kendi eylemlerine ve sonra (b) bir bütün olarak öğrenci hareketinin somut eylem çizgisine girmesi gerekir.»

Bütün dünyada gençlik hareketleri somut bir başarıya ulaşamadığı gibi, proleter hareketleriyle de birleşemedi. Ama, bitmedi de. Daha önce benzeri görülmeyen bu hareketlerin, artık geri dönülmez olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, Althusser'in dediği gibi bunların küçük-burjuva olsa bile *«kitle»* hareketleri olduğu da anlaşılıyor.

Şu halde, Gençliğin, ne olmadığı sorusunu artık bırakıp, ne olduğu sorusuna girebiliriz.

Althusser burada, gençlik hareketlerinin oluşmasına yol açan çeşitli etkenler sayıyor. Bunların başında emperyalizmin can çekişir durumda olması yer alıyor. Althusser'e göre gençlik hareketleri, can çekişen emperyalizme karşı küçükburjuva katlarda yürütülen kendiliğinden sınıf mücadelesinin ütopik-solcu biçime girmiş olanıdır. Emperyalizmin çöküşü ve anti-emperyalist hareketin güçlenmesi iç içe geçmiş, bu sürecin olayları küçük-burjuva kesimin muhalefetini de hızlandırmış ve radikalleştirmiştir. Hali vakti yerinde olan orta sınıflar bile, kapitalizmin buhranları karşısında mücadeleye girişmektedir.

Althusser bütün bunları saydıktan sonra, ana sorun olarak, sözü emperyalizmin *ideolojik düzeydeki* çöküşüne ve gençliğin *ideolojik baskaldırışına* getiriyor. Gençliğin daha önce de ideolojik baskaldırı eylemlerine girıştiğini, son Savaşta hattâ Faşizm'in bu başkaldırıyı kanalize edebildiğini, ama bu yolun bugün artık tıkandığını ve gençliğin başkaldırışının, anti-emperyalist mücadele içinde aktalde bilinçlenen bir rol oynayacağını söylüyor.

Olaylar sırasında Paris'de bir sokak.

Ömer Laçiner'ın gençlik konusuna yaklaşımı oldukça farklı. O bir kere, bugünün gençliğinin ve teknokrat kadrolarının, üretimdeki yerleri gereği, «küçük-burjuva aydın» sayılmamaları gerektiğini savunuyor. Dünyanın değişen üretim koşullarında bilim ve teknolojinin oynadığı rolden ötürü, bunu uygulayan aydın kadronun işçi sınıfıyla birleşmesinin, eski küçük-burjuva aydın için olduğu gibi bir ahlâkî seçme sorunu değil, bir tarihî zorunluluk olduğunu söylüyor.

Ömer Laçiner'in de Althusser'le birleştiği nokta, gençlik hareketinin emperyalist sistem içinde, *ideolojik düzeydeki* önemidir.

Kapitalist sistem gitgide teknolojiyi geliştiriyor. Üretimde bilgi, kol emeğinin yerini daraltıyor. Böylece emperyalizm kol ve kafa emeğini birlikte sömürüyor. İşte, Ömer Laçiner, bu nedenle işçi sınıfı ile aydınların tarihî ittifakını maddî bir zorunluluk sayıyor. Şimdiye kadar ayrı düzeylerde yürüyen *iki* hareketin birleşmesi gereğini savunuyor (şüphesiz, işçi sınıfının değişmez önceliği koşuluyla bir birleşme).

GENÇLİĞİN MÜCADELE ALANI

Bunları söylemekle, Gençlik hareketinin ne olduğunu kesinlikle tesbit ettiğimizi ileri süremeyiz. Bunlar, ancak, ampirik ve teorik araştırmalarla sınanarak doğrulanması gereken yaklaşımlardır. Ancak, bu ilk yaklaşımlar bile, gençliğin mücadele biçimleri konusunda bazı ipuçları veriyor. Türkiye'nin deneylerini yaşayan bizler, bu konuda pek çok ülkenin devrimcilerinden daha avantajlı durumda olabiliriz. Bizde, işçi sınıfını ve geniş emekçi kitleleri çatısı altında toplayarak bütün devrimcilere ve iktidarlara kendini saydırmayı başarmış bir parti yok ama, işçi-gençlik birleşimi açısından engel çıkaracak, yılların alışkanlığıyla kemikleşmiş örgütsel kalıplar, bürokratikleşmiş, müzminleşmiş tavırlar da yok. Bu ikinci yokluk, birinci yokluğun giderilmesi çabasında bir avantaja dönüştürülebilir.

Gençlik, ne kadar «doğru» düşüncelerle hareket ederse etsin, proletaryanın örgütü olamaz. Ama «*gençler*», proletarya örgütünün militanı olabilirler. Bu, proletarya örgütü için önemli bir kazanç olduğu gibi, o gençlerin küçük-burjuva zihniyet ve davranışlarından kurtulmalarını sağlaması bakımından, gençler için de en olumlu bir kazançtır.

Ama *gençlerin* proletarya örgütünde militan olması, *gençliğin* proletarya örgütünde militan olması demek değildir. Bütün gençlerin böyle olması beklenemeyeceği olgusu bir yana, hepsi üye olsalar bile bu, gençlik olarak ayrı bir düzeyde etkin olmamaları anlamına gelemez. Çünkü proletarya partisinin militanı olmak için, o gencin, «gençlik» özelliklerinden mümkün olduğu kadar çıkması ve başka bir etkinlik biçiminin kalıbına girmesi gerekir. Demek ki proletarya partisinin yanı sıra gençlik olacaktır. Bizim şu anda üstünde durduğumuz sorun, *bu* gençliğin örgütlenmesidir. Çünkü herkes gibi gençlik de ancak örgütlü olduğu zaman etkin olabilir.

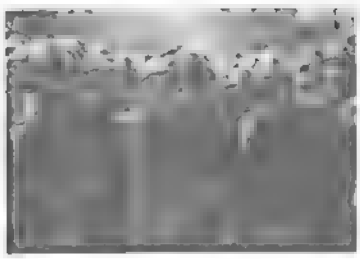

Kanun ve düzen sağlayıcıları/ Ayaklanmalara karşı donatılmış polisler.

Demokratik bir kuruluş olarak gençlik örgütü, bütün anti-faşist hareketlerde demokratik kuruluşların bilinen hareket biçimleri içerisinde davranacaktır. Kurulacak anti-faşist cephelere katılacaktır. Birtakım olayları protesto edecek, bildiri yayınlayacak, miting yapacak, yorum düzenleyecektir.

Bunlar, devrimci gençliğin siyasî alandaki eylemleri olacaktır. Ama, devrimci gençliğin tek eylem alanı bu mudur? Bundan daha da *kendine özgü* bir etkinlik düzeyi olamaz mı gençliğin?

Althusser'e göre gençliğin ve aydınların, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ulusal ve uluslararası düzeyde Hareketleri, ideolojik bir başkaldırmadır ve ilkin kapitalist ülkelerin eğitim sistemlerine karşı bir saldırı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu yargıda gerçek payı varsa, ideolojik pratik, gençliğin tamamen kendine özgü olan, başka kimseyle paylaşmadığı etkinlik düzeyi olabilir.

İdeolojik başkaldırı bütün dünyada ve Türkiye'de, doğal olarak, ilk fırsatta politik eyleme dönüşmüştü. Çünkü ideolojik eğitim kurumları, üniversiteler, v.b., politikadan soyutlanarak ele alınamazdı. Sistemin bir parçasıyla çatışmaya girince, ister istemez sistemin bütünüyle çatışılacaktı.

Burada işçi sınıfıyla şöyle bir paralellik kurulabilir. İşçi sınıfı iki düzeyde mücadele verir: ekonomik-demokratik ve politik. Ekono-

mık-demokratik düzeyin mücadelesi olan «grev» işçi sınıfının zorunlu eylem biçimlerindendir. Ama yalnız ekonomik-demokratık düzeyde yürütulen, politık mücadeleye dönüşmeyen işçi hareketi başarılı olamaz. Öyle ki, politik bilinci ve etkinlık biçimi tam olmayan işçi hareketi ekonomık-demokratık duzeyde bile tam olamaz. Şu halde, asıl belirleyici olan, politik mücadeledir; ekonomik-demokratık mucadele de bunun bunun zorunlu temelidir.

Gençlik için de aynı politık bilinç gereklıdır. Gençlik için ekonomik-demokratik mücadelenin yerini ise daha çok ideolojik-demokratık mucadele alır. Grev nasıl öncelikle işçi sınıfının kendi eylem düzeyinde başvurduğu mücadele biçimiyse, ideolojik mücadelenın çeşıtli biçimleri de özellikle gençliğın üstleneceğl eylem duzeyidir. Tabiî bu ideolojik müradelede, işçi sınıfının ekonomik-demokratık mucadelesinde olduğu gibi, belirleyici olan politik bilinç ve politık mucadeledir. Başka bir söyleyişle, ideolojik mücadele politik önceliğin belirleyiciliğinde, ama gene de farklı bır etkinlik düzeyidır.

İşçinin eylemi nasıl ekonomik-demokratik alanda sürmeli, ama onunla yetinmemeliyse, öğrenci eylemi de ideolojik-demokratik düzeyde sürmelı ama onunla yetinmemelidır.

Gelgelelim, ıkı farklı kesimin politik düzeyde birleşmelerinde, aradaki paralellik kesin olarak sona erer. Çünkü işçi sınıfı, sınıftır, öğrenci gençlik ise bir ara tabakadır. İşçi sınıfı, politik düzeye gelince kendi sınıfının politikasını yürütür. Gençlik, küçük-burjuva sapmasına düşmek istemiyorsa, kendi adına politika yapmaz. İşçi sınıfının tarihî öncülük rolünü kabul ederek onun politık önderliği altında hareket eder.

Toplumsal katların daha derinlemesine bölündüğü Batı ülkelerinde «devrimci» gençlik bunu henüz başaramamış, işçi sınıfı ve toplum adına bağımsızca (ve sorumsuzca) davranma alışkanlığını henüz üstünden atamamıştır. Türkiye'dekl devrimci gençliğin tavrının bundan farklı *olacağına* değil, *olduğuna* inanıyoruz.

NİÇİN İDEOLOJİK ALAN?

Çağımız, teknolojinin büyük bir hızla geliştiği bir çağdır. Sosyalist blokta da, emperyalist blokta da egemen özellik budur. Dolayısıyla teknık kadrolara önemli bir iş düşüyor. Dünyada, elektronikle, sibernetikle yeni bir üretim tarzına geçilip geçilemeyeceği tartışılıyor (bizce, mülkiyet ilişkileri değişmeden böyle bir şey sözkonusu olamaz).

Emperyalist blok, bilgiyi oldukça belirli bir hedefe yönelik olarak kullanmak istiyor. Sibernetiğin verdiği imkânlarla, tam denetim altında tutulan bir toplumu amaçlıyor. Böyle bir toplumda, aydınlara, teknokratlara önemli bir baskıcı görev düşecektir.

Öte yandan, emperyalist sistemin çelişkileri, sistemin denetçisi olarak kullanılmak istenen aydınları, sistemle mücadeleye zorluyor. Bilginin emperyalist amaçlar için çarpıtılması sürecine karşı direniyor aydınlar, öğrenciler.

Sistemler, sömürüye dayanan sistemler çökerken, bu çökuntünün ilk belirtileri *«ideolojik»* düzeyde görülür. Egemen sınıf ideolojisi, toplumun genel çıkarlarını temsil etmekten uzaklaştıkça, sınıf bencilliği daha fazla sırıtır. Öte yandan, haksızlık belirginleştikçe, bu sınıfın ideolojisi gittikçe zorbalaşır. Böylece, ideolojik buhran öncelikle patlak verir. Ama egemen sınıf politik ve iktisadî düzeylerdeki egemenliğini, denetimini, daha epey bir süre devam ettirebilir.

Emperyalizmin, bilgiye, teknolojiye bağımlılığı ile ideolojik çöküntüsünün aynı döneme raslaması, aydın kadroları ve öğrenci gençliği sisteme karşı seferber etmiştir. Bu, aslında emperyalizme son derece ciddî bir darbe vurabilmek için önemli bir fırsattır. Çünkü sistem böylece, kendini ayakta tutmak için ihtiyaç duyduğu kadrolarca sarsılmaktadır.

«Niçin ideolojik alan?» sorusunu başlıca cevabı budur. Alanın kendisi özellikle önemli olduğu için ve bu alanda mücadeleyi başka kimse aynı şekilde veremeyeceği için. Buna, aslında aynı şeyin bir başka türlü söyleyişi olan şu önermeyi de ekleyebiliriz: öğrenci gençlik, kendi yapısına en uygun mücadele biçimi bu olduğuna göre, en rahat, en doğal, ve en verimli şekilde bu alanda çalışabilir.

Öğrenci gençlik, etkinliğinin ağırlığını ideolojik alana aktarmalıdır. Bu söz eskiden egemen çevre-

lerin söylediği, «öğrenciyse dersini okusun» çeşidinden bir öneri değildir. Çünkü o söz, öğrencinin kendisine okutulanı edilgin bir biçimde öğrenmesini buyurmak demektir. Etkinliği ideolojik alana aktarmak «önce okuyun, sonra politika yapın» mantığının da tam karşıtıdır. Çünkü, politikayı, okumanın içine, devrimciliği, ideolojik alanın ve etkinliğin kendisine taşımaktır bu.

Dikkat edilirse, eski davranışta, «önce okusun, sonra politika yapsın» sözüne karşı çıkılmış, ama mantık, yani o tecrit edici, kavramları birbirinden ayırıcı burjuva mantığı kabul edilmişti. Çünkü, politikaya öncelik tanınmış, ama okuma tatil edilmişti. Dolayısıyla, politika ve okuma aynı zamanda yürütülememişti. (Bir bakıma, boykot tam bu mantığın eylemi değil midir?) İdeolojik bilinç alınınca, bu yeni bilinçle politik pratik alanına koşulmuş, ama ideolojik pratik alanı terk edilmişti. Oysa bunlar, burjuva ya da küçük-burjuva taktikleridir. Marksizm'in «içinden değiştirme» yöntemine aykırıdırlar.

İDEOLOJİK ALANDA MÜCADELE NELERE ÇÖZÜM GETİRİR?

İdeolojik alanda mücadele öncelikle, bu yazının başında sözkonusu edilen âcil pratik soruna çözüm getirir. Bu, gençlik örgütlerinin şu anda *«olumsuz»* belirlemeler içinde olması, «olumlu etkinlik» yolunu seçmekte güçlük çekmeleri sorunudur. Olumsuz (felsefî anlamda), çünkü, neler yapılmayacağına göre belirlenen bir eylem. «Küçük-burjuvasın, bu halinle proletaryayı temsil etmeye *kalkma!»*, «Demokratik Kuruluşsun, siyasî Parti gibi hareket *etme!»*, «Faşistler provokasyona getirmek için saldırıyor, karşılık vererek provokasyona *gelme!»* Hepsi doğru, ama eksik. Çünkü bütün bu «yapma», «etme»lere karşılık, «ne yapılacağı», «ne edileceği» yok ortada.

Komando saldırılarının yarattığı fiilî durum önemlidir ve bizi *bir siyasî* örgütle *bugünkü* gençlik örgütün yapısı arasındaki temel ayırımlardan birine getirmektedir. Siyasî örgütte hedefler, görevler, davranış biçimleri ,organların hiyerarşik kademelenmesi içerisinde tesbit olunmuş, belirlenmiştir. Bir Parti militanı da sık sık Faşist saldırılarına uğrar, bazan öldürülür. Bu durumda Parti'nin ne yapacağı bellidir. Öte yandan, Parti'nın bütün etkinlikleri de gereken biçimlerde devam eder.

Oysa, geçmiş dönemin koşullarını ister istemez devralan bugünün *öğrenci* örgütleri, daha çok, tepkici nitelikte kuruluşlardır. Bir olay karşısında tepki göstermektedirler. Siyasî partideki gibi tesbit olunmuş etkinlikleri, gündelik görevleri, ayrıca da, olağanüstü olaylardaki davranışları tam yetkiyle tesbit edecek ve bu alanın çalışmalarını tek başına omuzlayacak organları pek yoktur. Olsa da, lafta vardır ve gereklı koordinasyon içinde çalışmaktan uzaktır. Gençliği tedirgin eden de, kahpe bir saldırıda vurulmak, ölmek korkusu değil, devrimci olarak, böyle bir durumda eli kolu bağlı kalmaktır. İşte bunun için, örneğin bir Faşist saldırısını *arızî* kılacak şekilde, *asli etkinlik alanının* tesbit edilmesi gerekmektedir. O zaman, gençlik orgutu de siyasî örgüt gibi işler tabiî *ayrı* düzeylerde, ama aynı devrimci ilkelerle).

Böyle bir işlerliğin başlaması âcil pratik sorunu çözer. Devam etmesi, uzun devrimci sürecin çeşitli aşamalarında semeresini verecek önemli birikimler sağlar, Ancak, bunları incelemek için, ideolojik mücadelenin biçimine de kısaca bir göz atmak gerekir. Bu konuda şimdilik kesin bir şey söylenemez, alacağı biçimleri pratik belirleyecektir. Ama genel ilkeler şimdiden de tartışılabilir.

Varolan öğrenim kurumlarının tam homojen bir yapıya sahip oldukları söylenemez. Türkiye'nin çarpık yapısını, farklı ulusal ve uluslararası siyasî tercihleri bu kurumlar da aynen yansıtmaktadır. Böyle olması, şüphesiz bu kurumlar içinde ideolojik mücadeleyi sürdürecek gençler için daha avantajlıdır.

Ne var ki, bir bütün olarak bu kurumlar düzenin parçasıdırlar. Çalışmaları büyük ölçüde, 1) Bu düzeni haklı çıkararak kabul ettirmeye, yani, varolan bozuk toplumsal koşulları ebedî ve doğal koşullar gibi göstermeye, 2) Bu düzen içinde çeşitli işlevleri yerine getirecek elemanları a) hem gerekli bilgilerle, b) hem de gerekli görülen tavırla donatmaya yöneliktir.

Bu durumda devrimci gençliğin temel ilkesi, *dogmatik* olarak verilene karşı *eleştirel* tavrı koymaktır. Giderek, bu eleştirelliği, ya-

Mayıs olayları sırasında yapılmış afişlerden örnekler.

ratisiliga dönüşturerek, verilen çarpık bilginin yerine doğru bilgiyi koymaktır. Öğrenim kurumlarının bilgi düzeyindeki yetersizliğinin, yanlıtıcılığının, çarpıklığının sergilenmesinin yanı sıra, maddî yetersizlikleri de açığa çıkarılmalıdır. Kitap sorunu, kitaplıklarda çalışma koşullarının sağlanamaması, öğrencilerin gerekli toplumsal ihtiyaçlarına asgari ölçüler içinde bile karşılık verilmemesi, öğrenciye insan muamelesi edilmemesi gibi yüzleri bulan sorun da sergilenmelidir.

Fakülte ve bazan fakülte içi bölümlerde, 12 Mart'ın faşist yasalarının bıraktığı boşluklardan yararlanarak, üniversite mezunlarını ve öğretim üyelerini de içine alabilecek yapıda dernekler kurulmalıdır. Bu dernekler yukarıda sözü edilen demokratik işler dışında eğitim sorunlarını da doğrudan doğruya ele alabilecek şekilde kurulmalıdır. Eğitim sorunlarından, sadece, fakülte dışı seminer ve konferanslar anlaşılmamalıdır. Fakültede okutulan derslere paralel çalışmalar da, ideolojik mücadele ve çalışmanın parçalarından olmalıdır. Yanlış bilgilerle de, yanlış bilgiyi empoze etmeye çalışan ezberci, anti-demokratik medrese hocası tavrıyla da mücadele edilmelidir.

Yanlış bilginin yerine doğrusunun konması ikili bir yarar sağlar. Bir kere, üniversiteye üniversite içinde bir alternatif getirir. Bu, son derece önemli bir olaydır ve ancak bunun gerçekleşmesiyle çağdışı öğrenim kurumlarının «beyin yıkama» etkinlikleri, zararları önlenebilir. İkincisi, dışa dönük bir yarardır. Devrimci öğrencilerin, şüphesiz devrimci hocalarından da yararlanarak meydana getirecekleri çalışmalar, genel olarak siyasî, entellektüel alandaki boşlukları da doldurabilir, yani üniversite dışındaki okur kitlesine de ulaşabilir. Böylece, doğru bilgiyi üretme etkinliği, o bilgiyi gerekli olduğu yere ulaştırma etkinliğiyle de tamamlanır.

Bu çalışma, kendi süreci içinde, kollektif çalışma eğitimini ve disiplinini kazandırır. Çünkü sözkonusu işler, bireysel olarak başarılamaz. Çalışmanın kendisi kollektif şekilde, birkaç öğrenci tarafından yürütüleceği gibi, genel koordinasyonu da -bibliyografya, danışma, yayın işleri, v.b.- ancak kollektif bir yapı içinde yürütülebilir. Böylece, yalnız devrimci bilgi edinilmekle kalınmaz, bilginin edinilmesi süreci de devrimselleştirilir. (Eski, çok yanlış aydın düşmanlıkları, anti-entellektüel tavırlar, v. b. de böyle bir süreç içinde doğal olarak elenir.)

Bu çalışma, üniversitedeki öğrenci kitlesi içinde yapılabilecek en olumlu siyasî çalışmadır. Çünkü henüz «apolitik» olan kitle böylece kendi varoluş alanı içindeki çelişkiyle yüz yüze getirilmiş olur. Soyut bir dille anlatıldığında kolayca kavrayamayacağı genel toplumsal çelişkileri kendi hayatı içinde görüp kavrar. Burada ideolojik mücadeleyi veren kadroların dikkat etmeleri gereken nokta, öğrenci kitlesinin olumsuz isteklerini tahrik ederek değil, gerçek çalışma zevkini ve disiplinini göstererek, canlı şekilde sergileyerek sempatisini kazanmaktır.

Gençlik eylemlerinin başında ortaya atılan «Halka dönük üniversite» gibi, temelde doğru olan, ama işlenmediği için bugün hâlâ herhangi bir anlam taşımayan kavramlara, somut bir içerik getirmenin yolu budur.

İdeolojik mücadele, egemen sınıfları kendi çıkarları için yetiştirmek istedikleri kadroları onlardan çalar. Ancak en eyyamcı, en az zeki, satılmaya en hazır kadrolar o sınıfların hizmetine girmeye razı olurlar. Öte yandan, bu eyyamcıların dışında olan, en azından demokratik anlayışı ve çağdaş bilimsel tutumu benimseyen kişiler ve çok zaman da devrimciler, «serbest meslekler» diye bilinen alanları ve ayrıca teknik alanı doldururlar. Bütün bu tabakaların devrimci süreç boyunca olduğu gibi, halk iktidarının gerçekleşmesinden sonra da yapacakları önemli katkılar vardır.

SONUÇ

Türkiye bugünlerde birçok bakımdan bir geçiş toplumunun özelliklerini gösteriyor. Şüphesiz, aynı üretim tarzı, aynı toplum biçimi içerisinde bir değişimdir, sözkonusu olan. Ama gene de toplumu yatay ve dikey boydan boya kaplayan bir özel dinamizm var. Bu dönemde sosyalist hareketimiz de eski yanlışlarından arınarak gelişecektir. Olumlu ile olumsuzun yan

yana varoldukları, mücadele ettikleri bir dönemde yaşıyoruz.

Devrimci gençliğin çeşitli aranışları arasında, burada önerilen yola benzer yöntemlerle de çalışmaya başladığı görülüyor. İstanbul Üniversitesinin bazı fakültelerinde bizim istediğimiz türden dernekler kuruluyor, Ankara'da örneğin Tüm-İktisatçılar Birliği gibi bir kuruluş meslekî alanda olumlu bir devrimci etkinlik sürdürüyor.

Bugünkü gençliğin, dünkü gençlikten temel farkı, düşüncede, düzenin sınırları içerisinde yaşamamasıdır. Geçmişte en ilerici gençliğin dahi idealleri ve özlemleri, düzenin sınırları içerisinde ilericiydi.

Bugünkü gençlik, kurmak istediği toplumun ideolojik birikimini şimdiden yapmak zorundadır. İdeolojik birikimi yeterli olmayan bir kadro politikada da başarılı olamaz. Bugün bunu gören ve buna göre davranmaya çalışan gruplar var. Asıl sorun, bireysel çabaları ortak çabaya, kendiliğinden girişimleri planlı, bilinçli, koordine girişimlere dönüştürecek fikrî zemini ve bunun gereği olan pratik hareket imkânlarını (yani örgütlenmeleri) yaratmaktır.

Fraksiyonculuk her zamanki gibi böyle bir durumda da, lafta keskin ve aktivist, ama fiilen korkak ve pasifist tutumuyla, ideolojik mücadele biçimlerinin geliştirilmesine karşı çıkabilir, sözde-politik öncelikli hedefler gösterebilir. Oysa, ideolojik mücadeleye ağırlığı aktarmaktan kasıt, yukarıda da belirtildiği gibi, politik mücadeleden çekilmek demek değildir. Tam tersine, politik mücadele içinde kalmak, ama daha çok çalışarak, şimdiye kadar ihmal edilen ideolojik mücadelenin içine de politikayı taşımaktır. Politika ile ideolojik-demokratik düzeyleri birleştirecek bir gençlik örgütü, potansiyelini, gündelik kışkırtmalarla tükezlemeden rasyonel bir bütünlük içinde kullanabilecek bir programa sahip olur. Bunun tersini iddia etmek gençliği yeniden o aynı kısır alana çekmektir ki zaten faşist saldırganların planı da budur. Biz, devrimci gençlik kitlesinin bu oyunlara bir daha gelmeyeceğine kesinlikle inanıyoruz. ■

birikim de kültür olayları

Değinmeler / Günün Olayları
Sanat Olayları / Kitaplar
Filmler / Dergiler

YAYIN KONGRESİ

Ocak ayının önemli kültür olaylarından biri Kültür Bakanlığının düzenlemesiyle Ankara'da toplanan II. Türk Yayın Kongresi oldu. Bu Kongre 1939'daki Birinci Turk Neşriyat Kongresi'nin 36 yıl gecikmiş devamıydı. CHP-MSP koalisyonu iktidara gelmeden tasarlanmış, bu iktidar sırasında ön hazırlıkları yapılmış, hükumetin istifası üstüne Kongre şimdiki Irmak hükümetine ve bu hükümet içinde yeniden kurulan Kültür Bakanlığına kalmıştı.

II. Türk Yayın Kongresi'ne Türkiye Yazarlar Sendikası da katıldı. Sendika, başlangıçta, çağrılmamıştı. Ancak, Kongre öncesinde, devlet kitaplıklarına kıtap alınırken Kültür Bakanlığının seçilen kıtap ve yazarlara karşı kendince bir sansür uygulaması olgusu, imzalı belgesiyle ortaya çıkmış, Yazarlar Sendikası da bir basın toplantısıyla durumu halka ilân etmişti. Bu olay üstüne Kültür Bakanı Nermin Neftçi Türkiye Yazarlar Sendikasını da -bu ve buna benzer olayları tartışmak üzere- Kongre'ye davet etti.

Yazarlar Sendikası ve Kongre'ye birey olarak katılan ilerici yazarların ortak önerileri sonucunda II. Türk Yayın Kongresi genel kurulu bazı olumlu temenni kararları aldı. Bu kararlar şöylece özetlenebilir:

1. Fikir özgürlüğünü kısıtlayan yasaların genişletilmesi. 2. İkinci baskılarda savcıların 6 aylık sure içinde kovuşturma hakkının ortadan kaldırılması, 3. Uluslararası toplantılara giden yazarlara pasaport verilirken engelleme uygulanmaması; 4. 10.000 liralık vergi bağışıklığının en az 50.000 liraya çıkarılması, 5. Telif haklarının artırılması ve ikinci baskılarda tam telif ücreti ödenmesi...

Bu kararların böyle bir Kongre'de onaylatılması önemli ve olumlu bir olaydır. Ancak, herhangi bir bağlayıcılığı olmayan bu temennilerin gerçekleşmesi başka bir sorundur. Gelir vergisi ile ilgili yasa değişiklikleri tahminen kısa dönemde gerçekleştirilebilir. Ama asıl hayatî önem taşıyan anti-demokratik yasalar kolay kolay değiştirilmeyecektir. Dolayısıyla, gerçekten sağlıklı bir yayın ortamı yaratılamayacaktır.

Bir ülkenin sağlıklı bir yayın hayatına sahip olması, fikirlerin serbestçe tartışılabildiği bir hukukî yapıya bağlıdır. Bazı fikirleri söylemenin ceza kanunlarıyla yasaklandığı bir ülkede, ancak tek-yanlı bir yayın var olabilir. Türkiye, hukukî üst-yapısı kısıtlayıcı yasalarla dolup taşan bir ülkedir ve bu anti-demokratik yasalar ünlü 141-142'den ibaret değildir. Türkiye'de egemen çevreler, «hayatta en hakikî mürşit ilimdir» derler, ama dünyada iki ayrı bilim anlayışının kesinlikle kutuplaştığı bir çağda, hangi «ilim»in «mürşit» olacağına karar verme hakkını ellerinden bırakmaya yanaşmazlar. Kendi anladıkları «ilim»in dışında kalan bilim anlayışlarını da yasa dışına itmeye çalışırlar. Alınan olumlu temenni kararlarına karşın bu Kongre de, bu tutumun dışında bir olay değildir.

Ne için toplandı II. Türk Yayın Kongresi?

Birincinin de, ikincinin de amaçları, geçen zamanın gerektirdiği ufak tefek değişiklikler dışında, temelde birdir. Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin bu konudaki kararlarından bazı parçalara kısaca bakalım:

«Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azmında bulunan cumhuriyetçi Türkiye, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir.»

«Gençlik neşriyatının, teveccüh etmesi lâzım gelen hedefleri şöyle tarif edilmişti:

Altı umde, yurt sevgisi, ahlâk ve seciye, aile, nüfus,... büyük adamlar, büyük inkılâplar, klasikler...

«...mükâfatın verilebilmesi için ilk şart kitabın inkılâp ve rejimimize uygun bulunması...

«Dilimize çevrilmesi lüzumlu görülen klasik eserlerin listesi sizlere sunulmuştur. Listedeki eserler arasında hümanist kültüre taalluku olanlara bilhassa ehemmiyet verilmesi...»

Görüldüğü gibi temel amaç, rejimin ideolojisini yaymaktır. O dönemde, varolan kültür düzeyinin düşüklüğü nedeniyle, yapılan yayınlar oldukça yararlı olmuştu. Bu faaliyetin bazı olumlu anılarından ötürü bugün bile birçok devrimci aydın, devletin yayın hayatında rol oynamasını özlemle beklemektedir.

Ancak, «rejimin ideolojisini sağlamlaştırma» hedefi bugün biraz daha farklı anlam taşıyor. O dönemde sosyalizm toplum içinde somut bir varlık değildi. Bugün öyledir ve «ideolojik» mücadele özel bir önem kazanmıştır.

Birinci Yayın Kongresinden bir süre sonra, çeşitli partilerin siyasî çekişmeleri arasında devlet eliyle yapılan ideolojik yayın işi tavsadı. 12 Mart öncesinde ise 1000 Temel Eser di-

zisiyle yepyeni bir çığır açıldı. Bu diziyi yöneten kadro Batıcı ideolojiye karşı, pre-kapitalist Osmanlı kültürünü yaymaya özel bir ağırlık vermekle görevli bir ekipti. 12 Mart döneminin egemen sınıflar içi kavgaları arasında bu kadroya işten el çektirildi.

Önümüzdeki dönemde devlet eliyle yapılan yayınlarda gene eski Batıcı-laik tutumun ağırlıkta olacağını, ama Türkiye'deki pre-kapitalist kesim'in ekonomik-politik yapıyla bütünleşmesi ve rejimin parçası haline gelmesi oranında, yerli-ulusal gelenek adına, Batılı kültürle Osmanlı-Türk kültürünün kaynaştırılmasına çalışılacağını tahmin edebiliriz.

Gelişen sosyalist düşünceye karşı bir burjuva ideolojisi olan Kemalizm'in çağdaşlaştırılması yeni yayın politikasının temel ilkesi olacaktır. Kemalizm pozitivizmden kaynaklanan bir ideolojidir ve pozitivizmin ise çağdaş burjuva dünyasında bile yeri kalmamıştır. Bu nedenle, egemen çevreler ideolojik bakışlarında önemli revizyonlar yapmak zorunluğu ile yüz yüze gelmişlerdir.

Önümüzdeki günlerde egemen sınıflar arası çekişmenin siyasi düzeyde billurlaşma biçimine göre devlet yayınında ne tip ideolojilerin ağır basacağı sorunu belli değişiklikler gösterebilir. Türkçü-Osmanlıcı, pek fazla revizyon görmemiş Kemalist, ya da çağdaş Batı'ya daha yakın sibernetikçi, strüktüralist, v.b. ideolojilere ağırlık verebilir. Ne var ki, bütün bu görece ağırlıklara karşın, temelde değişmeyecek özellik, yayınların anti-marksist olmasıdır.

II. Türk Yayın Kongresi bu genel hazırlığın ön çalışmalarından biri olarak değerlendirilmeli. buradan kural-dışı olarak geçirilmiş olumlu temenni kararlarının gerçekten ciddiye alınması umulmamalıdır. ■

«MİLLİYETÇİ CEPHE», SEÇİM VE TRT

Demokrasi sorunu ve bunun kavgası günün siyasi ortamını özetliyor. Türkiye, demokrasiyi savunanlar ile demokrasiye saldıranlar arasındaki çatışmanın sarsıntılarını en uzak köşelerinde bile duyuyor. Siyasi gerilim artmış, halk eskisiyle karşılaştırılamayacak kadar politikleşmiş durumda. Milliyetçi Cephe her yerde saldırıyor; Faşizmin iktidarda olduğu, yasaları kendi yaptığı zamanlarda bile, kendi yasalarına uyamadığını yakından izlemiştik. Bugünün ortamında ise sağ cephe yasa, akıl, mantık, insanlık hiçbir şey tanımıyor.

Milliyetçi Cephenin bu dönemdeki boy hedeflerinden biri doğal olarak TRT'dir. Bunun nedeni TRT'nin «sol» olması değil, sadece «tarafsız» olmasıdır. (Ama böyle olması, TRT'nin böyle kızışmış bir kavgada «sol» dan eleştirilmesini hiçbir şekilde gerektirmez). Çünkü Türkiye'nin gerçekleri artık öyle bir nitelik almıştır ki, «tarafsızlık» bazılarına «sosyalizm» gibi görünmektedir.

Bu nedenle Milliyetçi Cephe, gitikçe kaçınılmazlaşan seçime bu TRT ile girmemek için can havliyle uğraşmaktadır. TRT'nin birkaç toplumsal temalı programının seyircide yarattığı olumlu dikkat ve etkiye Milliyetçi Cephe partilerinin tahammülü yoktur. İkinci Dünya Savaşı'nı, Nazilerin, Faşistlerin iktidara gelişini gösteren filmler Milliyetçi Cephe'nin oldukça yakın plandan çekilmiş fotoğrafları gibidir.

Sol karşısında birleşip kükreyen Milliyetçi Cephe, kendi içinde çelişkilerle doludur. 1960 sonrasında Türkiye egemen sınıflarının arasında beliren, kolay kolay giderilemez ayrılıklar, bu cephe içerisinde yok olmuş değildir. Bu bakımdan Milliyetçi Cephe yalnızca sola karşı bir iktidar mücadelesinin siyasi aracı değil, aynı zamanda sağın kendi içindeki iktidar mücadelesi ve hiyerarşi tesbitinin arenasıdır.

Seçim sağ partiler için herhalde bir bozgun olacaktır. Ecevit, yurt içindeki «yetkili ve etkili» çevrelere burjuvazinin ağırlıklı bir kesimine kendini kabul ettirmiştir. Halk desteğini kazanmıştır. Dış çevreler de geleceğin devlet adamı olarak onu tanımaktadır. Bütün bu güç ve desteklerle Ecevit, herhalde seçimi zorunlu kılacak ve kazanacaktır.

CHP'nin seçimi kazanması, bugünkü barut fıçısını andıran ortamda belli bir rahatlama imkânı yaratabilir. Ancak, bundan sonraki gelişmeler bizce şimdi olanlardan daha önemli ve daha tehlikelidir. Çünkü CHP, «sol»u temsil ederek iktidara gelecek, sosyal demokrasinin utopizmi yüzünden gireceği açmazlar bir ölçüde «sol»un sırtına yüklenecek, bu arada faşizm güçlenme fırsatı bulacaktır. Sosyalistler için çözüm, yalnız CHP'ye yüklenmeye ağırlık veren bir strateji değildir. Öte yandan, sosyal demokrasinin vebalini de çekemezler. Böyle bir durum, sosyalistlerin şimdiye kadar yaptıkları gibi tekyanlı ve kısa-vadeli politik tutumları bırakmalarını, karmaşık bir dünya ve karmaşık bir toplumun gerektirdiği esnek politik tutumu benimsemelerini zorunlu kılmaktadır. Buhranlı dönemlerde, çaresiz kalan sosyal demokrat iktidarların Nazizm'e, Faşizm'e nasıl ortam hazırladığı unutulmamalıdır. Öte yandan, her önemli olayda kendi solundakileri yalnız bırakmanın ne gibi sonuçlar verdiğini CHP'liler de belki hatırlamak gereğini duyarlar. ■

DEMOKRATİK KURULUŞLAR VE DEMOKRATİK MÜCADELE

Geçtiğimiz Şubat ayında TÖB-DER'in sendikalaşma isteğini ve faşizme karşı tavrını duyurmak amacıyla yaptığı toplantılara yönelen saldırılar, demokrasi sorunu çevresinde odaklaşan mücadelenin Türkiye'nin siyasi hayatındaki önemini kanıtlayan pek çok olaydan biri oldu. Demokrasi mücadelesi, sosyalizm mücadelesinin, sadece taktik nitelikte değil, aynı zamanda özünü de belirleyen ayrılmaz bir parçasıdır. Bugünün Türkiye'sinde ise, yatay olarak bütün yurt yüzeyinde ve dikey olarak bütün kurumlarda

demokrasi mücadelesi verilmektedir. Türkiye tarihinde ilk olarak demokrasiyi soyut bir kavram olmaktan çıkarmanın mücadelesidir bu. Demokrasi elbette sosyalist içeriği kazandığı zaman somut bir gerçek olur. Ama bundan önce de sosyalistlerin demokrasi sorununun önemini kavramaları gerekir.

27 Mayıs Anayasası bazı özgürlükleri yukarıdan aşağıya bir biçimde getirmişti. Dolayısıyla bu özgürlükler, aşağıdan yukarıya uzun bir mücadele süreci sonucunda kazanılmış haklar gibi değildi. Başlangıçta oldukça soyut görünürken, zamanla, siyasi mücadelenin daha modern bir biçim almasıyla Anayasa'nın açtığı boş alan yavaş yavaş dolmaya başladı. Demokratikleşme, Türkiye'nin geri iktisadi ve politik yapısında egemen sınıflara hoş görünemezdi. 12 Mart dönemi ve 27 Mayıs Anayasa'sının özünü tamamen değiştirdi ve halkın artık kullanmaya alıştığı hakları geri aldı.

Bugünkü dönemde öncelikle karşımıza çıkan sorun bu özgürlüklerin, artık aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir mücadele ile yeniden kazanılmasıdır. Bu mücadelede proletaryanın sosyalist örgütünün yanı sıra bütün demokratik kuruluşlara da önemli görevler düşmektedir. Böyle bir mücadele demokratik kuruluşlara hem somut hedefler, hem de güç birliği kurmak için somut koşullar yaratmaktadır. TÖB-DER gibi, çeşitli meslek odaları gibi kuruluşlar için sendikalaşma sorunu bu çeşitten bir hedef göstermektedir.

Demokratik kuruluşların eski dönemde imkânları aşan tarzda politik mücadeleye katılmaları hem içerden, hem de dışardan eleştirilmişti. Özellikle içeriden eleştirilerin olumlu sonucu, şimdi daha rasyonel bir davranış biçiminin ortaya çıkması olmuştur. Gelgelelim, «imkânlarını aşan» davranışlara girmemek, bu kuruluşların önemi olmadığı demek değildir.

Demokratik kuruluşların genellikle düştükleri yanılgı («parti gibi davranmak» diye anlatılan), «demokratik baskı grubu» olmayı daha çok «kamuoyu aydınlatıcılığı» şeklinde yorumlamaları ve bu yolda bazan tabanlarının ötesinde konularda tabanlarının çok ilerisinde demeçler vermeleriydi. Oysa gerçek bir baskı grubu olmanın kaçınılmaz önkoşulu, tabanı meydana getiren mesleki zümrenin gerçekten temsilcisi olmaktır. Bu sağlanamazsa, «baskı grubu», örneğin Yunanistan'la ilişkilerimizin gerginleştiği her anda öne çıkarılan sekiz on kişilik Türk-Ortodoks Cemaati gibi desteksiz bir «bildiri kuruluşu» olur. Kamuoyunun bu bildirileri yanıtlama kapasitesi de gittikçe azalır. Böylece kuruluş, ne tabanını temsil edebilen, ne de tabanı dışındaki kitlelere gerçekten bir şey söyleyebilen, toplumsal gerçeklikten kopuk bir nitelik alır.

Bu eleştiri, geçmiş dönem için şüphesiz daha geçerliydi. Bugün ise demokratik kuruluşların yerlerini ,önemlerini ve yapabileceklerini çok daha doğru bir görüşle değerlendirdikleri görülüyor. Ancak bugün de, çeşitli fraksiyon kavgalarının kurulması gerekli güçbirliğini yıpratmaması umulur. ■

Bir Dergi
AYLIK POLİS DÜNYASI

Son zamanlarda Milliyetçi Cephenin saldırıları yoğunlaştıkça polisin bu saldırılara karşı takındığı tavır da eleştiriliyor. Bu eleştiriler yapılırken elimize «Aylık Polis Dünyası» adında, polis örgütü için yayımlanan bir dergi geçti. Derginin Ocak 1975 sayısında, ilk sayfadaki başyazıdan parçalar sunuyoruz:

«Şu dünya ne garibtir. (İmlâ yanlışlarını düzeltmedik) Aydan post, Moskoftan dost olur mu? Olur divenlere son günlerde raslar olduk. Ne korkunç bir gaflet... Ne tez unutuldu Moskof'un Ardahan'ı istemesi...

«Komünizm, hangi ülkede refah getirmiştir. İşte Doğu ve Batı Almanya:

«Bir tarafta komünizm. Bir tarafta karma ekonomi. Bir tarafta refah bir tarafta sefalet. Ama onlar muradlarına eremiyeceklerdir... Bu ülkenin vatansever evlâtları istenildiği kadar tehdit edilsin, istenildiği kadar zor bir uğraşa sürülsün mücadelelerinden yılmayacaklardır. Çünkü, onlar ecdatlarına dayanan bozkurt efsaneleriyle büyümüşlerdir... Çünkü onlar Turan'ın zaferlerine inanmışlardır. Canım kadar sevdiğim (ruhu şad olsun) aziz arkadaşım Yusuf İmamoğlu Moskof uşaklarının kurşunlarıyla Edebiyat Fakültesi koridorlarında şehit edildiğinde cebinden para olarak sadece bir kırk kuruş çıkmamışmıydı?.. Komünistlerin son günlerde tekrar dillerine doladıkları devrim meselesine gelince, evet devrimler ergeç gerçekleşecektir. Ama bu onların sandığı gibi Moskof, olmayacak, Türkçü devrimler olacaktır. Zafer: ülkücü, Turan İdealine bağlı Türkçü devrimcilerindir. Moskof dölleri bunu böyle bile...»

Aynı sayıda İstanbul Emniyet Müdürü Arif Yüksel'e bir açık mektup var. Anlaşılan, dergiler arası bir rekabet söz konusu. Emniyet Müdürü de *Aylık Polis Dünyası* dergisine beklenen imkânı tanımamış. Şöyle deniyor:

«Bugün İstanbulda bir düzüneye yakın Polis adı kullanılarak mecmua ve gazete yayınlanmaktadır. Yayın organı çıkarmak vatandaşın (Bazı kurallar içinde) anayasal hakkıdır. Ancak bir imtiyaz verilirken o şahsın hüsnühal sahibi ve bazı vatandaşlık görevini yerine getirmiş olması gerekir. Bugün bu imtiyaz sahipleri arasında asker kaçakları, beynelmilel sabıkalı dolandırıcılar, müsseccel fuhuş simsarları ve de şerefli Türk polisinin adının ardında binbir çeşit dalavereler çeviren insanlar bulunmaktadır. Hırsızlıktan zanlı olarak bazılarının mahkemeleri devam etmektedir. Bir asker kaçağına, bir hırsıza, bir beynelmilel dolandırıcıya, bir beynelmilel fuhûs simsarına nasıl kapılarınızı ardına kadar açıyorsunuz? Aynı seviyeli şube müdürleriniz nasıl yapabiliyor?.. Sizi daha güçlü görmek amacıyla bu konudaki tahkikatınızı bekliyor Polis adını kullanarak

sağı solu dolandıranlara gerekli dersi vermenizi istiyoruz»
Dergide ayrıca İlyas Aydın'ın El fetih'de devrimciler tarafından ajan olduğu gerekçesiyle kurşuna dizildiği haberi ile Elfetih'de İsrail bskınında ölen Bora Gözen'le arkadaşlarının haberi veriliyor. «Birinci Şube Elemanlarına» az para verildiği konusunda gene Arif Yüksel'e başvuruluyor. Ayrıca, Türkeş'in fakir halkı bazı vergilerden kurtarmak için kanun teklifi yaptığı anlatılıyor. Profesör Doktor Orhan Düzgüneş'in «Ülkücü Olmak Şereftir» adlı makalesi bozkurtluğu «akademik düzeyde» övüyor; CHP'li bakan Üstündağ'a çatıyor. Şubat olayları da neredeyse önceden bildiriliyor bu yazıda: «... Üstündağ... TÖB -DER ile birlikte, onun artık bütün milletçe bilinen anarşist, ihtilâlci, millî birliği parçalayıcı ideolojisi istikâmetinde uygulamalara başlayınca millî duygular yeniden canlandı...» (Dergi, Ocak sonunda yayınlanmış.)
Aylık Polis Dünyası, İstanbul Üniversitesi rektörü Halûk Alp konusunda da fikir sahibi. Erdal İnönü'ye benzetiyor rektörü: Erdal İnönü «o koltuğa oturduğu andan itibaren de genç militanlarının emrine girmişti. Sonrası malum 12 Mart oldu. Erdal'ın ve onun himayesindeki militanların neler yaptığı ortaya döküldü...
«İşte şimdi Halûk Alp, aynı rolü oynamakta. aşırı sola hoş görünmek için aynı hatalı ve kanunsuz hareketleri tekrarlamaktadır. Zira, komünist anarşistlerin İstanbuldaki en büyük hamisi halen odur.» ■
Dergideki çeşitli yazılar arasında. Itır Gürdemirel imzasıyla çıkan «İnsanlık Üstüne» başlıklı denemeden üslûp örneği olacak bir parça vermeden edemeyeceğiz.
«Her ne denli Darvin'in 'Evrim Nazariyesi' bugün görüş üstünlüğü olarak kabul ediliyorsa da, ben buna pek kabullenmiyorum: gerçekçi bir insan olarak. İnsanların. hayvanların devamı olduğu konusuna hiç değer vermiyorum. Ki bu bir varde gerçek olarak kanıtlansa da bilginlerce...»
Derginin bu sayısında, normal rayice göre 13 000 lira tutacak ilân var. Pe-Re-Ja, Demiryolları, Etibank, Emayetaş, Coca-Cola Seiko, Gima, ve Ziraat Bankasından alınma.

SANSÜR SORUNU VE BU KONUDA BAŞLATILAN MÜCADELE

Türkiye'deki anti-demokratik yönetimin ağırlığını duyurduğu kurumlardan biri de sansür olmuştur. Geçtiğimiz günlerde yeni uygulamalar bu sorunu yeniden alevlendirdi. Önemli olay, «Z» filminin televizyonda oynatılmasının yasaklanmasıydı (sinemalarda oynatılması zaten daha önce engellenmişti). Bu filimde anlatılan Lambrakisi'n öldürülmesi olayı, Karamanlis zamanında geçmişti. Ama Karamanlis hükümeti bugün bu filimin Yunanistan'da gösterilmesine izin vermiştir. Aynı filim, Türkiye'de hâlen yasaklanmış durumdadır.

«Z» olayı üstüne iki bini aşkın işçi önderi, sanatçı ve başka meslekterden devrimci, ilerici demokrat aydın sansür uygulamasına karşı ortak bir bildiri imzaladı. Bu bildiriden bazı parçalar sunuyoruz:

«Türk Sinemasına ilk kez 1919 yılında Mürebbiye filimi dolayısıyla isaal kuvvetleri tarafından uygulanan sansür. kırk yıla yakın süredir Polis Vazife ve Selâhiyetleri Yasasının 6. maddesi uyarınca düzenlenen bir yönetmeliğe göre ve hiç bir demokratik gelişme göstermeksizin korkunç yanlışlarla sürdürülmektedir. Bütünüyle bir Polis sansürü niteliğindeki bu yönetmelik hiç bir yasanın suç saymadığı yasaklama nedenleriyle doludur. Ayrıca son derece bulanık ve belirsiz olan bu hükümler sinema sanatı ve kültür konularıyla hiç bir ilgisi bulunmayan sansür komisyonlarınca yorumlanmakta; bu yorumlar sonucu sanat değeri. yüksek, dünyaca ünlü bir yapıt ülkemizde gösterilmediği gibi daha önemlisi kültürümüzün en etkin parçası olan sinema sanatımıza katkıda bulunabilecek yapıtlar dahı senaryo aşamasında yok edilmektedir.

«Sansür. Anayasamıza göre yasaktır ve yarım yüzyıldan fazla bir süreden beri sinema hariç her alanda kaldırılmıştır. Bütün sanat, düşünce ve yayın araçlarının yasalara uygunluğunun denetimi bağımsız yargı organlarına bırakılmıştır. Sansürün bütünüyle kaldırılması asıl amaçtır...»

Bu bildiriden sonra İstanbul ve Ankara Sinematek Derneklerinde, İzmir Sinema ve Kültür Derneğince açık oturumlar yapıldı. 15 Subat 1975'de İstanbul Sinematek Derneğinde Menaü Ertel ve Mahmut Tali Öngören'in çağrıları üzerine bir ön toplantı düzenlendi. Burada. sansüre karşı baslatılan kampanyanın düşünce özgürlüğünü kısıtlayan başka uygulamalara karşı mücadeleyle, yani, genel demokratik hareketle birlestirilmesi gereği üzerinde duruldu. Bu toplantıda alınan kararlar kısaca şöyle özetlenebilir:

13 Demokratik kuruluş. 15 Şubat Cumartesi günü bir toplantı yaparak Fasist İtalyan yasalarından alınmış olup bütün sinematografik özgürlükleri 1939' dan bu yana kısıtlayan «Filim Sansürü Yönetmeliği»nin kaldırılması, sinematografik özgürlüğün sağlanması amacıyla yapılacak çalışmalarda bir koordinasyona gidilmesine karar vermislerdir. Aralarında sendikalar, gençlik örgütleri. sinema kültür kurulusları. halkevleri ve meslek örgütlerinin bulunduğu kuruluşların temsilcileri 9 kişilik bir komite secerek. sansüre karşı açılacak kampanyanın bu komite aracılığıyla ve bir kampanya biçiminde yürütülmesini istemislerdir. Kampanya sırasında açık oturumlar. konferanslar, yayınlar, afişler ve yürüyüşler düzenlenecektir. Gene bu kampanya sonunda çeşitli sinema çevrelerinin ortak amaçlarla hazırladıkları rapor ve bildiriler yetkili devlet organlarına, parlamento ve hükümete verilecektir.

Sansür konusunda yaptığı çarpıcı canlı-resim filimiyle bu mücadeleye katılan Tan Oral'ın, 1971 yılının ilk aylarında, filimin TRT Büyük Ödülünü alması dolayısıyla televizyoncularla yaptığı bir konuşmanın metnini yayımlıyoruz. Konuşma da, filim

de, bugüne kadar televizyonda yayımlanmadı. TRT'den konuyu sorduğumuz yetkililer bu tip bazı filimlerin 12 Mart yönetimi sırasında kaybolduğunu, halen de arandığını söylediler.

«İyi akşamlar, sayın seyirciler, Bu akşam sizlere, TRT televizyon filimleri yarışmasında Büyük Ödül ve Başarı Ödülü alan iki film sunacağız.

İlk kez, yarışmaya İstanbul'dan katılan Yüksek Mimar Tan Oral' ın Büyük Ödül alan «SANSÜR» adlı filmini izleyeceksiniz.

Tan Oral mimarlığının yanında çeşitli sanat dallarında uğraşıları olan karikatürcü, grafikçi ve amatör sinemacı, çok yönlü bir sanatçı. Kendisiyle çalışma yeri olarak da kullandığı ve filimini hazırladığı evinde buluştuk.

Filimin izledikten sonra, sorularımızı cevaplandıracaklar.

Sayın Tan Oral, izlediğimiz filimde TRT Televizyon filimleri dalında Büyük Ödül kazandınız. Sizi kutlarım. Bu filminizde kamu oyunca çok tartışılan bir konuya eğiliyorsunuz, filimi yapmaktaki amacınızı ve sansür konusundaki düşüncelerinizi somut örneklerle açıklar mısınız? Sinemayla ilginiz nasıl başladı?

Anlatım aracı olarak neden filmi seçiyorsunuz?

Türkiyede kısa filimciliğin olanakları nelerdir? Bu dalın gelismesi için neler önerirsiniz? Özellikle bugünkü durum ile amatör kısa filim yapımcısının sorunları konusunda.
TRT'nin açtığı televizyon filim-

leri yarışması sizce Türk sinema sanatına ne denli katkıda bulundu? Daha başka neler yapılabilir?

Teşekkür ederim sayın Tan Oral, başarılarınızın devamlı olmasını dilerim.

Teşekkür ederim, önce. «Sansür» çizgi filimi kendi alçakgönüllü olanağı ile bir haberalma özgürlüğü kısıtlaması olan sansür uyaulamasına dikkatleri çekmeye çalışmıştır. Sinema etkin ve yaygın bir sanat dalıdır. Ve böyle bir aracın özgürce kullanılması tutucu eğemen güçlerin işine gelmemektedir. Üstelik özgürlüklerin ve haberleşme özgürlüğünün savunucusu da gözükmektedirler. Buna karşılık halkın temel haklarından olan haberleşme özgürlüğü, uzun yıllardır sansür uygulaması ile engellenmektedir. Böyle bir ortamda sansür gibi bir uygulamaya karşı itiraz hakkını kullanmadan çalışma sürdürmeyi kendime yedirememezdim doğrusu.

Filimi bu amaçla yaptım.

Sansür, bilindiği gibi, 14 temmuz 1934 tarihli «Polis Vazife ve Selâhiyetleri Kanunundan» kaynaklanarak çıkarılan 19 temmuz 1936 tarih ve 2-11551 sayılı «Filimlerin ve Filim Senaryolarının Kontroluna Dair Nizamname» gereğince uyaulanan bir engellemedir. İşin acı yanı bunun, çok kişiye olağan gelmesi, alışılmış olmasıdır. Bu anti-demokratik uyaulamaya karşı gerekli tepki yeterince gösterilmemistir. Giderek sansürün kaldırılmasının sakıncalar doğuracağını söyleyen aklıbaşında kişiler bile bulunmaktadır. Tutucu ve müstehcen filimlerin ortalığı saracağını savunmaktadırlar. Oysa bugün sansüre rağmen bu tür filimler perdeleri doldurabilmektedir. Sansür, emekci sınıfların haberalma özgürlüğünden ve bunun sonuçlarından, eğemen çevrelerin ürkmeleri sonucu konulmuş, faşizan bir önlemdir. Onun için kaldırılmalıdır. Sözü edilen sakıncalar sansürün kaldırılmış olması ile belirmeyecek, tersine giderilecektir.

Tekrarlarsam *«Sansür»* çizgi filminin amacı, ilerici ve devrimci güçlerin dikkatlerini bir kez daha sansür olgusuna çekmektir. Sinemayla ilgim eski olmalı. Karartmaların yapıldığı yıllarda Bursada gördüğüm filimleri hatırlıyorum, ilk kez. Kahveci Güzeli gibi verli, Nasrettin Hoca gibi yabancı filimleri. O günden bu yana hep vefalı bir sinema seyircisiyim. Sinemaya karşı kendimi hep borçlu duymuşumdur. Bizim yetismemizde sinema büyük kaynaklık etmiştir. Çocukluğumuz kitapsız geçmiştir denebilir. Ama iyisiyle kötüsüyle sinema dostluğunu hiç esirgemedi bizden. Sinemayı da, pek çok şeyi de, ilk kez yine sinemadan öğrenmeye başlamışızdır.

Yine de bugüne kadar asıl uğraşı dalım çizgi sanatları, karikatür olmuştur. Nedeni sinemaya göre da az olanakla yapılabilmesi olması.

Sinemayı anlatım aracı olarak seçmem, yukarıda da söylediğim gibi benim için bir borç ödeme sorunuydu.
En önemlisi de sinema, çağımız teknolojisinin sanata getirdiği yeni bir boyuttur. Yeni bir olanaktır. Dolayısıyla günümüz sorunlarının anlatımına da büyük yatkınlık göstermektedir. Değişen dünya, değişimini tamamlamak ve yeni değişikliklere varmak için, gerekli araçları da doğal olarak yaratmaktadır. Sinema bunlardan biridir. Tutucu güçlerce de kullanılmaktadır. Ama sinemanın, dünyayı değiştirme mücadelesinde, bu dinamiği içinde taşıyan kitlelerle tamamlasmada en etken anlatım araçlarından biri olduğu inancındayım. Ağır basacak olan da bu yanıdır.

Ülkemizde kısa filimciliğin olanakları kuşkusuz yok denecek kadar sınırlıdır. Önce ham filim bulmak son derece zordur. Ve bu yeter sanırım. Sonra da gösterilme olanakları yok gibidir. Yine de kısa filim yapımının gelişmesinde çeşitli yarışma ve şenliklerin yararları olmuştur bugüne kadar.

Kısa filimde de diğer sanat dallarında olduğunca üç öğe vardır. Yapıcı, filim ve seyirci. Şimdiye dek bu üç öğeden yalnız birinci var olageldi çoğunlukla; yani kısa filim için gereken teknik olanaklar ve malzeme ile filimlerin görülebilme şansı var kılındığı ölçüde, kısa filim de gelişme yolunda aşamalar gösterecektir. Bu yapımcıların gelişmesini de sağlayacaktır kuşkusuz.

Ne var ki bu olanakların günün birinde var olması da beklenemez. Olanlarla işe girişmekte yarar vardır, zor da olsa. Ve çalışmalar bu zorlukları yara-

tan düzenin değişmesi, engellerin kaldırılması doğrultusunda olacaktır. Kısa filim ancak bu mücadele içinde gelişme gösterebilir, kanısındayım.

Yine de TRT bu konuda etkin görevler üstlenebilir. Seyirci olanağı hatta malzeme olanağı vardır. Sonra bir de sinema salonlarında asıl filimin gösterilmesinden önce kesin olarak bir kısa filmin geçilmesi zorunluğu uygulanırsa yine seyirci sorunu bir ölçüde çözülmüş olacaktır. Ayrıca yalnız kısa filimler gösteren sinemalar da bu konuda yararlı olabilir.

Özetlersek teknik olanak, ham madde ve filimlerin gösterilebilmeleri, yani işlev kazanmaları, dolayısıyla yeni yapımlar için paraya dönüşmeleri sağlanabilirse, kısa filimin gelişimi de hızlanacaktır. Yine de bunları beklemek gereksizdir. Bu koşullar da kısa filim yaparak zorlanmalıdır diyeceğim.

Kuşkusuz katkıda bulunmuştur. Biraz önce söylediğimiz gibi ülkemizde kısa filimin gösterilme şansı yok gibidir. TRT buna olanak sağlamıştır. Ayrıca TRT'nin böylesine kısa filimlere olan ihtiyacının büyük olduğu da açıktır. Doğrusu, TRT'nin bir yıl boyunca programlarında yer vereceği kısa filimleri yıl sonunda seyircilerin de katıldığı bir oylamayla ödüllendirmeye gitmesinin, kısa filimin gelişmesi açısından yepyeni ufuklar açacağı inancını taşıyorum.

YANILSAMA VE GERÇEKLİK

Christopher Caudwell
(Çev. Mehmet H. Doğan)
Payel yayınevi, 320 sayfa
25 TL.

Yanılsama ve Gerçeklik başarılı yazarlığının yanı sıra kısacık bir hayata sığdırdığı işlerin çokluğu ve ölümünün kahramanca tragedyasıyla dünya devrimcilerinin haklı saygısını ve sevgisini kazanan İngiliz Marksisti Christopher Caudwell'in sanat ve estetik konusunda yazdığı birkaç önemli kitaptan bir tanesidir. Caudwell'in sanat konusundaki görüşlerinin önemi, bir bakıma onun bu görüşleri sosyalizmin sanat anlayışını belli ideolojik kalıplar içerisinde geliştirmemesinden ileri gelir. «Sosyalist Gerçekçilik» diye tanınan akım belli toplumsal koşullar içinde doğmuş, o koşulların gereklerini «teorik» değil de «ideolojik» bir yaklaşımla değerlendirerek, bunun için gereğinde idealist kökenli bir «devrimci *romantizm*»den yararlanarak oluşmuş; bunun sonucunda kendi oluşma koşullarını sanatın genel varoluş koşullarıyla özdeşleyerek sanatı kısırlaştıran bir formülasyona varmıştı. Bugün bu formülasyona karşı çıkanlar da değerleri ters çevirmekle birlikte aynı sistematik içinde düşünmekten kendilerini pek kurtaramıyorlar.

Caudwell sanat üstüne görüşünü bu tartışmaların dışında geliştirdi. Bu nedenle, araştırmasını konunun asıl temellerine doğru yürütebildi. Gerçi onun eserleriyle de Marksizm bu konuda nihaî hedeflerine ulaşmış değildir. Caudwell'in kitaplarında da gerek düzeltilmesi, gerekse geliştirilmesi gereken pek çok şey bulunur. (yaşasa, mutlaka daha yetkin eserler verirdi). Ama Caudwell'in parlak doğruları, pırıl pırıl analizleri bir yana, yanlışları bile düşündürücü, esinlendiricidir. Çünkü zihnî yapısı ideolojik kapalılıktan uzak, teorik açıklıklara yatkındır. Caudwell'in belirleyici özelliklerinden biri de, Alman idealist felsefesinden uzaklığıdır, denebilir. Bu, onun Hegel'in, Schiller'in ve öteki Alman filozoflarının alabildiğine soyut, kategorik estetik kavramlarına karşı korumuştur. Buna karşılık, Marksist teorinin iki temeli olan bilim ve felsefenin, bilim yanı Caudwell'de biraz fazla ağır basar. Bu bakımdan tavrı, bilimsel olmaktan çok «bilimci» olduğu söylenerek eleştirilebilir. Yani, yeterli bir epistemolojik (bilgi teorisi) temeli olmaksızın bilime yaslandığı için, böylelikle ortaya çıkan bilim de fazla ampirik görünümlüdür. Fizik üstüne de kitap yazmıştı Caudwell. Sanatın, estetik duygunun kökenlerini ararken biyolojiye, psikolojiye, hattâ fiziğe bir hayli ağırlık tanımıştır. Sanatla psikoloji arasında kurduğu bağlantılar onu gene İngiliz ampirik geleneğini sürdüren burjuva estetikçi İ.A. Richards'a da yer yer yaklaştırır.

Öte yandan, toplumsal felsefeye eğildiği zaman, gene »«teorik» olmaktan çok «ideolojik» diyebileceğimiz «özgürlük-zorunluk», «sevgi-nefret» gibi kavramlar çerçevesinde düşündüğü için, hümanist kökenli yabancılaşma ideolojisine yakınlaştığı anlar vardır. Aynı ideolojinin çağdaş yorumcusu Ernest Fischer sanatın bir çeşit tedavi olduğu görüşünü ondan almış olabilir.

Bütün bu eleştiri ve yarı-eleştirilere karşın Caudwell'in eseri özgün, taze, olumlu ve önemlidir. Bir kere sanatın kökenini gerek tarihî, gerekse genel-teorik düzeylerde ciddî bir şekilde araştırır. «Bireysel-toplumsal» ilişkisini oldukça doğru biçimde koyarak kültüre gerekli yeri verir.

Ama bütün bunların ötesinde, Caudwell'in asıl önemli ve geliştirilmesi gereken yanı, sanatın bilgilenme içindeki yerine yaklaşımıdır. *Yanılsama ve Gerçeklik*'in son sayfalarında şemalaştırılmış şekilde sunulan bu sanat - bilim ilişkisinin incelenmesi, bu kitaptaki durumuyla tamam olmasa bile, Caudwell'in sözkonusu teorik açıklığı nedeniyle, geliştirilerek tamamlanabilir. Bu bakımdan *Yanılmasa ve Gerçeklik* eleştirel bir gözle, ama mutlaka okunması ve iyi değerlendirilmesi gerekli bir kitaptır. Bu noktada Mehmet Doğan'ın başarılı çevirisini anmak da bir borç oluyor.

100 SORUDA ESTETİK

Mehmet H. Doğan
Gerçek Yayınevi, 329 sayfa
25 TL.

Mehmet H. Doğan, Gerçek Yayınları arasında çıkan *100 Soruda Estetik* kitabıyla, Türkiye'de pek az işlenmiş bir konuyu ele alması bakımından, güç bir işe girişiyor. Yazar, kısa önsözünde bu güçlüğü dile getirmiş: «Estetik konusunda klasik yapıtların henüz çevrilmediği; estetik ve sanat tarihi çalışmalarının ortalama okurun ilgisi-

nın dışında, Üniversite kürsulerinin dar alanı içinde kapalı kaldığı; sanat ve edebiyatımızın henuz sağlam bir tarihsel değerlendirilmesinin yapılmadığı bir zamanda estetik üzerine kitap hazırlamak isteyen kişinin büyük güçlukler ve engellerle karşılaşması çok doğal değil mıdır?» Bunlar gerçekten böyle; boyle olunca da, alanının ilk kitabı olan *100 Soruda Estetik*'i anlayışla karşılamak gerekiyor. Ancak bu, kitabın belli yanlarının eleştirilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmıyor şüphesiz.

Söylenecek ilk sözlerden biri bibliyografya ile ilgili. Kültürlü, meraklı, çok okumuş bir kişiye işaret ediyor bibliyografya. Ama gene de bir amatörün bıbliyografyası. Croce var, ama Collingwood yok. Maritain var, ama gene dinci görüşlerden kalkan başka önemli estetikçiler yok. Strüktüralist görüş - ki gittıkçe önem kazanıyor - hiç yok. Freud ve Jung için çok yetersiz bir kitap var. O tezi geliştirenler, örneğin Ernest Jones yok. Psikolojik yaklaşımdan mıtık bir yaklaşıma varanlar, örneğin bir Bodkın, yok. Çeşitli akımların temsilcileri Hospers, Langer, v.b. gene yok. Marksist görüşlerin hepsinin ele alındığı da söylenemez. Öte yandan, sanatlar arasında edebıyata dengeyi bozacak kadar fazla yer tanınmış. Müzik, resim, v.b. yeterince işlenmiyor. Genel olarak doğu sanatı da eksık. Ancak bunları bir uzmandan beklemek hak olurdu. Mehmet Doğan ise uzman olmadığını belirtiyor.

Kitabın eleştirilmesi gereken bir başka yanı gene Mehmet Doğan'ın önsözünde belirtilmiş: «... özellikle Fischer'in, Garaudy'nin çalışmaları her konuda ışık tuttu, ipucu verdi bana.» Gerçekten de, kitabı okurken, hemen hemen her önemli tartışma alanında yazar kendisi susuyor ve ya Fischer'I, ya Garaudy'yi, ya da ikisini birden konuşturuyor. Böylece de kitap, Fischer ile Garaudy'nin çeşitli sanat görüşlerinin sergilenmesi gibi oluyor ve Mehmet Doğan suskunluğuyla onları onaylıyor.

O zaman da *100 Soruda Estetik*'in eleştirisinin ağırlık noktası Mehmet Doğan'ın çözümlemesinin dışına, Fischer ile Garaudy'nın görüşlerinin değerlendirilmesine kayıyor. Çağdaş Marksist yazarlar arasında özellikle Lukacs ve Lefevbre, Fischer-Garaudy ikılisini desteklemek üzere seçilmiş. Bu, yorumda Hegel'e ağırlık veren bir tutum yaratıyor. Mehmet Doğan'ın başarıyla çevirdiği Caudwell'in, bu kitapta pek fazla rolü yok. Brecht'in ürünlerinin estetikte açtığı ufuklar gereğince işlenmemiş.

Bütün bunlar, teorik bir eleştırinin nesneleri: Mehmet H. Doğan'ın *100 Soruda Estetik*'i alanında yapılmış ilk ciddi, kapsamlı çalışma olarak, son analizde en azından bir cesaret örneği olarak, övgüyü hak eden bir eserdir. Ancak, önsözde, amaçlandığı söylenen «... yeni savların, yeni önerilerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir başlangıç olması...» çabasının, Fischer ve Garaudy'ye verilen ağırlıktan ötürü, pek başarılı olduğu söylenemez. Marksis estetığın asıl başlangıcı bu gibi yazarların tartışma biçimleri ve sistematiklerinin dışına çıkıldığı zaman yapılabilecektir. ■

«ARKADAŞ» ÜSTÜNE

Yılmaz Güney *Arkadaş* filimiyle bir diziye başlamıştı. Dizıyi meydana getiren filimler bir araya gelince şüphesiz bütünün ışığında parçalar da tek başına sahip olduklarının ötesinde bir anlam taşıyacaklardı *Arkadaş* için söylenecekler bu nedenle ister istemez eksik olacaktır. Biz de bu nedenle şimdilik bu konuda bir şey söylememeyi düşünüyorduk. Susmak istememizin bir de duygusal nedeni vardı: Yılmaz yeni filimler yaparken Arkadaş'ı değerlendirmeyi tercih ederdik. Gelgelelim, birçok kişi doğal olarak filim üstüne konuştu, yorumlar yaptı. Filimin büyük bir yankı yapması kaçınılmaz bir olaydı. Ama bu yankı, filimin eski kalıplar içinde değerlendırılmesi ötesinde bir noktaya varamadı. Yılmaz Güney'in bu filimiyle «küçük burjuva reformizmi» yaptığı gibi sözler bile söylendi. Bız bu görüşlerın ciddiye alınabileceğine inanmıyoruz. Elbette eleştiriye açıktır *Arkadaş*-eleştiriye açık olmayan bir şey zaten hayatta varolamaz. Ama bu gıbi suçlamalar, eleştiri sayılamaz.

Arkadaş, filimi üstüne söylenenler genellikle dramatık bir sanat anlayışının ürünüydü. Oysa filım kendisi bu anlayışın dışına çıkma yolunda bir adım olarak değerlendırılmelidir. Asıl olumlu yanı bu olduğu gibi, eleştiriye açık yanı da atılan adımın eksıklığı olabilir.

Filım neredeyse bir alegori olarak ele alındı. Kimin neyi temsil ettiği araştırıldı, yorumlandı, tesbıt edildi ve filım sonuçta falan kişinin filan şeyi temsil etmesinin «devrimcı açıdan» doğruluğu veya yanlışlığına göre değerlendırıldi. Oysa filım, herkesin bir şeyleri temsil ettiği bu tıpten kapalı bir eser anlayışına karşı yapılmıştı. Devrimcılığı de, falan şeyi temsil eden kişinin söylediği söz gibi basit bir ölçütle ölçülemezdi. Filimin sanatsal devrimcılığı, yapısındaydı. Hayatın açıklığını kucaklayıp boğmaya değil o açıklığı çarpıtmadan vermeye çalışan yapısal kuruluşundaydı.

Toplum, tek-merkezli bir yapı değildir. Son kertede alt yapının belırlediği, ama üst yapıların da görece bir özerkliğe sahip olduğu, karmaşık bir yapılar bütünlüğüdür. Bu «son kerte» zamansal bir «son kerte» değil, yapısal bır «son kerte»dir; dolayısıyla hiçbir zaman «son kerte»nin saatı çalmaz. Şu halde, toplum tek-merkezli değil, tersine, merkezsiz bir yapıdır. Karşılıklı diyalektik etkileşimler bütünüdür.

Bilincin gelişmesi ile maddenin gelişmesi ayrı oldukları için, insan bu yapısal oluşumların tümünü kavramaz. Bilgi, toplumsal gelişmeyle orantılı olarak gelişır ve artar. Ama bilgi her zamn bıtımlı ve bilginin madde dünyası demek olan nesnesi ise bitimsız ve sınırsızdır. Dıyalektik maddeci düşüncenin bilgi teorisi, en kısa özetiyle, budur.

Burjuva görüşü, gerek idealist, gerek ampirik akımlarıyla, maddeciliğin bilgiyle nesne karşıtlığını koymaz. Dolayısıyla bilen özne ile bilinecek nesne arasında bir özdeşlik kurar. Yukarıda kısaca anlatılan, herkesin bir şeyleri temsil ettiği sanat eseri, işte bu özne nesne özdeşliği anlayışının bir ürünüdür. Bu sanat anlayışı bu bakımdan kapalıdır; yani, eserin kapalı dünyasına gerçekliğin bütününü (ya da önemli parçasını) sığdırabileceğini sanır. Eserin dünyası, aslında bir bilinçliliktir. Bu, yazarın, yaratıcının bilinci olabilir; ya da dramatik yapıda bir protagonistin bilinci eserin dünyasını meydana getirebilir. Dolayısıyla burjuva sanat eserinde diyalektik, gerçekte olması gerektiği gibi bilinçler arasında veya madde ile bilinçlilik arasında değil; burjuva dünyasının tek-merkezini oluşturan egemen bilinçliliğin içerisinde geçer. Dramatik sanatta o bilinçlilik ayrıştırılabilir ve bilinçliliğin çeşitli görünümleri çeşitli tip ve karakterlerle verilebilir. Ama burada gene belirleyici tektir, protagonistin bilinçliliğidir. Desdemona, ancak Othello'nun sevgilisidir, Macbeth'in sevgilisi, olamaz; Iago da ancak Othello'nun düşmanıdır, Hamlet'in Iago gibi bir düşmanı olamaz yani dramatik sanatta, protagonist kendi karşıtını bile kendi yaratır. Sorun onun sorunudur; sorunun çözülüş biçimi onun kişiliğinin egemenliğinden çıkamaz.

İşte *Arkadaş*'ta denenen, bu dramatik yapıyı kırmak bilinçlilikte oynanan çelişkileri değil gerçekliğin içinde varolan çelişkileri sergilemektir. Amaç, bu ikinciyi sergileme olunca, eserin belli bir açıklığa sahip olması gerekir. Bitmiş, kapanmış bir şeyin hikâyesi anlatılmaz bu durumda; dolayısıyla hayatın bütününü özetlemeye kalkışmak da sözkonusu değildir. Yaşayan, ilerleyen bir dinamizm verilir. Bu da, eserde söylenen sözle değil, eserin yapısıyla verilir. Yani, hayat gibi, bu tipten sanat eserinin de merkezsiz bir yapısı olmalıdır.

Şu halde *Arkadaş* filmi için, «Semra şu tür devrimciliği, Azem bu tür reformizmi temsil eder, Cemil ölünce ve beriki saçını kesince şöyle bir sonuç çıkar» gibi yorumlar tamamen geçersiz kalmaktadır. Neredeyse müzik terimleriyle heykeli eleştirmek gibi bir şeydir bu.

Elbette Semra bir şeyi temsil eder, Azem bir şeyi temsil eder. Ama ne o, ne de öbürü bir mutlak değerdir. Modern matematikte olduğu gibi bu sanat türünde de (bence gerçek diyalektik maddeci sanat) değerler değil aradaki ilişkiler önemlidir - gerçeklik oradadır. Değerler ise hayatın akışı içinde değişirler. Semra, evet olumludur. Ama öteki yoz insanların yanında devrimci bir potansiyel olarak. Devrimcilik süreci içinde keskinliğini, yalınkatlığını törpülemesi, kendini esnekleştirmesi gereken bir kişidir. Yani eleştirelliğini gene kendi içerir. Azem de gene öyle. Cemil ile köydeki kardeşi, Hegel diyalektiğinin tezleyle antitezi değildirler, fişle priz gibi birbirleri için yapılmış iki öge değildirler. Kıyıkent kötülendi diye Konya köyünün yüceltilmiş olduğu anlamı çıkmaz. Eşitsiz gelişme denen toplumsal yasayı, bu işleyiş içinde oluşan değişik yapıları temsil eder bütün bunlar, Tankların geçişi, köylünün onlara bakışı, kızın koka - kolayı götürüşü, Yu-pi kamyonunun gelişi gibi.

Arkadaş filminde çağdaş maddeci sanat anlayışına doğru bu atılımı görmemek, Yılmaz Güney'in çabasını yanlış değerlendirmek demektir. Öte yandan, bu filimde bu anlayışın tam olarak gerçekleştirildiği de söylenemez. Çünkü bütün çabalara karşın, filimde Yılmaz Güney'in bilinçliliği büyük ölçüde egemen olmuş ve bu durum amaçla bir ölçüde çelişmiştir. Bunda, seyircinin Yılmaz Güney'e bakışının da payı vardır. Biz gene de, *Arkadaş* olayının bu yanını tartışmayı Yılmaz'ın yeni filimlerini yapmaya başladığı zamana bırakmayı tercih ediyoruz. Şimdilik önemli olan atılan adımdır. Eski Yılmaz Güney'den kopmuş, kendi kurocağı yeni Yılmaz Güney'e doğru mesafe almıştır. Bu yeni Yılmaz Güney'in bir an önce kurulmasını özlemle bekliyoruz.

Murat Belge

■

GÖZLEM YAYINLARI

P.K. 966 Karaköy/İSTANBUL

1 — EKONOMİ POLİTİK EL KİTABI
Pierre Salama-Jacques Valier
15 Lira

2 — SOSYAL SINIFLAR
(Kriter ve Göstergeler)
Muzaffer Sencer
30 lira

3 — AVRUPA İŞÇİ HAREKETLERİ TARİHİ
Wolfrang Abendroth
15 lira

4 — BARBİANA ÖĞRENCİLERİNDEN MEKTUP
(2. Baskı)

5 — AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE
Cilt-1 Bizanstan Tanzimata
Stefanos Yerasimos
35 lira

6 — İNGİLTERE'DE EMEKÇİ SINIFLARIN DURUMU
Friedrich Engels
30 lira

konuk yayınları
ÇEKÇEK
Lao-Şe 20 lira
İÇ SAVAŞ ÖNCESİ ÇİN VE KÖYLÜ KAHRAMANININ ÖYKÜSÜ
50 milyon
satan kitap
P. K.749 İSTANBUL

konuk yayınları
YAKIN ÇAĞLAR TARİHİ
N.V.Yeliseyeva 30 lira
1648 İNGİLİZ BURJUVA DEVRİMİNDEN 1918 SOVYET DEVRİMİNE KADAR GEÇEN 270 YILLIK SINIF MÜCADELESİ VE BİLİMSEL SOSYALİZMİN DOĞUŞU
P. K.749 İSTANBUL

konuk yayınları
G.Marchais'in önsözüyle
ORTAK HÜKÜMET PROGRAMI
DAHA İYİ YAŞAMAK HAYATI DEĞİŞTİRMEK İÇİN FRANSIZ SOLUNUN HAZIRLADIĞI EN MÜKEMMEL PROGRAM
15 lira
P. K.749 İSTANBUL

konuk yayınları
TESLİM OLMAYANLAR ÖLMEZ
Nikolai Cukovsky
LENİNGRADDA SAVAŞAN HAVACILARIN ONLARLA BÜTÜNLEŞEN HALKIN NAZİ ORDULARINA KARŞI DİRENİŞLERİ
40 lira
P. K.749 İSTANBUL

CEM YAYINEVİ SUNAR
Arif Damar'ın yıllardır beklenen şiir kitabı: SESLERİN AYAK SESLERİ

Cem Yayınevi - Çağaloğlu, İstanbul
7,5 lira

KİTLE YAYINLARI

• **Eğitim Dizisi**
İlk 4 broşür:
1. Sınıf Nedir
2. Sınıf Mücadelesi
3. Kapitalist Toplumda Sınıflar
4. Türkiye'de Sınıflar

• **Seçme Yazılar Dizisi:**
1. Grev - V. I. Lenin
Her broşür 2 liradır.
10 adete kadar posta pulu karşılığı gönderilir?
İsteme adresi:
PK 71 — İstanbul

cem yayınevi

yaşar kemal
YUSUFCUK YUSUF
Demirciler Çarşısı Cinayetinin devamı ve sonu.
Yaşar Kemal'ın en büyük romanı
725 sayfa, 45 Lira

orhan kemal
ESKİCİ DÜKKANI
ROMAN
3. Basım, 25 Lira

gorki
KLİM SAMGİN'İN HAYATI
KIRK YIL
GORKİ'nin en büyük eseri
1. cilt çıktı. 680 sayfa, 40 Lira

bekir yıldız
DÜNYADAN
BİR ATLI GEÇTİ
HİKÂYELER
Bekir Yıldız'ın onuncu kitabı. 10 Lira

eyvind johnson
SALTANAT GÜNLERİ
NOBEL 1974
Türkçesi: Nihal Yeğinobalı
480 sayfa, 30 Lira

karel çapek
KAYBOLAN BACAK
HİKÂYELER
Türkçesi: Hasan Ali Ediz
168 sayfa, 10 Lira

balzac
KÖYLÜ İSYANI
ROMAN
436 sayfa, 25 Lira

s.eyuboğlu
YUNUS EMRE
3. Basım, 20 Lira

reşat enis
EKMEK KAVGAMIZ
ROMAN
272 sayfa, 20 Lira

arif damar
SESLERİN AYAK SESLERİ
ŞİİRLER
88 sayfa, 7,5 Lira

BİRİKİM dergisine

- **Yıllık**
- **Altı Aylık**

Abone oluyorum.

Adım : .....

Adresim : .....

.....

GİDECEĞİ YER :

BİRİKİM Koll. Şti.
P.K. 538 Sirkeci
İstanbul

Pul

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ